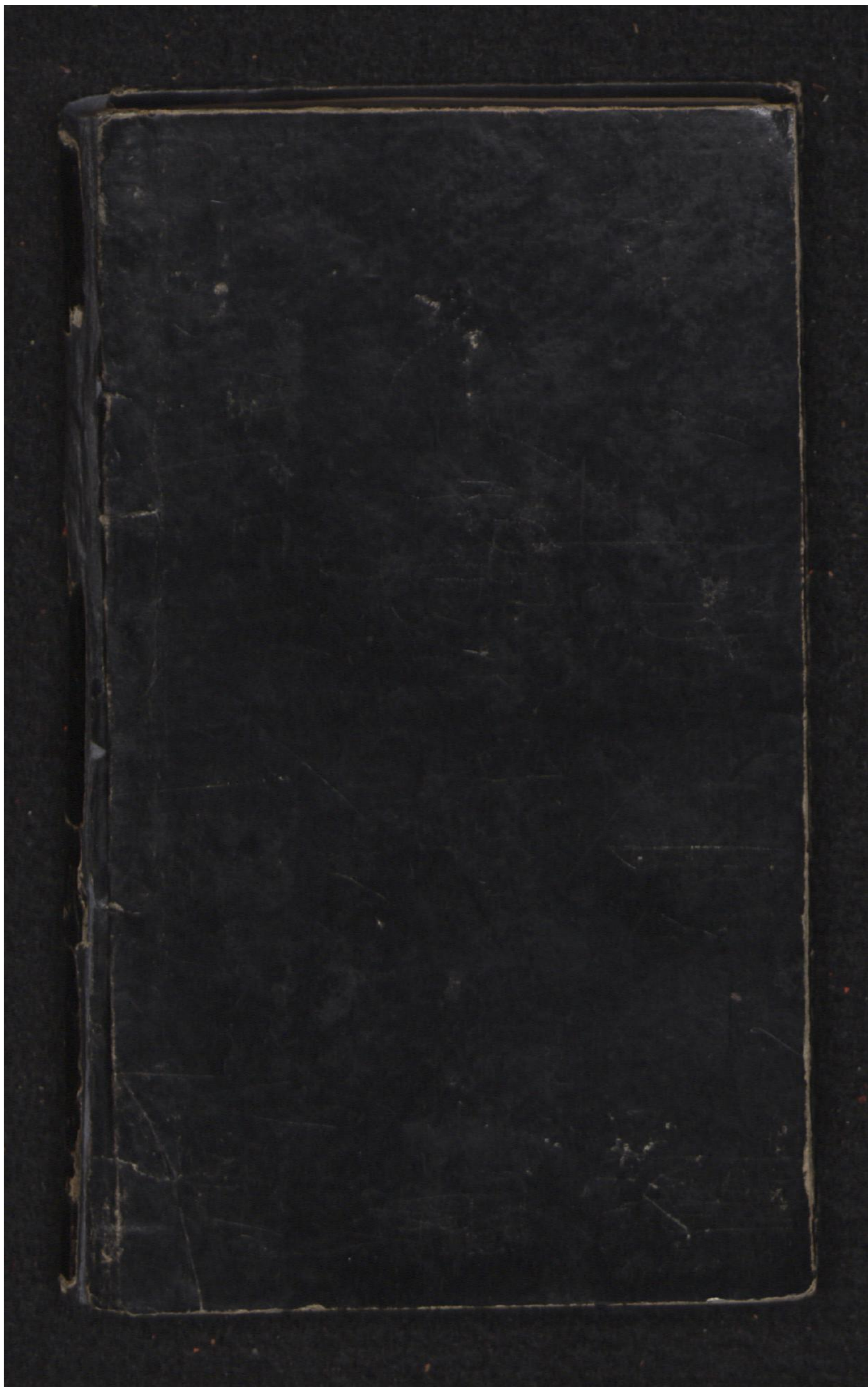
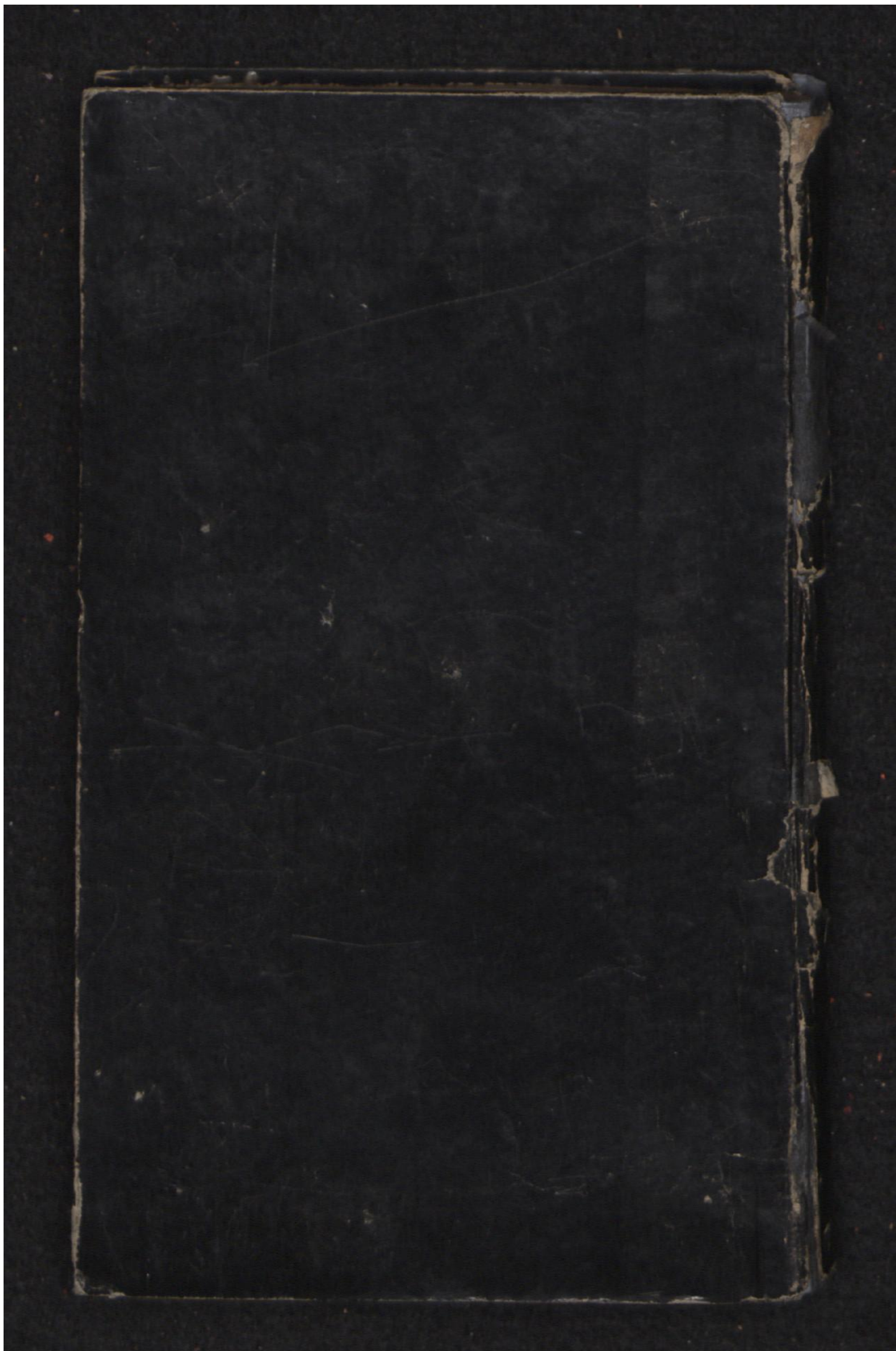

12gr.

1.– 375

DA Box

15

ISAGOGE

AD LIBROS PROPHETICOS ET APOSTOLI-COS, SCRIPTA

A

PETRO PALLADIO

Theologiæ Doctore, & Episcopo Roschildensi.

VVITEBERGAE

Excudebat Iohannes Schwertel.

Anno M. D. LXXIII.

Box

H.° 3.

12g

15

REVERENDO VIRO, ERVDITIONE ET VIRTVTE PRÆSTANTI, Domino Petro Palladio Doctori Theologiæ, Episcopo Roschildensi, Philippus Melanthon S. D.

ÆPE COGITARE testimonia, quæ mentes hominum partim conuincunt, partim inuitant, ut assentiantur doctrinæ, quam Deus propriè tradidit Ecclesiæ suæ, & in ea conseruat, valde prodest, quorum hic numerus traditur: Miracula, Antiquitas, Genus doctrinæ, Conseruatio miranda inter ruinas Imperiorum, Confessorum constantia, & Arrabo in corde.

Primo loco miracula numerantur, quæ sunt miranda facta extra ordinem naturæ. Etsi enim totus ordo naturæ de Deo & testimonium & commonefactio est, tamen cùm doctrinam protulit, præsertim extra conspectum ra-

tionis positam, addidit singularia facta extra ordinem naturæ, vt sciri posset, non excogitatam esse ab hominibus, sed à naturæ Domino & liberrimo Creatore prolatam esse, distinctam ab aliarum gentium opinionibus, quæ etiam sua quædam miracula narrant. Sed alia propria sunt Ecclesiæ non imitabilia vllis creaturis, vt Resuscitatio mortuorum, sisti cursum Solis, Regressus Solis, Puerpera virgo, & alia. Hæc vult Deus aspici, vt certò statuamus, doctrinam ab ipso naturæ Domino traditam esse. Annumero miraculis etiam vaticinia Prophetarum de imperijs, & de alijs negocijs, quæ nulla creaturarum sapientia certò prospicere potuit. His cum responderint euentus, prædictiones monstratas esse à mente diuina omnia sciente fatendum est.

Secundo loco Antiquitas numeratur, quæ non vt miracula, conuincit animos, sed inuitat tamen. Consentaneum est enim, Deum initio se patefecisse, & semper in genere humano voluisse aliquam esse partem, à qua rectè agno-

scere-

ſceretur, nec initiò totum genus humanum tantum ad æternum exitium conditum eſſe. Dulcis eſt igitur primæ ætatis conſideratio, & non ineruditè à Tertulliano dictum eſt: Primum quodq; veriſsimum eſſe: Sic & Iuſtinus & Clemens refutant Ethnicos, cùm antiquior ſit Eccleſiæ doctrina opinionibus Ethnicis, hãc veram eſſe, & reijciendas eſſe contrarias opiniones. Ac Moſi libros vetuſtiores eſſe Ethnicorum ſcriptis, ipſa ſeries temporum & Imperiorum oſtendit. Nulla gens habet certam ſeriem annorum ab initio, vt Libri Eccleſiæ. Oſtendunt & nomina Gentium priora eſſe monumenta primæ Eccleſiæ. Retinent Græci nomina Iapeti, Ionis, AEoli, & alia multa. Vnde hi ſint orti, ignorant.

Cùm autem ſtirpes oſtendat narratio Moſaica, fatendum eſt eam Græcis monumentis antiquiorem eſſe. Potens & celebrata gens fuit Cimmerij, quorum poſteros eſſe Cimbros veſtros nihil dubium eſt. Stirpem autem Græci ignorant, quam vocabuli ſonus indicat eſſe Gomer filium Iaphet. Hodie nomen eſt Aegypti

in lingua ipsorum vernacula, & in lingua Arabica Mizrai: narrant autem nostri libri Mizraim fuisse filium Cham. Existimantur res vetustæ esse apud Græcos bellum Argonauticum, & deinde Troianum, ac series annorum, quos ipsi Græci tradiderunt, ostendunt bellum Troianum, non multum antecedere Dauidem. Herculem autem ferè coætaneum fuisse Samsoni. Sic Ethnica nomina & historiæ testantur libros, Ecclesiæ antiquiores esse, quod à studiosis considerari valdè vtile est.

Tertio loco genus doctrinæ posuimus, cuius duæ sunt partes, Lex & Euangelium. Cùm autem Legis noticia omnium hominum mentibus insita sit, ratio in omnibus hominibus fateri cogitur, impoßibile esse, vllam Gentem populum Dei esse, quæ sancit leges contrarias diuinæ Legi. Sunt autem hi communes furores omnium Ethnicorum, inuocare turbam Deorum, & prodigiosas fabulas de Dijs fingere, & legibus concedere tetras libidinum confusiones. Apud multos

etiam eximij cultus fuerunt, mactationes hominum, stupra ac adulteria. Fateri igitur ratio cogit, Legem in Ecclesia rectius doceri. Hoc argumento & veteres in refutationibus Ethnicorum vsi sunt. Præterea Euangelium, etsi non est rationi notum, tamen eas res patefacit, de quibus nihil affirmare certi doctrinæ Ethnicæ possunt, quarum tamen cognitionem necessariam esse fatendum est. Cùm homo sit imago Dei, & sit conditus, vt agnoscat & celebret Deum, vnde sint tantæ dubitationes in mentib. vnde dissidium mentis et cordis: vnde tanta sit in corde contumacia, & tanta viciorum incendia, cùm Lex in mente luceat: sint ne conditi homines, vt sint in sempiternis vicijs & miserijs: quid sit peccatum, & vnde sit: vnde sit ingens moles calamitatum in genere humano: vnde tàm variæ dissensiones de DEO: an DEVS, & cur exaudiat homines: an postquàm corpora extincta sunt, secutura sit alia vita, in qua futurum sit discrimen inter iustos & iniustos: qui homines sint templum Dei, &

quos exaudiat & iuuet. De his tantis rebus, quantæ sunt tenebræ in vniuersa Ethnicorum sapientia, quàm varij Philosophorum furores? Qui sicut Titanes bellum inferunt cœlo, fingunt aut nihil esse prouidentiam, aut Deum causis secundis alligant, & omnia scelera necessario fieri disputant.

Cùm igitur fatendum sit hominibus necessariam esse doctrinam de causis & remedijs mali, & sapientia Ethnica veram doctrinam ignoret, amplectamur vocem diuinam in Ecclesia, cùm quidem Deus illustria testimonia addiderit. Fatetur ratio Legem nusquam incorruptã tradi nisi in Ecclesia. Ibi cum certum sit esse vocem Dei, audiatur & hæc doctrina, de qua Ethnicos fateri necesse est, in suis religionibus & doctrinis tenebras esse, & tamen harum quæstionum explicationem ad agnitionẽ Dei, ad quam homo conditus est, & ad veram consolationem necessariam esse. Itaq; bonis mentibus doctrinæ genus in Ecclesia dulcißimum est, cùm fontes incorrupti hauriuntur. Non enim nomino Ecclesiam Ro-

um Romanos Tyrannos, & Monachos
orum satellites, qui pro doctrina filij
Dei sparserunt in mundum tetra vene-
na, & Ecclesiæ doctrinam transforma-
unt in Ethnicas opiniones. Inuocant ho-
mines mortuos, iubent adorari Deum
Mazam, videlicet panem, quem in pom
is gestant, sacrificia pro viuis & mor-
uis vendunt, fingunt cultus Dei, sceni-
um vestitum, & alias præstigias, confir-
nant vagas libidines. Hoc impium ag-
nen non nomino Ecclesiam, sed hos qui
onant incorruptam doctrinam filij Dei,
raditam in Propheticis & Apostolicis
ibris, & in Symbolis. Corrumpunt &
lij multi simplicem doctrinam, & dele-
ctāt quosdam præstigiæ disputationum,
ot olim Stoicos, Epicureos & Academi-
os. Cùm autem genus doctrinæ lauda-
nus, remoueri volumus & corruptelas,
& inanium disputationum ludos.

Quarto loco numeramus, Mirandam
conseruationem Ecclesiæ inter ruinas
Imperiorum, quæ etsi in primo testimo-
nio, videlicet inter miracula, compre-
hendi potest, tamen eò discernitur à pri-

mo genere, quia est perpetuum miraculum, & testimonium adsiduæ præsentiæ Dei, & ad singularum regulam pertinet: Verbum Domini manet in æternum: & quidem non humanis præsidijs, vt scriptum est: Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Quinto loco Confessorum constantia numeratur, quæ dupliciter confirmat alios, primùm, quia miraculum est, quo Deus ostendit se robur addere infirmis contra terrores & supplicia, & præsentiam suam multipliciter declarat, Sicuti multi in ipsis supplicijs excitarunt mortuos, & alias res miras effecerunt. Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placidè sustinent ostendit Euangelium efficax esse in ipsis, & semen esse Dei, vt Ioannes nominat, quo incoantur æterna vita, iusticia & lætitia.

Sextum Euangelij testimonium in ipsis credentibus perspicuè conuincit mentes & pectora, videlicet Consolatio seu lætitia, quæ accenditur à Spiritu sancto,

ſto, de qua Paulus inquit : Accepiſtis ſpiritũ, quo clamamus, Abba Pater, quo ſentiunt ſe in magnis doloribus erigi, qui ſuſtentant ſe cogitatione Euangelij & inuocatione, ſicut Paulus inquit: Spiritus opitulatur infirmitati noſtræ.

Hæc teſtimonia ſæpè cogitanda ſunt, ac de Sexto ſimus vigilantes, ne id nobis excutiatur fanaticorum hominum præſtigijs, vt Anabaptiſtæ & Stenckfeldiani falſos adflatus iactant, qui remoto verbo Dei, fingunt in ocio ſe habere ſuos quoſdam Enthuſiaſmos, vt comperi talium multorum mendacia, & Monaſterienſe exemplum multorum oſtendit & vanitatem & maliciam. Scribit Stenckfeldius, Deum ſeſe communicare hominum mentibus ſine medio, ac inde raciocinatur, accendi diuinos motus non cogitatione ſcriptæ doctrinæ, non miniſterio Euangelij, ſed ſimulatione toruitatis, & geſtuum tragœdijs, ſimiſceant ſermoni ficta ſuſpiria, et crocodili lacrimas, & alias impoſturas arte accerſitas. In quibus maximè augẽt autoritatẽ ob-

obtrectatio & Paradoxa, vt Sebastianus Francus docentibus maledicebat, & collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum & Apostolicorum, quæ in speciem non congruere viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum esse, sed iudicium esse Enthusiasmi. Et arte in paradoxis spargunt accommodata ad adfectus vulgi, et ad amplificationem licentiæ.

Sunt & qui libros Sibyllinos circumferunt, ex quibus sumunt oracula accommodata ad eorum adfectus, quibus adsentantur.

Hoc genus Corybantum considerandum est, & firmißimè retinenda est Regula: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Item: Ad Legem & ad testimonium. Item, Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Nec sunt audiendi impostores, qui vociferantur adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptæ doctrinæ. Tenenda est regula filij Dei, qui iubet prædicare pœnitentiam & remißionem peccatorum in nomine suo.

Ad hunc vſum referatur doctrina, vt creſcant in nobis cogitatione verbi Dei Pœnitentia, Fides, Inuocatio, Noua obedientia, & celebretur Deus veris officijs, iuxta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam. Non ſtruantur inſidiæ hominibus iactandis adflatibus, vt ſæpè vidimus hac arte tanquam faſcino populum ab impoſtoribus deceptum eſſe. Ideo Filius miſſus eſt, vt promiſsionem reconciliationis arcanam & ignotam omnibus creaturis patefaceret, & hac audita fides accendatur, & Deus ſeſe nobis communicet, Sicut Paulus inquit: Fides ex auditu eſt, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium Dei adficiunt, & fidem & omnia exercitia fidei tollunt illi Corybantes, qui abducunt mentes à ſcripta doctrina.

Quanti furores ſecuti eſſent, ſi remotis ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis cuilibet hypocritæ liceret ficta oracula ex ſuo Enthuſiaſmo tanquam in ſua tripode proferre? ac eius rei exempla vidimus in tragœdia Monaſterienſi & alibi.

Quare

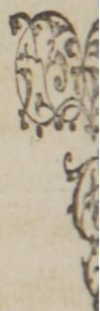
Quare omnes pij Doctores & auditores constanter illis deliramentis aduersari debent.

Tuum igitur Petre consilium & studium laudo, quod & adhortator es ad lectionem omnibus pijs, sicut Paulus inquit: Sis assiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros, monstratis argumentis. Vtinam magis ad lectionem & piam precationem assuefieret iuuentus, quàm ad cauillationes disputationum. Certè enim rebus rectè explicatis, & non falsa constituta forma doctrinæ, oportet disputationum esse modum. Et verissimum est dictum:

τὸ λίαν ἀκριβὲς συκοφάντας ποιεῖ.

Cumque sapientia inclyti Regis, & piorum doctorum in regno vestro diligentia sic regantur studia discentium, vt non concedatur licentia cauillandi, vtiliter consulitur Ecclesiarum tranquillitati, & ingenia ad modestiam adsuefiunt. Omnia quamuis rectè tradita labefactari possunt, si cauillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum & Academicorum fuerunt. Ideo grauissimè

Pau-

Paulus ad Philippenses iubet doctrrinæ Canonem retineri. 8

Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, ut & seruet & gubernet Ecclesias in regno Danico, & in Germania, & faciat, ut semper in ipso unum sint. Bene vale. Cal. Februar. Anno 1557.

Psal.

PSALMVS XXIII.

DEVS EST PASTOR MEVS.

T Deus eſt Paſtor meus, & mẽ
ducit euntem,
Eius & ad nutum pabula ſe-
ctor ouis.
Hoc præſente mihi contagia nulla nocebunt,
Nil mihi præſidij, copia nulla deeſt.
Namq; vagam reuocãs in paſcua pinguia miſit,
Et læto irrigui gramine paſcit agri,
Fontis & illimes ad aquas deduxit amœni,
Vnde aura optati grata vigoris abit.
Hinc mihi languentes inſtaurat ſuauiter artus,
Hinc animæ recreat viſcera tota meæ.
Ille mihi cuſtos recto me tramite ducit,
Iuſticiæ tutum quà via monſtrat iter.
Nomen ei iuſtus, cauſſa mihi nominis, vltro
Iuſticiæ donat robur & arma ſuæ,
Hinc etiam mortis ſi cœca in valle vagabor,
Militiæ metuam nulla pericla meæ.
Tu quoniam mecum Deus es, tu paſtor euntem
Et regis, & tuto tramite ducis ouem.
Vera mihi præbent dulci ſolatia fructu,
Virga tua & baculus, muneris arma tui,
Virga tua & baculus, verbi diuina poteſtas.
Ferrea quod ſubito corda tremore quatit.
Hæc

Hæc ego dum lætor, te ſic curante, parata eſt
  Ante oculos ſplendens regia menſa meos:
Scilicet vt videant intabeſcantq; videndo,
  Qui mihi perniciem nocte dieq; parant.
Tu mea balſameo perfundis tempora nardo,
  Vnde abit in totum cor mihi ſuauis odor.
Adde quod & latices mihi te miſcente ſalubres,
  Menſura eſt calicis plena fluensq; mei.
Ergo ego dum carpam conceſſæ pabula vitæ,
  Donec in hac mundi fece ſuperſtes ero:
Me tua contiguo præcedet gratia paſſu,
  Me tua non renuet cura paterna ſequi.
Sic habitabo tui felix ſacraria templi,
  Perpetuoq; domus me teget vmbra tuæ.
Diſcite mortales ſummum decus eſſe bonumq;,
  Vnius in templo poſſe manere Dei.

Iohan. Stigelius.

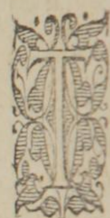

EPIGRAMMA DE MONARCHIIS.

Spicis ut iaceant disiecti membra Colossi,
Qui Chaldæa olim visus in arce fuit.
Stet tantùm pars ima pedum ferroq́ lutoq́,
Mixta, statim rimis corruitura suis.
Deleuêre urbes Turci populosq́ potentes.
Sunt igitur ferrum, cætera regna lutum.
Sed lapis absq́ manu celso de monte reuulsus,
Mox aderit iudex filius ipse Dei:
Totius & plantæ delens ferrumq́ lutumq́,
Regna dabit populo non peritura suo.
Ergo Dei Gnato se dedant pectora nostra,
Ipsius & discant iussa verenda sequi.
O λόγε Gnate Dei nostris in mentibus adsis,
Et flatu accendas pectora nostra tuo, Amen.

Philip. Melanth.

DE AVTORITATE VERBI DEI ET SACRÆ scripturæ.

ANTA DEBET ESSE autoritas verbi Dei, seu scripturæ sacræ apud omnes, vt nemo de ea re dubitare debeat: Sed quemadmodum suspicimus in cœlum oculis nostris: ita cogitemus è cœlo sacram scripturam delatam esse. Et vt qui è cœlo venit, super omnes est: ita Sacra scriptura longè superat doctrinam & sapientiam hominum. Christus interrogauit Pharisæos de doctrina Iohannis Baptistæ, an è cœlo esset, an ex hominibus, Significans illa duo genera doctrinæ longè à se inuicem distare. Quod etiam disputatio Christi cum Nicodemo demonstrat, Iohan. 3.

Est autem Verbum Dei, seu sacra scriptura Veteris & Noui Testamenti, quæ dicitur SACRA, id est, separata ab omnibus alijs scriptis, & à Spiritu sancto descripta, & est è cœlo delata.

Porrò, Christus diuidit Vetus Testamentum in tres partes, Lucæ vltimo, cùm inquit: Oportet

tet impleri, quæcunq; de Filio hominis scripta sunt.

IN	I.	Mose.	Reliqua his adhærent.
	II.	Psalmis.	
	III.	Prophetis.	

Nouum Testamentum comprehendit vt maximè Euangelia & Epistolas, quæ sunt Euangeliorum sigilla. Vt: Ego Paulus sic subscribo, sic obsigno Euangelium Matthæi meo sanguine. Ego Petrus subscribo. Ego Iohannes &c.

Doctrina verò sacræ scripturæ duplex est:	LEGIS & EVANGELII.

Commendatur autem scriptura sacra,	1. Sufficientia.
	2. Veritate.
	3. Vtilitate.
	4. Autoritate.
	5. Dignitate.
	6. Æternitate.

SVFFICIENTIAM ostendit Christus, cùm inquit: Habent Mosen & Prophetas. Item: Scrutamini Scripturas, quia vos putatis, in ipsis vitam æternam habere, Et Paulus Galat. 1 Si quis aliud Euangelium docuerit, Anathema sit. Esai. 8. Ad Legem & ad Testimonium. Deuter. 8. Non addetis ad verbum meum, quod loquor vobis, Nec auferetis ex eo. Et 12. Quod præcipio tibi, hoc facito. Nec addas quicquam, nec minuas.

II. VERITAS scripturæ comprobatur in verbis Christi, Iohannis 18. Sermo tuus veritas est. Ioh. 2. Mandatum vetus & nouum verum est, & verum lumen iam lucet. Num. 23. Non est Deus quasi homo, vt mentiatur.
III. VTILITAS scripturæ cernitur apud Paulum Roman. 15. Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiã & consolationem scripturarum spem habeamus. 2. Tim. 3. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, arguendum, &c.
IIII. AVTORITAS est Lucæ vltimo: Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in Mose, Prophetis & Psalmis de me. 2. Pet. 1. Non voluntate humana oblata est Prophetia, sed à SPIRITV SANCTO impulsi loquuti sunt sancti homines.
V. DIGNITAS apparet Esaiæ 55. Sicut cœlum à terra eleuatum est: sic etiam cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Et Christus. Nolite sanctum dare canibus, nec proijciatis Margaritas ante porcos.
V. ÆTERNITAS. Vt, Verbum Dei manet in æternum. Et in Luca: Cœlum & terra transibunt, Verba autem mea non transibunt. Iohan. 16. Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.

DE SACRIS BIBLIIS, & libris Veteris & Noui Teſtamenti.

BIBLIA, æ, ſeu Biblia, orum, quanquam in genere Librum ſeu Libellum ſignificat: Tamen ſpecialiter dicuntur SACRA BIBLIA, libri veteris & noui Teſtamenti. SACRA quidem, propter ſacram Theologiam ſeu literas ſacras, & doctrinam diuinam, à ſapientia mundi ſeparatam, & è cœlo delatam. BIBLIA, quia in eis multi libelli continentur, quorum primus eſt Geneſis, vltimus verò Apocalypſis.

PRIMA DIVISIO Bibliorum.

Sacra Biblia diuiduntur in Teſtamentum { VETVS & NOVVM.

VETVS teſtamentum continet libros ſacros, qui ſunt editi ante Chriſtum natum, vt libri Moſi, Pſalmorum & Prophetarum, cum alijs aliquot, qui numero ſunt quadraginta octo.

NOVVM Teſtamentum continet libros, qui ſunt editi poſt Chriſtum natum, vt: libri Euangeliorum & Epiſtolarum, cum alijs, qui ſunt numero viginti & ſeptem.

SECVNDA DIVISIO.

Sacra Biblia diuiduntur in Sex partes, quantum ad librorum differentiam attinet. Sunt enim alij libri Bibliorum,	*Legales.*	1.
	Doctrinales.	3.
	Euangelici,	5.
	Historiales.	2.
	Prophetales.	4.
	Epistolares.	6.

LEGALES, *sunt quinq; libri Mosi, Quia Lex maximè in eis descripta est.*

II. HISTORIALES, *qui simpliciter Historias seu res gestas continent, Vt sunt libri,*

1. *Iosuæ.*
2. *Iudicum.*
3. *Ruth.*
4. *Regum.*
5. *Paralipomenon.*
6. *Esdræ.*
7. *Nehemiæ.*
8. *Tobiæ.*
9. *Iudith.*
10. *Hester.*
11. *Maccabæorum.*
12. *Actorum Apostolorum.*

III. DOCTRINALES, *qui doctrinam singularem continent, ad ædificationem audientium, vt sunt Libri.*

1. IOB.
2. Psalmorum.
3. Prouerbiorum.
4. Ecclesiastis.
5. Canticorum.
6. Sapientiæ.
7. Iesu Syrach.

IIII PROPHETALES, qui sunt à Prophetis prædicati & scripti, quorum quatuor Maiores, reliqui verò Minores dicuntur. MAIORES, quia maiores & longiores libros scripserunt, MINORES verò, quia minores & breuiores libros scripserunt.

V. EVANGELICI libri, qui continent Euangelicas historias de Saluatore nostro Christo, à quatuor Euangelistis descripti.

VI. EPISTOLARES, sunt Apostolorum scripta & literæ, præsertim Apostoli Pauli.

TERTIA DIVISIO.

Bibliorum libri alij sunt { CANONICI. / APOCRYPHI.

CANONICI libri sunt, quibus autoritas Ecclesiasticorum dogmatum conseruatur.

APOCRYPHI seu dubij sunt, de quorum fide dubitatur, & qui tantùm ad ædificationem

plebis valent, non ad confirmanda Ecclesiastica dogmata, vt sunt libri,

1. IVDITH.
2 Sapientiæ.
3. Tobiæ.
4. Iesu Syrach.
5. BARVCH.
6. Maccabæorum.
7. Fragmenta in Hester & Daniele.

Reliqui omnes sunt Canonici libri, Alio nomine AVTHENTICI. Vnde scriptura Canonica & Authentica nomen habet, Et Canonici, qui sacram scripturam legunt seu interpretantur.

DE LEGALIBVS SEV quinq; libris Mosi.

LIBRI Mosi nomen habent Græcum πεντάτευχον, à numero quinario, quia Quinq; tantũ sunt. Et ex Ebræo quinq; quinquinnitates dicuntur. Adscribuntur autem Mosi, vel quia Moses eos scripsit: vel quia Mosi historiam continent, & quid seruus ille fidelis Moses egerit in domo Dei, Cùm Esaias Propheta dicatur horum librorum scriptor fuisse. Sunt autem hi quinq;:

1. *Genesis.*
2. *Exodus.*
3. *Leuiticus.*
4. *Numeri.*
5. *Deuteronomium.*

I. DE GENESI.

GENESIS à gignendo nomen habet, seu à generatione: *Quia liber est generationis Mundi, propter creationem rerum, & propter restaurationem post diluuium. Habet autem Quinquaginta Capita, nec non in Sex partes diuiditur principales, propter sex illustres personas, quarum historiæ seu res gestæ in Genesi describuntur. Vt,*

1. *A primo capite vsq; ad sextum describitur* ADAM.
2. *A Sexto capite vsq; ad duodecimum* NOE.
3. *A Duodecimo vsq; ad vicesimum* ABRAHAM.
4. *A Vicesimo vsq; ad vicesimum octauum* ISAAC.
5. *A Vicesimo octauo vsq; ad Tricesimum septimum* IACOB.
6. *A Tricesimo septimo vsq; ad finem libri describitur* IOSETH.

Conti-

Continet autem Genesis in summa:
- I. INITIVM MVNDI.
- II. Diluuium.
- III. Incendium Sodomorum.
- IIII. Destructionem Babel.
- V. Res gestas Patriarcharum.
- VI. Maximè verò Lapsum generis humani, & restaurationem per Semen mulieris benedictum, id est, IESVM CHRISTVM.

II. DE EXODO.

EXODVS ab exeundo nomen habet, quia describitur hic exitus filiorum Israel de Ægypto, Nec nonillorum conuersio in Deserto, ubi LEX est promulgata, quoniam nesciebatur quid esset peccatum. Tunc enim dedit Deus Legem Decalogi populo suo. Deinde Ceremoniales & Iudiciales leges per Mosen instituit, ut Religio & politia apud Iudæos conseruarentur. Quibus omnibus, ut extructione Tabernaculi Christus adumbratus est, ut, Lex est Pædagogus in Christum.

PRINCIPALIS DIVISIO Exodi.

A primo capite usq; ad septimum post descriptionem natiuitatis. II. Occultationis. III. In aquam proiectionis. IIII. Adoptionis. V.

Fugæ. VI. Coniugij Mosi, Dat Deus & mandatum redeundi in Ægyptum, & educendi populum Israeliticum (quia seruitute acerba premebatur à Pharaone) ex Ægypto. Quod mandatum post longam tergiuersationem exequitur tandem (in medio quarti capitis) & vadit in Ægyptum, & cum fratre Aarone ingreditur ad regem Pharaonem, & expostulat cum illo de populo dimittendo, qui numeratur in sexto capite.

II. A septimo capite, vsq; ad duodecimum describuntur decem plagæ Ægypti, vt sunt:

1. Sanguinis
2. Ranarum.
3. Pediculorum.
4. Muscarum.
5. Pestis pecorum.
6. Vlcerum vesicarum.
7. Grandinis.
8. Locustarum.
9. Tenebrarum.
10. Mortis primogenitorum.

III. A Duodecimo capite vsq; ad Decimum sextum, describitur liberatio populi Israelitici ab Ægypto, non sine persecutione, tamen in potenti manu Dei.

IIII. A Decimo sexto capite vsq; ad Vicesimum describitur profectio populi Dei per desertum,

sertum, & murmuratio. Dei verò liberalitas in MAN & Coturnicibus.

V. In Vicesimo capite datur Mosi DECALOGVS.

VI. A Vicesimo primo capite vsq; ad vicesimum quintum Iudiciales leges ordinantur.

VII. A vicesimo quinto, vsq; ad Tricesimum secundum ordinantur leges Ecclesiasticæ seu Ceremoniales, de structura Tabernaculi.

VIII. A Tricesimo secundo capite vsq; ad tricesimum sextum dantur Tabulæ Decalogi.

IX. A Tricesimo sexto vsq; ad quadragesimum Caput describitur extructio Tabernaculi.

In vltimo Capite, nempe in quadragesimo, describitur erectio Tabernaculi. Tantum de Exodi libro.

III. DE LEVITICO.

LEVITICVS tertius liber Mosi, nomen habet à Tribu Leui, propter Sacerdotium Aaron, quod ordinatur in hoc libro cum suis Legibus, & instituitur propter peccatum purgandum & expiandum, vt significet verum Sacerdotem CHRISTVM IESVM, agnum Dei, qui tollit peccata mundi. Huc enim pertinent Leuitica Sacrificia, Leuiticæ sanctificationes, & immundiciæ & aliæ Leuiticæ obseruationes, quibus Christus adumbratur.

Diui-

Diuiditur hic liber in multas particulas, quia multas continet obseruationes Ceremoniales seu Ecclesiasticas, ut meritò vocetur ordinatio Mosi Ecclesiastica.

Ab initio primi capitis usq; ad sextum caput describuntur aliquot sacrificiorum species, ut in hoc libro multæ continentur, quarum quædam hic sunt commemorandæ.

I. Primum genus HOLOCAVSTVM Brandopffer/ quasi totaliter comburendum sacrificium, quia totum deberet comburi, & inde nihil reseruari, sicut ex alijs speciebus deberent quædam Sacerdotibus reseruari, Capite primo.

II. OBLATIO Madeopffer/ alioqui Carbam & Micam, id est, donum seu munus dictum hoc sacrificium, vt oblatio multiplicum panum, Capite secundo.

III. HOSTIA PACIFICORVM Danckopffer/ qua homines reconciliati & pacem consecuti, gratias egerunt Deo. Vnde à Pace nomen habet apud Ebræos, vt sit sacrificium gratiarum actionis per animalia munda vtriusq; sexus, ab Homine recepto & reconciliato oblato, Capite tertio.

IIII. HOSTIA PRO PECCATO Sündopffer/ sacrificium quod deberet offerri pro

pro peccato ſacerdotis, Populi, Principis, Capite quarto.

V. Sunt & aliæ ſpecies adiungendæ, quarum infrà fit mentio in hoc libro, vt HOSTIA pro IGNORANTIA, Sacerdotis, Principis, Populi.

VI. HOSTIA pro Delicto, Vskydoffer, ſeu Vannkundtghedeſoffer.

VII. LIBANVM Drinckoffer, Ebraicè Neſich.

VIII. VOTIVVM ſacrificium Lōffelſens offer, eller Lōteoffer, Ebraicè Neder, quando homines ſua ſponte vouebant aliquod votum, votum Sacrificij.

IX. ANATHEMA Banoffer, eller Forbandelſelsoffer, quando maledixerunt ſibi homines, Si hoc aut illud reciperent, illud ne, quo maledixerunt ſibi, debet offerri Domino.

Summa in quinq; prioribus capitibus deſcribuntur variæ ſpecies ſacrificiorum, & cauſæ, pro quibus offerri deberent.

A capite ſexto vſq; ad nonum recenſentur variæ leges ſacrificiorum, vt I. Holocauſti. II. Hoſtiæ pacificorum. III. Hoſtiæ pro peccato. Item, conſecrationis.

A nono vſq; ad vndecimum, tria nobis in exemplum deſcripta ſunt. Primò, Obedientia erga Deum, capite nono. Secundo, Inobediantia

erga

erga Deum, capite decimo. Tertiò, Mandatum de sobrietate.

Ab vndecimo capite vsq; ad Decimum octauum, describuntur non solum immunda animalia, sed etiam aliæ immundicies & expiationes, vt sunt:

1. Puerperarum, cap. 13.
2. Hominum Leprosorum, cap. 13.
3. Mulierum Menstruarum, cap. 14.
4. Morticiniorum.

A decimo octauo vsq; ad vicesimum tertium, non solùm gradus consanguinitatis in sexto præcepto describuntur, sed etiam alia præcepta copiosiori explicatione repetuntur.

A vicesimo tertio capite vsq; ad finem sequuntur nunc aliæ diuinæ ordinationes, vt Festorum, & pro pauperibus. Secundò Votorum & Decimarum, Inde conciones & adhortationes ad obedientiam verbi Dei, additis comminationibus, quod transgressores puniantur.

Hactenus de libro Leuitico, qui tradit leges & ordinationes Mosaicas, de externo cultu Dei, qui non solùm à Gentibus Iudæos discernebant, sed in quo etiam se exercebant, non vt Holocaustis peccata abolerentur coram Deo (quia remißio peccatorum fit per solum Filium Dei) sed vt per hanc externam disciplinam, quæ suam mercedem annexã habuit, Deo seruirent.

DE

III. DE LIBRO NVmerorum.

HIc liber à numerando nomen habet, quia populus Dei secundum Tribus numeratur, & ad exercitum Religionis disponitur, & singulis tribubus suæ mansiones & officia sua distribuuntur & ordinantur. Præterea recitantur multæ transgreßiones populi, multa pericula, multæ pœnæ, multaq; interim beneficia Dei populo collata, inter montem Sinai & terram promißionis versanti. Quæ omnia Christum respiciunt, propter quem instituta fuit Respublica Israelitica. Et vaticinium Balaam de Regno Christi continetur in hoc libro.

Diuiditur autem hic liber in multas partes.

Ab initio libri vsq; ad quintum caput numerantur in genere primùm omnes Tribus populi Israelitici, & in circuitu Tabernaculi singularum Tribuum castra ordinantur. Deinde in specie numeratur Tribus LEVI, cui seorsum sua officia tribuuntur.

A quinto capite vsq; ad septimum describuntur variæ leges, vt: I. Eijciendorũ extra castra. II. Zelotypiæ. III. Nazaræorum. Quibus addita est in fine sexti capitis formula Benedi-

ctionis, qui nostri Ministri, finita Christi Cœna (pro ITE MISSA EST) vtuntur, cuius tres sunt particulæ.

I. Benedicat DOMINUS te, & custodiat te.

II. DOMINVS illuminet te vultu suo, & misereatur tui.

III. DOMINVS leuet faciem suam super te, & det tibi pacem.

A Septimo capite vsq; ad vndecimum descriptæ sunt variæ ordinationes, propter egregia Principum munera, quæ in dedicatione Tabernaculi erecti, & Altaris offerebantur, Vt: Ordinatio Consecrationis Leuitarum in octauo capite, Ordinatio Festi PASCHÆ in nono capite, Ordinatio Tubarum in decimo capite, Quæ pars ordinatur in fine Orationis Mosi, ante eleuationem & dispositionem Arcæ.

Ab Vndecimo vsq; ad Decimum septimum, describuntur horrenda exempla, quibus homines ad timorem induci debent.

I. Murmur populi pro carnibus, & pœna murmurationis.

II. Seditio Aaron & Mariæ sororis eius, Lepra percussæ contra Mosen.

III Perfidia exploratorum terræ Canaan, qui populum perterrefaciunt.

Po-

IIII. Populi murmur & fletus, & pœna incrudelitatis.

V. Pœnæ peccantium per ignorantiam, superbiam & colligentis ligna Sabbato.

V. Seditio & pœna { CORÆ. DATHAN. ABYRON.

A decimo septimo usq; ad vicesimum primum, præter Miraculum de florente virga Aaronis, describitur dignitas, officium & præmium Sacerdotum & Leuitarum, cum ordinatione Lustralis aquæ ex cinere iuuenci. Quibus additur historia de morte Aaron, & Mariæ sororis ipsius.

A vicesimo primo capite, usq; ad vicesimum quintum post victoriam in bello contra Cananæos describitur horrendum murmurationis exemplum, ignitis serpentibus punitum, ubi æneus serpens Christum repræsentauit, Iohan. 3. Mox per tria capita Benedictio populi, & Prophetia Balaam de Christo describitur.

A vicesimo quinto capite usq; ad vicesimum octauum, præter horrendam Fornicationis pœnam, iterum numeratur populus, ante diuisionem terræ Canaan, & promulgatur Lex hæreditatis.

A viceſimo octauo capite vſq; ad triceſimum primum deſcribuntur ordinationes Sacrificiorum in ſingulis Feſtis, vt:

Sacrificium:
1. IVGE ſeu Quotidianum.
2 Sabbatorum.
3. Neomeniarum.
4. Paſchale.
5. Pentecoſtes.
6. Tubarum.
7. Propiciationis.
8. Tabernaculorum.
9. Collectionis.

His additur variorum votorum deſcriptio.

A Triceſimo primo vſq; ad finem politica quædam ordinantur, vt:

I. Diſtributio ſpoliorum poſt victoriam, in bello contra Amalechitas.

II. Particularis diſtributio terræ Canaan.

III. Enumeratio manſionum, in quibus Iſraelitæ per quadraginta annos interdum quieuerunt.

IIII. Deſcriptio limitum terræ Canaan, Et electio eorum, qui futuri erant diuiſores, cum parte Leuitarum, ciuitatibus refugij, & poſſeſſionibus, non ad aliam Tribum transferendis.

Hæc

Hæc omnia plena ſunt exemplorum Fidei & incredulitatis, tranſgreßionum, pœnarum, & mirabilium ordinationum Dei, Chriſtum in carnem venturum reſpicientia.

V. DE DEVTERONOMIO.

DEVTERONOMION δεύτερος & νόμος, id eſt, à ſecundæ Legis recitatione ſeu promulgatione nomen habet. Quicquid enim in Exodo & Leuitico, quantum ad Morales, Ceremoniales & Iudiciales leges attinet, dictum & propoſitum eſt, id omne Moſes in hoc libro ferè repetit. Nam hoc neceſſarium fuit, vt populus propter inobedientiam adflictus, rurſus ad obſeruationem Legis adduceretur. Ideo Moſes Legem repetit, vnà cum omnibus rebus geſtis, quæ illis contigerunt. Præterea quæ ad Sacerdotium ſpectabant: & à nono declarat omnia quæ ad ſpiritualem & corporalem politiam pertinebant, quæ omnia tandem eò refert, vt ad Chriſtum nos inuitent, de quo capite 18. clarè vaticinatur. Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum &c. Lex enim eſt Pædagogus ad Chriſtum, Et finis Legis Chriſtus eſt.

Hic liber in quatuor partes principales commodißimè diuiditur.

I. Ab initio vsque ad quintum Caput quædam anteacta opera, & beneficia Dei, quibus populus suæ ingratitudinis atq; inobedientiæ pariter & diuinæ beneficentiæ, & ad obediendum Deo grauiter admonetur.

II. A capite Quinto vsq; ad Vicesimum, repetit ea, quæ fidem vel promouere, vel impedire possunt, & ad spiritualem politiam, & verum Dei cultum in prima Tabula potissimum spectant. Primùm enim vsq; ad 13. caput, Decalogum repetit cum egregijs admonitionibus & adhortationibus ad timorem Dei: & obseruationem decem mandatorum Dei: Et dehortationibus ab Idolatria Gentium, præsertim post occupationem terræ Canaan, cum aliquot historiarum recitatione. Deinde repetit fideliter ordinationes Ecclesiasticas, de ministris & ministerio verbi, de Decimis, de anno Iubilæo, de præcipuis Festis, de electione Magistratus, de Iure Sacerdotij, de ciuitatibus Refugij.

III. A Decimo tertio capite vsq; ad Vicesimum, omnia quæ cultum primæ Tabulæ respiciunt.

IIII. A vicesimo vsq; ad tricesimum primum repetit ea, quæ caritatem in secunda Tabula, vel promouere vel impedire possunt, & quæ ad corporalem politiam pertinent, vt sunt politicæ ordinationes.

1. *De rebus bellicis.*
2. *De operibus caritatis.*
3. *De aptis ad officium, in cœtu acceptantium.*
4. *De libello repudij.*
5. *De gratitudine erga verbum Dei.*

Quibus adduntur pœnæ transgreßionis mandatorum Dei, nec non obseruationis præmia. Et quod maximè consolatorium est, ostendit capite 30. peccantibus esse reditum per pœnitentiam ad misericordiam Dei.

V. A tricesimo primo capite vsq; ad finem libri commemorantur ea, quæ circa mortem Mosi gesta sunt. Primùm enim consolatur populum, ne propter mortem ipsius contristetur, aut animum reijciat. Deinde egregio carmine Deo gratias agit, & quæ ventura erant in terra promißionis vaticinatur, Mox benedicit populo singulisq; tribubus, exemplo Iacob Patriarchæ, Genes. 49. Valedicens eis, bene precatur, & quæ eis ventura sint vaticinatur. Postremo montem ascendit, & accipiens à Deo consolationem ex hac vita discesßit, Et vt piè creditur, corpore & anima (sicut in monte Thabor cum Elia apparuit) in cœlum delatus est.

Huc vsq; πεντάτευχον *Mosi, quod à numero Quinario, & à verbo* τεύχω, *quod signifi-*

cat instruo, Quasi sit instrumentum, quod quinque Libris constet, nomen habet, In solum Dominum Iesum Christum respiciens, vt ipsemet Christus tùm alias, tùm præcipuè Lucæ vltimo testatur, cùm inquit: Quæ scripta sunt de filio hominis in Mose &c. Præterea loci ex Mose citantur in nouo Testamento.

DE LIBRO IOSVÆ.

SEquuntur libri aliquot Historiales ordine vsq; ad librum quintum Iob, inter quos præcipui sunt priores, vt Iosuæ, Iudicum & Regum, in quibus abunde satis discamus. I. Timorem Dei & fidem. II. Infirmitatem & crucem. III. Pœnitentiam & resipiscentiam. IIII. Patientiam & consolationem.

Liber Iosuæ nomen habet ab ipso IOSVA filio NVN, qui aliàs dictus est IESVS NAVE. Mosi successit in officio Magistratus. Et quemadmodum Moses populum ex Ægypto liberatum per desertum Quadraginta annos duxit & gubernauit, non sine potenti manu Dei: Sic Iosua populum in terram Canaan, seu in terram promissionis, eadem Dei potentia, fortiter expugnatis vrbibus, interfectis & profligatis Gentibus, introduxit, & inter eos terram distribuit. Vbi hæc tria sint seorsum obseruanda.

Quod

I Quod Deus seruat promißionem suam, quinq; Patriarchis factam, de terra Canaan.
II. Quod politia Israelitica sit conseruata propter prædicationem de Semine mulieris benedicto Domino nostro Iesu Christo.
III. Quòd Deus pugnet pro suo populo contra impios, quorum peccata deuastatione & interfectione punit, omnibus impijs in exemplum, vt resipiscant.

HIC LIBER DIVIDITVR potißimum vt liber Deuteronomij, in quatuor principales partes.

I. Ab initio vsq; ad Sextum caput, præter vocationem Iosuæ, & confirmationem ipsius ac Reipublicæ Israeliticæ gubernationem, nec non Exploratorum emißionem, periculum & reuersionem, describitur miraculosus Iordanis fluuij transitus cum suo memoriali, cumq; nouo circumcisionis, intermissæ per quadraginta annos, mandato, Paschæq; celebratione.
II. A Sexto capite vsq; ad Decimum tertium describuntur, præter fœdus cum Gabionitis & peccatum anathematis, vrbium, vt Iericho, Hay, &c. expugnationes, & multorum Regum interfectiones, quos enumeratos habet

Caput duodecimum, vt DEVM pro suo populo fortiter pugnare, nec non impios delere videamus.

III. A Decimo tertio vsq; ad Caput Vicesimum describitur diuisio terræ Canaan, & per sortes secundum Tribus Israelitarum distributio, qua Dei promißio vera esse declaratur.

IIII. A Vicesimo capite vsq; ad finem definiuntur Ciuitates refugij, & agri suburbani Leuitarum. Deinde remittuntur in sua, Ruben, Gad, & dimidia tribus Manasse, iuxta pactum Nume. 32. Mox cura Iosuæ de posteris per egregiam exhortationem & societatis gentium prohibitionem indicatur. Postremo longa beneficiorum Dei commemoratione præmissa, nec non percusso fœdere, populum reuocat ad Deum. Vltimo mors Iosuæ, & EleaZari filij Aaronis, oßiumq; Ioseph sepultura indicantur.

DE LIBRO IVDICVM.

LIBER IVDICVM ab illis iudicibus, qui post Iosua dominati sunt in Israel, nomen habet. Continet enim descriptionem progressus Israelitici post mortem Iosuæ sub Iudicibus, qui mirabiliter populum ab hostibus defenderunt. Vbi obseruandum est, quod eadem de causa Deus conseruauerit Rempublicam Israelis, qua

eam instituit, nempe propter Filium suum, qui ex IUDAICO populo nasceretur.

Porrò & hoc obseruandum est, quòd populus veteris Testamenti fuit sub quatuor generibus potestatis, iuxta rationem temporum.

I. Primùm fuerunt sub Patria potestate, tempore Patriarcharum Mosi & Iosuæ.

II. Deinde sub Iudiciaria potestate, tempore horum Iudicum.

III. Sub Regia potestate, tempore Regum.

IIII. Sub Pontificia potestate, tempore Pontificum vsq; ad Christum, qui vnus pro omnibus primò Pater æternus est. Secundo iudex viuorum & mortuorum. Tertiò Rex Regum. Quartò Pontifex æternus.

Fuerunt autem Iudices numero sedecim.

1. IUDAS.
2. Simeon.
3. Othoniel.
4. Aroth.
5. Sanyar.
6. Delbora Prophetissa.
7. Barach.
8. Gedeon, qui & Hierobal.
9. Abimelech.

Thola.

10. *Thola.*
11. *Iayr.*
12. *Iephte.*
13. *Abapsan.*
14. *Achyalan.*
15. *Abdon.*
16. SAMSON.

Diuiditur autem liber Iudicum secundum ordinem personarum, prout in Israel dominatæ sunt.

Ab initio libri vsq; ad sextum caput describuntur historiæ septem Iudicum, Iudæ, Simeonis, &c. inter quos Delbora Prophetissa Canticum egregium canit, Capite quinto.

A Sexto capite vsq; ad Decimum tertium præter Historiam Gedeonis & filij eius Abimelech, describuntur & alij tres iudices, Thola, Iayr & Iephte, de immolanda filia, cap. 11.

A Decimotertio vsq; ad 17. Historia Samsonis pulcherrima describitur, Et per hoc seorsum commendatur Samson, quòd Christi typum gessit.

A Capite Decimotertio vsq; ad finem libri præter Idolum Michæ & filios Dan, describitur horrenda & lamentabilis historia, de vxore Leuitæ, propter quam stupratam, collapsam, mor-

mortuam, & in duodecim partes diuisam, tota ferè Tribus BENIAMIN deleta est, vt vel ex hoc vno exemplo Deum adulteria grauissimè & horrendissimè punire discamus.

Huc vsq; liber Iudicum, in quo sunt multa exempla nobis proposita, quæ nos ad pœnitentiam inuitant, vbi Deum videmus grauissimè puniuisse semper Idolatriam & alia horrenda scelera. Pœnitentibus verò misericordem fuisse, vt meritò vocetur liber de ira & misericordia Dei.

DE LIBELLO RVTH.

Libellus RVTH nomen habet à Ruth, muliere Gentili, nempe Moabithide, seu ex populo Moab, qui fuit filius Loth, Gene. 16. Hic libellus continens tantùm 4. capita, præter hoc quod exemplum est œconomicæ industriæ, etiam hoc declarat quòd GENTES eo tempore Deo curæ fuerint, & quòd Euangelium etiam Gentibus reueletur, postquam hæc Ruth, & similes ex Gentibus, Abrahæ semini iunguntur.

Continet autem hic libellus partem Genealogiæ Dauidis, quæ ab Euangelista translata est in Genealogiam Christi, vt ita hunc quoq; libellum Christum respicere videas, & Christum ex peccatoribus & peccatricibus ad abolenda

pec-

peccata nasci iam olim decreuisse scias, adeoq́ salutem ad Gentes quoq́ pertinere non dubites

Diuiditur autem in duas particulas.

I. In duobus prioribus capitibus exemplum est de Ruth, quòd nurus omnes erga Socrus suas humiliter & officiose se gerere debeant. II. In posterioribus exemplum castitatis in Boas.

DE LIBRIS REGVM.

LIBRI historiales quatuor, qui REGVM libri inscribuntur, secundum vulgatam editionem, sunt apud Ebræos duo tantùm libri, quorum prior Samuelis dicitur, & apud Latinos in duos libros diuiditur, qui Samuelis libri dicuntur. Posterior verò Regum, qui itidem in duos libros diuiditur, qui Regum libri dicuntur.

Fuit autem Samuel Propheta Dei sub Saule Rege fidelissimus & constantissimus, à quo priores duo libri nomen habent, in quorum altero Saulis, in altero verò Dauidis historia describitur.

Posteriores verò duo libri propriè Regum libri dicuntur, quia omnium aliorum Regum, tàm in Iuda, quàm Israel historias continent.

In

IN primo libro Samuelis describitur incoatio tertiæ potestatis nimirum Regiæ, sub impio Rege Saule, sub quo Regnum & Monarchia in Israel instituta est.

IN secundo libro Samuelis transfertur regnum à familia Saulis, in familiam Dauidis, Regis & Prophetæ pijssimi, qui corona Prophetarum meritò vocatur.

IN primo libro Malachim, hoc est, iuxta vulgatam editionem, in tertio libro Regum, describitur primùm historia SALOMONIS Regis, sub quo Templum Ierusalem Domino ædificatum est. II. Deinde regnum in duas partes, scilicet Iuda & Israel diuisum est, & aliquot regum vtriusq; partis historiæ describuntur.

IN secundo libro Malachim, id est, in quarto libro Regum vulgariter, ordine Reges omnes describuntur, in Israel & in Iuda. Præterea deuastationes & abductio populi Israel in Assyriacam captiuitatem. Iuda vero in Babylonicam captiuitatem. Interim ornantur hi libri promißione de Christo, quæ facta est Dauidi, 2. Reg. 3.

CATALOGVS REGVM populi Iudaici.

SAVL impius. 1. Reg. 9.
DAVID pij Reges. 2. lib. Reg.
SALOMON 3. lib.

Hi tres regnauerunt super totum Israeliticum & Iudaicum populum, ante dissipationem Tribuum. Postea decem tribus à duabus defecerunt, & facta sunt duo Regna, vt regnum IVDA, id est, duæ Tribus, scilicet, IVDA, & BENIAMIN, Et Regnum ISRAEL, hoc est, aliæ decem Tribus.

REGES IVDA.

1. ROBOAM impius, 3. Reg. 12. & 14.
2. ABIAS impius, 3. Reg. 15.
3. ASA pius, 2. Reg. 15.
4. IOSAPHAT pius, 2. Reg. 22.
5. ZAMBRIAS impius, 3. Reg. 16.
6. IORAM impius, 4. Reg. 11.
7. OCHOZIAS.
8. IOAS. 4. Reg. 12.
9. AMASIAS, partim pius partim impius, 4. Reg. 14.
10. AZARIAS, qualis pater, talis filius, 4. Reg. 15
11. IOATHAM, qualis talis &c. 4. Reg. 15.

12. Achas

12. ACHAS impius, 4. Reg. 16.
13. EZECHIAS pius, 4. Reg. 18.
14. MANASSES impius, 4. Reg. 21.
15. AMON, qualis pater talis filius, 4. Regum 21.
16. IOSIAS pius, 4. Reg. 22.
17. IOACHAS impius, 4. Reg. 23.
18. IOACHIM impius, 4. Reg. 23.
19. IOACHIM, filius similis patri.
20. ZEDECHIAS impius, 4. Reg. 24.

Hic Zedechias vltimus Dux Rex Iuda, ductus est cum populo Iuda in Babylonem, 4. Reg. 25. Mansitq; in captiuitate populus Iuda annos septuaginta, iuxta prophetiam Hieremiæ.

REGES ISRAEL.

1. HIEROBOAM impius, 4. Reg. 13.
2. NADAB impius, 3. Reg. 15.
3. BASSA impius, 3. Reg. 15.
4. HEBAN impius, 3. Reg. 16.
5. ZAMBRI impius, 3. Reg. 16.
6. ACHAB impius, 3. Reg. 18.
7. OCHOZIAS, 4. Reg. 3.
8. IORAM impius, 4. Reg. 3.
9. IEHV, pro parte pius, pro parte impius, 4. Reg. 10.
10. IOACHIM impius, 4. Reg. 13.
11. IOAS impius, 4. Reg. 12.

12. HIEROBOAM impius, 4. Reg. 14.
13. ZACHARIAS, partim pius, partim impius, 4. Reg. 14.
14. SELLON impius 4. Reg. 15.
15. MANACHEM impius, 4. Reg. 15.
16. THACEAS impius, 4. Reg. 15.
17. THACEA impius, 4. Reg. 15.
18 OSE impius, 2. Reg. 15.

Sub hoc vltimo Rege translatus est Israel in Assyrios, manens in captiuitate, 4. Reg. 17.

PRIMVS LIBER SAMVELIS in tres principales partes commodissimè diuidi potest.

Ab initio vsq; ad nonum caput historia Samuelis, qui Iudex & Propheta fuit in Israel, describitur, vt:

Natiuitas, Vocatio, Oblatio, Senectus } SAMVELIS.

Interea etiam describitur pugna populi Dei contra Philistim, & Miracula ad arcam facta, nec non infortunium Heli Sacerdotis ex indulgentia filiorum. In fine huius partis prædicitur populo ius à Samuele.

II. A capite Nono vsq; ad Sedecimum historiæ Saulis prima pars describitur, vt:

1. Vo-

1. Vocatio.
2. Vnctio.
3. Prophetatio.
4. Confirmatio. } Regis SAVLIS.
5. Victoria.
6. Regnum.
7. Mansuetudo.
8. Transgreßio.

III. A Decimo sexto capite vsq; ad finem describitur altera pars historiæ Saulis, in qua non solùm in pugna contra Philistim, sed multò magis in persequendo Dauide versatur vsq; ad mortem. Vbi non tantùm vnctio Dauidis, victoria contra Goliath: Et confœderatio cum Ionatha, Filio Saulis, Sed etiam multiplex, varia & periculosa fuga Dauidis, nec non eius liberatio describitur, vt quisq; videat, quomodo mirificauerit DOMINVS seruum suum, & eum ad inferos deduxerit, & reduxerit, donec per crucem erectus ad regni fastigium euasit in Regem pijßimum & Prophetam sanctißimum.

SECVNDVS LIBER SAMVelis, qui totus continet historiam Dauidis, commodè in tres partes principales diuidi potest.

I. Ab initio vsq; ad vndecimum Caput, præter vindictam de proditoribus & interfectoribus Saulis, vnctio & inauguratio Dauidis in regnum post mortem Saulis describitur. Deinde felix successus, plenus humanitate, pietate, voluntate in ædificanda domo Domini, Victorijs super Philistæos, & alios, Misericordia, fidelitate, beneficijs &c. Cui facta est etiam promißio de Christo cap. 7. cuius fit mentio ad Ebræos 10.

II. Ab vndecimo capite vsq; ad Vicesimum secundum describitur Adulterium & Homicidium Dauidis, & post actam pœnitentiam ad Parabolicam prædicationem Nathan Prophetæ, multiplex infortunium à proprijs filijs, qui stuprum intulerunt vxoribus Dauidis, Et seorsum periculum seditionis à filio Absolone cum alijs peccati pœnis, & regni ruina. Item, fame & alijs calamitatibus, quæ sequutæ sunt adulterium & homicidium Dauidis.

III. A Vicesimo secundo capite vsq; ad finem sequuntur verba, Primùm Carminis, & Gratiarum actionis. Deinde nouißima verba Dauidis, præter grauißimam in numerando populo offensionem Dei, & grauißimam peccati pœnam, quam inter tria pœnarum genera data optione Dauid elegit. Vt & hic egregium de Ira & misericordia Dei librum habeamus.

TER-

TERTIVS liber Regum, qui primus Melachim vocatur, nunc historiam Salomonis, nunc aliorum quorundam Regum continens, in tres principales partes diuidatur, vt Prima pars sit de Salomone. Secunda de filio Salomonis Roboam, & aliquot aliis Regibus. Tertia de impio Rege Achab, deq; Regina impiissima Iesabel & Helia Propheta,

Salomonis historia diuiditur in tres partes.
- 1. Ante ædificationem templi.
- 2. In ædificatione templi.
- 3. Post ædificationem.

Ante ædificationem templi, ab initio vsq; ad Quintum caput, præter Historiam de senectute Dauidis, in 1. Capite, Et de morte eius in 2. describitur inauguratio regni Salomonis, sapientia, iusticia & gloria eius. Cuius & Christus mentionem facit Matth. 6.

In ædificatione Templi primùm agitur cum Rege Hyram de Materia. Deinde de forma. Postremo de fabrica & structura, à Quinto capite vsq; ad octauum.

Post ædificationem Templi ab octauo capite vsq; ad 12. sequitur primùm benedictio Templi, cum oratione Salomonis. Inde ciuitatum extructiones, & magnificentia Salomonis, quam secuta est Libido, nec non horrenda idolatria, propter quam scissum est regnum Israel in

duas partes, & suscitatus est Hieroboam contra Salomonem, Sic solent florentissima regna propter Idolatriam declinare, succumbere, & tandem perire. Postremò seruatur Salomon propter benedictum Semen mulieris, & in pace moritur, atque in ciuitate Dauid patris sui sepelitur.

Secunda pars à Duodecimo vsq; ad Decimum septimum caput, continet præter Historias aliquot Regum, separationem regni Israel à regno Iuda.

Tertia pars à capite Decimo septimo, vsq; ad finem libri, continet non tantùm Regis Achab, & Reginæ Iesabel impietatem, iniuriam & tyrannidem, sed etiam HELIÆ Prophetæ orationem, constantiam, & tandem fugam atq; personale quadraginta dierum ieiunium. Vt hic liber sit admodum celebris propter Regem Salomonem & Heliam Prophetam, qui non tantùm in terra, sed etiam in cœlo, dominatus est.

QVARTVS liber Regum, qui est secundus Melachim, Historias aliorum Regum Israel & Iuda, post impium Regem Achab, continet, & celebris est, propter vtramq; translationem, Alteram ipsius Israel in Assyriam, capite 17. Alteram Iudæ in Babylonem, capite vltimo.

Porrò

Porrò præter Historias HELIÆ & HELISÆI *Prophetarum, vsq; ad* 10. *caput ordine successionis inuicem sequuntur se Reges, partim in Israel, partim in Iuda. Nunc pij, nunc impij, Nunc pijßimi, vt Iosias, Ezechias, Nunc impijßimi, vt Ioas & Manasses &c. vsq; ad finem Libri, sub quibus Regibus omnes Prophetæ ac Elias, & deinceps, qui fuerunt ante captiuitatem Babylonicam, prophetàrunt, & plerię; illorum, vt Esaias, Ieremias, Amos, Zacharias, & cæteri Martyrio coronati sunt.*

DE LIBRIS PARALIPOMENON.

PARALIPOMENON *à relinquendo nomen habet, quia tractat id, quod in Libris Regum sit relictum seu omissum, à* παρὰ, *id est, iuxta: &* λείπομαι *relinquo, omitto.*

Possent autem dici libri Chronicorum seu Annalium, quia continent historias annales. vnde titulus est Ebræis, Dibre Haiamaim, id est, verba Dierum, Quia in his duobus libris describuntur sigillatim gesta & facta Regum Israel.

Incertum est autem, an hi duo libri sint ille vnus, de quo fit mentio in libris Regum, cùm dicitur: Nonne hæc sunt scripta in libro Verborum dierum Regum Iuda?

HI DVO LIBRI SIC diuiduntur.

Prior, qui triginta capita habet, continet historias Saulis & Dauidis, præter tribuum enumerationem.

Posterior, qui triginta sex capita habet, continet historias Salomonis, & omnium aliorum Regum in Iuda & Israel.

SVMMA PRIMI LIBRI hæc est.

I. Ab initio vsque ad duodecimum caput præter historiam in decimo capite, de Sacerdotibus & Leuitis, in vndecimo de morte Saulis, describuntur enumerationes Patrum & Patriarcharum ab initio Mundi, seorsum verò duodecim tribuum Israel.

II. A duodecimo capite vsq; ad vicesimum quartum, Historia Dauidis, vt est in secundo libro Samuelis, amplificatur.

III. A vicesimo quarto capite vsq; ad finem, principum Dauidis catalogus ponitur. Item, Oblationes, & tandem mors vltima linea rerum Dauidem inuadit.

SVMMA SECVNDI LIBRI Paralipomenon.

I. Ab initio vsq; ad decimum caput amplificantur ea de Rege Salomone, quæ in maiore parte tertij libri Regum continentur.

II. A decimo vsq; ad finem aliorum regum gesta & facta describuntur, quæ in fine tertij & per totum quartum librum regum sunt scripta.

DE LIBRO ESDRÆ.

DVO libri: Alter Esdræ primus, Alter Esdræ secundus, qui & Nehemiæ dicitur, in vnum librum apud Ebræos coarctantur. Tertius verò & quartus liber, Esdræ apud Ebræos non sunt, etiamsi tertius pro maiori parte ex libro Paralipomenon sit conflatus.

Libri Esdræ & Nehemiæ iusto historiarum ordine libros Regum & Paralipomenon sequuntur. Sicut enim libri Regum & Paralipomenon continent historias rerum Israeliticarum, quæ gestæ fuerunt ante captiuitatem Babylonicam: Ita hi duo libri, Esdræ & Nehemiæ, tradunt ea quæ gesta sunt in populo Iudaico post captiuitatem Babylonicam. Nam Esdras & Nehemias (qui scribæ Ieremiæ fuisse dicuntur) reducunt populum è Babylonica captiuitate, & instaurant ciuitatem Ierusalem & Templum, politica videlicet, & Ecclesiastica. Quibus adiutores & hortatores sunt Prophetæ Haggæus & Zacharias. Hæc autem reædifi-

ratio facta est propter Christum, qui propediem erat venturus, in Bethlehem nasciturus, & in secundo isto Templo Ierosolymitano prædicaturus, ac tandem extra Ierusalem passurus.

SVMMA LIBRI Esdræ.

Capita sunt decem, quæ sic diuiduntur. I. Ab initio usq; ad quartum caput describitur liberatio populi Iudaici per Cyrum, Regem Persarum. Deinde populus duce Zorobabele numeratur & congregatur in Ierusalem, oblationes & festiuitates repetens. Et hic obseruetur mirabile iudicium Dei, & beneficium erga Gentes per captiuitatem Iudaici populi. Sicut enim Nabuchodonosor & Euilmerodach antè liberationem opera Danielis conuersi sunt, Darius verò Rex Medorum, & Cyrus Rex Persarum post liberationem: Ita profuit Gentibus Iudæorum captiuitas.

A quarto capite usq; ad nonum, describitur reædificatio Templi post impedimentum Quadraginta duorum annorum sub Dario Iuniore, ad exhortationem Aggæi & Zachariæ Prophetarum, Vt videas inuidiam & astutiam Satanæ, verum Dei cultum, quantum potest, impedientis. Deinde Templum per Esdram ornatur denuò,

denuò, Dario pro sua pietate sumtus suppeditante, & ablata reddente.

A nono capite usq; ad finem describitur zelus Esdræ in separandis & amouendis alienigenis mulieribus, ubi seorsum obseruandi sunt loci de oratione, & de vera pœnitentia. Et obseruandum est in hoc toto libro, quomodo Deus nunc punit suos electos delinquentes, ut hîc per captiuitatem Babylonicam: nunc recipit eos in gratiam, ut hîc per Esdram & Nehemiam.

SVMMA LIBRI NEHEMIÆ, qui & secundus liber Esdræ dictus est.

I. Ab initio libri usq; ad octauum caput, post fidelem Nehemiæ Iudæi orationem, cum agnitione peccatorum suorum factam, impetrat ab Ethnico domino suo, ARTAXERXE Rege (cuius Pincerna fuit in Persia) veniam redeundi ad suos in Iudæam, ut factum sequi fidelem orationem videamus. Deinde veniens Ierosolymam, incepit ciuitatem non sine cruce, persequutione, & multis impedimentis, reædificare, ita ut populus non solùm Hostibus ita molestatus sit, ut altera manu gladiũ tenere, altera verò ædificare sit coactus: Sed etiam tanta fame & annonæ caritate pressus, ut Nehemias, capite quinto, edicto mandauerit, ut omnes qui ad

vsuram acceperant, totum ipsis pauperibus redderent: Postremò, etiamsi non fuit tutus ab insidijs iniquorum hominum, tamen in opere processit, donec excubias agi, portasq; nocturno tempore claudi iussit.

II. A secundo capite vsq; ad vndecimum restituitur Religio, recitatur Lex, prædicatur populo, fœdus etiam renouatur. Nam sine religione & verbo Dei, omnia replentur erroribus.

III. Ab vndecimo capite vsq; ad finem libri primùm distinguuntur habitationes populi. Deinde numerantur Leuitæ. Postremò separantur alienigenæ mulieres. Curatur pro Leuitis, & obseruatio Sabbati renouatur.

Tertius liber Esdræ, qui sic vocatur, nihil aliud continet, quàm illorum amplificationem, quæ sunt in libro Nehemiæ comprehensæ, præter ea quæ in primo capite ex libris Paralipomenon repetuntur.

Quartus liber Esdræ, qui non ipsius Esdræ videtur esse collectus ex pluribus, & amplificationem eorum, quæ sunt in primo libro Esdræ sufficienter descripta, continet, vt non sit verisimile, Esdram vel tertio eadem repetiuisse. Sed vtut sese res habet, hi duo postremi libri, vt non sunt in Ebræo, nec in Germanico Lutheri, ita nullius ferè sunt vtilitatis.

Igitur

Igitur ad libros qui sequuntur, vt 1. Tobiæ. 2. Iudith. 3. Hester, qui etiam inter Historiales computari possunt, transeamus, & quid ad ædificationem in summa contineant, breuiter percurrendo videamus.

DE LIBRO TOBIÆ.

LIBER *Tobiæ siue sit Historia, siue alioqui excogitatum quiddam, vt esse videatur Comœdia, suam habet vtilitatem. Indicat enim quomodo soleat accidere pio rustico, aut alicui in coniugio viuenti, nimirum, vt affligatur, Sed exitus tandem est felix, vt discant hic coniuges habere patientiam in fide & spe æternæ vitæ. Estq́ ita liber Tobiæ speculum status coniugalis, & exemplum libri Iesu Syracidæ, pro patrefamilias.*

Sunt quatuordecim capita, quæ sic diuidantur, postquam sciuerimus, Tobiam sub Salmanasser rege Assyriorum cum alijs Israelitis, ductum in Assyriam captiuum, & illic inter impios cum cruce & persecutione vixisse.

I Ab initio usq; ad quintum caput describitur Tobiæ patris seu senioris,

1. *Religio.*
2. *Coniugium.*
3. *Pietas.*
4. *Crux sub Sennaherib.*

5. Offi-

5. Officium pietatis in sepeliendis mortuis piis.
6. Cœcitas.
7. Oratio.
8. Ieiunium.
9. φιλοστοργία, hoc est, paternus amor erga filium.

II. A Quinto usq; ad decimumtertium describitur Tobiæ Iunioris. 1. Profectio in Rages, ciuitatem Medorum, ad domum Gabelis. 2. Liberatio per Angelum à pisce. 3. Coniugium cum Sara Raguelis filia. 4. Oratio. 5. Reditus. 6. Sanatio patris. 7. Angeli discessio, &c. quæ omnia coniugij statum, qui per Angelos etiam administratur, nobis commendant, ut sit inter nos honorabile, Ebre. 13.

III. A decimotertio capite usq; ad finem, describitur senioris Tobiæ. 1. Gratiarum actio. 2. Prophetatio de Ierusalem. 3 Anni. 4. Obitus. 5. Sepultura, cum Historia de Niniuæ perditione, Ierosolymæ restauratione, iuniorisq; Tobiæ reditu ad suos, morte, &c. Sic Deus ipse gubernat œconomiam, & adest fidelibus coniugibus in omnibus suis afflictionibus.

DE LIBRO IUDITH.

LIBER Iudith ab ipsa IUDITH nomen habet & inter Apocrypha computatur. Du-

Dubitatur enim an sit Historia, an verò excogitatum quiddam, sicuti habet tragœdiæ formã. Vtut autem sese res habet, est liber vtilis, & in Nicena Synodo confirmatus, vt inter sacros Bibliorum numeretur libros. Depingit enim impiorum tyrannidem, horrendum verò exitum. Deinde piorum fiduciam & victoriam, tametsi sub cruce exercentur.

Capita sunt sedecim, quæ sic diuiduntur.

I. Ab initio vsq; ad octauum caput continet primùm in genere victoriam Regis Nabuchodonosor, per Holofernem principem. II. Deinde minas & indignationem Holofernis contra Israelitas. III. Postremò Israelitarum nunc resistentiam, nunc trepidationem, vt fit in cruce Sanctorum propter infirmitatem carnis, Diabolo per suos nimium sæuiente.

II. Ab octauo vsq; ad Decimum tertium, describitur ipsius Iudith (quæ fuit vidua Iudæa, de tribu Simeon) constantia & spes liberationis. 2. Oratio. 3. Astutia. 4. Successus. 5. Audacia in obtruncando Tyranno. 6. Reditus in ciuitatem Bethuliam, Vt certò statuamus, Deum saluare posse tàm in paucis, quàm in multis: tam per mulieres, quàm per viros, vt victoria sit à DOMINO, cuius virtus in infirmitate nostra perficitur.

III. A Decimo tertio capite vsq; ad finem canunt Iudæi triumphũ post victoriam, & hostibus interfectis agunt gratias Iudith, et ipsa Iudith Deo gratias agit, & tandem in bona senectute ex hac vita discessit. Laus, Gloria & Honor DEO, qui profligatis impijs, suos electos, quibuscunq; tandem medijs defendit et seruat.

DE LIBRO HESTER.

LIBER Hester ab Hester, muliere Iudæa nomen habet, quæ ducta est in vxorem ab Ahasuero, qui aliàs dicitur Artaxerxes, Cyri in Imperio Persicô successor. Quæ enim in hac historia continentur, contigerunt in Monarchia Persica, post reditum Iudæorum ex Babylonia, sed ante instaurationem populi.

Porrò Deus, vt conseruaret populum suum, in quo Christus nasceretur, & hic mirabiliter propulsauit periculum, quod in omnes Iudæos, qui reliqui adhuc erant in Persia, intendebatur, vt hoc exemplo consolaretur eos, qui domum redierant, & excitaret eos, vt confidenter & alacriter pergerent in restauranda ea politia, in qua Christus prædicaturus esset Euangelium, & inchoaturus suum regnum.

Quantum ad libri diuisionem attinet, obseruandum est, nouem priora capita tantùm in

Ebræo haberi, Reliquum verò vsq; ad finem in Ebræo non haberi. Ideoq; & in Germanico Lutheri à reliqua parte separatum, & per se positum in fine veteris Testamenti.

Sunt alioqui Sedecim capita, sicut & in libro Iudith, quæ sic diuidantur, quasi in modum Comœdiæ. Vt primus actus sit vsq; ad Quartum caput, in quo Regina VASTHI marito suo inobediens repudiatur, virginumq; pulcerrima HESTER eligitur in Reginam. Sed per exaltationem Aman, & insidias ipsius, lugent Iudæi, dum omnes de vita propter literas Regio edicto contra eos emissas periclitantur, Vt in hoc exemplo Vasthi & Hester videamus, quomodo Deus mirabiliter deponit potentes de sede, & exaltat humiles. In Aman verò, quomodo Deus ad tempus permittit Tyrannos florere & sæuire, vt tandem eò grauius cadant & puniantur.

Secundus actus est à capite quarto vsq; ad nonum, in quo sequitur consolatio per hoc, quòd Regina Hester à Mardochæo multis tandem precibus inducta, suorum Iudæorum patrocinium suscipit, & Mardochæo Regis amicitiam conciliat. Vnde tandem Aman suspenso, postquam insidiæ eius Regi sunt manifestatæ, datisq; literis, quæ prioribus contrariæ fuerunt, Iudaicus populus mortis periculo liberatur, &

eorum luctus in gaudium conuertitur, vt ita verum sit de Aman, quod Psalmus habet: Incidit in foueam quam fecit. De populo Iudaico verò: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

Tertius Actus est in nono capite, de Vindicta, quam Iudæi nunc in filios Aman, nunc in reliquos hostes suos exercuerunt. Huc vsq; in Ebræo.

Quartus Actus eorum quæ sunt in Ebræo, de somnio Mardochæi, vnà cum interpretatione, deq; literis contra Iudæos euulgatis, & tandem de oratione Mardochæi, vsq; ad Decimum quartum caput.

Quintus Actus vsq; ad finem, de luctu & oratione Hester, de intercessione eius ad Regem Ahasuerum pro Iudæis, & literis euulgatis contra priores, de salute Iudæorum, adeoq; de constitutione Festi diei, in memoriam tanti beneficij Iudæis à Deo per Hester & Ahasuerum, nec non Mardochæum, exhibiti. Sic & hodie & semper adest Deus suæ Ecclesiæ, & suo populo ad iuuandum in omni necessitate. Sit Christo gloria in æternum, Amen.

DE LIBRO IOB.

LIBER Iob ab ipso Iob nomen habet, de quo Ezechielis cap. 14. Si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel & Iob, ipsi iu-

ſticia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum. Quis autem hunc Librum ſcripſerit, an Moſes (vt quidam putant) incertum eſt. Nec multum refert hoc ſcire, cùm conſtet hunc librum Spiritus ſancti eloquia continere.

Summa libri eſt, quòd tractat hanc quæſtionem: An etiam pij à Deo adfligantur? Id probat Iob firmis argumentis, quòd Deus etiam pijs innocentibus adflictiones immittere ſoleat, tantùm ad ſuam gloriam, vt Chriſtus Iohan. 9. de cœco nato loquitur.

Sed huic ſententiæ opponunt ſe amici Iob, & multis veriſimilibus argumentis contendunt, Iuſtos à Deo non adfligi, Et ſi adfligantur, id propter illorum peccata fieri.

Præmittitur autem beati viri multiplex calamitas & incomparabilis patientiæ ſpecimen & virtus. Deinde conſpecta viri iuſti miſeria, offeruntur occaſiones multiplicium diſputationum, præſertim de ſumma & inexplicabili prouidentia, ſapientia etiam, & ineffabili ſcientia Dei. Aduenientes enim tres amici Iob, viri ſapientia humana admirabiles, varia cum ſancto viro colloquia miſcent. Superuenit & quartus, nempè Elihu, & contra eum acerrimè contendit: Atq; tota huius libri ſumma inter hos quinque viros agitatur. Contentionem tandem dirimit ipſe Deus.

Continet autem hic Liber Quadraginta duo capita, quæ sic diuiduntur.

In primis tribus capitibus continetur historia de varijs afflictionibus Iob, & tentationibus Satanæ, primùm liberos & possessionem Iob, vbi verò hæc omnia patientissimè tulit, tandem & personam ipsius inuadentem, vbi factus impatiens ob doloris magnitudinem, non solùm maledicit horribiliter diei suæ natiuitatis, sed etiam laudat mortem contra vitam hanc, cuius eum omnino cœpit satietas. Vbi obseruandum est, quomodo instet Satan tentando, donec hominem contra Deum enormiter peccare faciat.

A quarto capite vsq; ad octauum descripta est prima disputatio inter Iob & amicum suum Eliphan Themaniten. Argumentum est, quod Eliphas opposuit Iob, Deus punit homines tantùm propter illorum peccata. Iob autem respondens, Ita se hoc habere negat, & queritur de amicorum molestia, quòd magis eum terreant, quàm consolentur.

Ab octauo capite vsq; ad vndecimum, descripta est secunda disputatio inter Iob & secundum amicum Bildad Suiten, de eodem argumento, quod Deus Iob propter peccata sua puni-

at,

at. Quod iterum negat Iob ita esse, cum quærimonia, quòd ignoret causam suæ afflictionis.

Ab vndecimo capite vsq; ad decimum quintum, sequitur tertia disputatio de eodem argumento, inter Iob & tertium amicum Zophar Naamathiten, cui Iob proponit hanc quæstionem: Quare bonis interdum malè sit. Deinde soluit ipsius argumentum, & tandem queritur de miseria omnium hominum in terra.

A Decimoquinto vsq; ad Vicesimum secundum iterum ordine incipiunt tres amici Iob contra illum disputare. Primus Eliphas arguit Iob esse peccatorem. Id quod Iob non negat, sed interim redarguit Eliphan, & socios esse malos consolatores. Secundus Bildad commemorat quemadmodum soleat Deus multis plagis impios punire, & vult inferre Iob esse impium, quia multum à Deo punitur. Iob respondit in silentio suam esse fortitudinem. Tertius Zophar arguit: Malis benè esse quidem, sed non diu, & Iob talem esse contendit. Iob ostendit contrarium in vtraq; parte verum esse, scilicet & impijs diu benè esse in hac vita, Et se non esse impium.

A vicesimo secundo vsq; ad 32. duo illi amici Iob, Eliphas & Bildad, tertiò ipsum Iob adhuc vehementius aggrediuntur, eadem opinione, qua prius ex humana ratione nitebantur.

Sed frustra. Stat enim Iob infracto animo, tametsi iacet in summa miseria, Et nunc docet eos, nunc iterum addit querimonias, nunc se purgat coram amicis, quod fuerit inculpatæ vitæ.

A Tricesimo secundo usq; ad finem, concionatur tandem Deus ipse coram Iob, commemorans omnia opera suæ potentiæ, volens ipsum docere, quòd iniustè ab eo sit accusatus. Ad quam concionem Iob ultimo capite pœnitentiam agit & resipiscit, ac in integrum restituitur, nobis omnibus in exemplum veræ pœnitentiæ. Tantum de libro Iob, in quo habetur de cruce Sanctorum, & de carnis impatientia, quæ condonatur Sanctis à Deo. Sit etiam gratia Deo in æternum.

DE PSALTERIO DAuidis.

PSalterium à Psallendo nomen habet, quod canere significat, quia Carmine conscriptum est ad canendum, Antiquitus vocatum est SOLILOQVIVM, quia solius Christiani hominis cum solo Deo colloquium habetur. Dicitur & PARVA BIBLIA, quia breuiter omnia, quæ in Biblijs habentur, continet, vt:

1. Historias.
2. Legem.
3. Promißiones.

4. *Fidem.*
5. *Consolationes.*
6. *Pœnitentiam.*
7. *Bona opera.*

Autor Psalterij DAVID *Rex & Propheta est, dictante* SPIRITV *sancto, Matt. 22. Quomodo Dauid in Spiritu vocat eum* DOMINVM?

Sunt autem Psalmi numero centum & quinquaginta, qui tripliciter diuidi possunt.

Prima diuisio.

Alij vocantur propriè Psalmi, alij verò Hymni. Psalmi dicuntur, quoties Dauid aliquid à Deo petit. Hymni verò, quoties pro accepto beneficio gratias agit.

Secunda diuisio.

Psalterium diuiditur apud Ebræos in Quinque libellos, qui discernuntur in vulgata editione Latina per Amen, Amen, seu Fiat fiat.

I. Primus libellus continet Quadraginta Psalmos & vnum, qui sunt omnes ipsius Dauidis, Vnde & totum Psalterium ei adscribitur. Et durat hic primus libellus vsq; ad Psalmum: Quemadmodum desiderat Ceruus &c.

II. Secundus libellus continet 31. Psalmos, qui in principio filijs Choræ Cantoribus adscribuntur. Deinde sunt Dauidis omnes præter

vnum Aſſaphi, & vltimum Salomonis, & durat hic ſecundus libellus uſque ad Pſalmum: Quam bonus eſt Iſrael Deus &c.

III. Tertius libellus continet 17. Pſalmos, quorum vndecim Aſſapho, tres filijs Choræ, vnus Dauidi, & duo poſtremi, duobus alijs cantoribus adſcribuntur. Et durat hic libellus vſq; ad Pſalmum: Domine refugium factus es nobis.

IIII. Quartus libellus continet etiam 17. Pſalmos, quorum primi nouem tribuuntur Moſi ſeruo Dei, Reliqui verò Dauidi. Duratq; hic libellus vſq; ad Pſalmum centeſimum ſeptimum, Confitemini DOMINO *&c.*

V. Quintus libellus Quadraginta quinque Pſalmos continet, quorum multi quidem Dauidi tribuuntur, Sed interim quidam incertis etiam autoribus, et ſignantur nunc ante Pſalmum, nunc poſt Pſalmum, nunc vtroq; loco per Ebraicam vocem HALLELVIA, *vt videatur eſſe Gratiarum actio Deo pro tali Pſalmo, cuius autor ignoratur. Et durat hic Quintus Liber vſq; ad finem Pſalterij.*

Tertia diuiſio.

Pſalmi omnes ſunt Quintuplices. Nam alij ſunt
- *1. Orationes.*
- *2. Gratiarum actiones.*
- *3. Conſolationes.*
- *4. Prophetiæ.*
- *5. Doctrinæ.*

1. Ora-

I. Orationes ſunt omnes Pſalmi, quibus aliquid à Deo petimus. Vt, Miſerere mei Deus &c. Item, Exaudi nos Domine. Item, Domine, ne in furore arguas me &c.

II. Gratiarum actiones ſunt omnes Pſalmi, quibus gratias agimus Deo pro beneficijs acceptis, vt: Benedicite. Confitemini &c.

III. Conſolationes ſunt omnes Pſalmi, quibus nos inuicem conſolamur. Vt: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Beatus vir &c.

IIII. Prophetiæ ſunt omnes Pſalmi, quibus prædictus eſt MESSIAS cum ſuo regno, ſua reſurrectione, aſcenſione. Vt: Domine Deus noſter. Eructauit cor meum verbum bonum. Exurgat Deus, & diſſipentur Gentes &c.

V. Doctrinæ ſunt omnes Pſalmi, qui continent Hiſtorias & morum inſtructiones, Vt: Ecce quàm bonum, & quàm iucundum. Qui habitat in abdito Altiſſimi, & in vmbra Omnipotentis commoratur, &c. Niſi Dominus ædificauerit domum &c. Item, Super flumina Babylonis.

Super hæc omnia multiplex eſt vſus Pſalterij, vt quoties

1. Dolet tibi cor.
2. Humana ope deſtitutus es.
3. Ab hoſte preſſus.

4. *A furibus molestatus.*
5. *In exilium pulsus.*
6. *Insidijs aliorum obnoxius.*
7. *Vxore & liberis priuatus.*
8. *Paupertate pressus.*
9. *Morbis correptus.*
10. *Inuidia multorum pressus.*
11. *Contemtus habitus.*
12. *Ab officio depositus &c.*

Obseruandum est autem, vulgatam editionem errare in numerandis Psalmis. Ideo secundum Ebraicam veritatem numerari eos oportet.

Obseruandum est & hoc, Dauidem cum sua Cithara pingi, propter hos Psalmos, ab ipso Cithara decantatos.

DE LIBRIS SALOMOnis Regis.

Salomoni Regi tres adscribuntur Libri, vt sunt Prouerbia, Ecclesiastes, & Cantica canticorum, Qui sic inter se diuiduntur. 1. Prouerbia pro iuuenili. 2. Ecclesiastes pro virili. 3. Cantica verò pro senili ætate: Nam liber Prouerbiorum continet doctrinam de obedientia, de bonis operibus & moribus, quibus ornatur Christiana iuuentus. Ecclesiastes continet do-

ctrinam de cruce, & conſolationes in tentationibus, quibus in Religione & pietate prouecti tentantur & adfliguntur. Cantica canticorum ſunt quædam ſuaues gratiarum actiones, quibus pij hinc in plena ſenectute migraturi Deo acceptum referunt totum hoc, vnde ſunt hic ſuſtentati.

DE LIBRO PROVERBIORUM.

LIBER Prouerbiorum præter hoc, quod continet egregias ſententias, quibus docet partim timorem Dei, & fidem in Deum, partim honeſtos mores in humana vita, clariſſimam habet etiam orationem nomine Sapientiæ, de verbo Dei æterno, quo omnia condita ſunt, & gubernantur, quod eſt Ieſus Chriſtus Dominus noſter.

Diuiditur autem hic liber in hunc modum.

Ab initio vſq; ad decimum caput ſunt quædam communes adhortationes loco præfationis ad ea, quæ decent hominem Chriſtianum, vt ſunt adhortationes ad Sapientiam, Diſciplinam, Intellectum, Honeſtatem & Probitatem, in 1. cap.

In ſecundo capite, ad audiendum & diſcendum verbum Dei, additis promiſſionibus.

In

In tertio capite, ad credendum verbo Dei, ad rectè vtendum bonis & possessionibus. Ad patiendum aduersa in cruce.

In quarto capite, ad obedientiam erga parentes, additis promißionibus.

In quinto capite, ad castitatem, contra scortationem & adulterium.

In sexto capite, ad confidentiam in Deum, contra confidentiam in homines. Item, ad laborandum in iuuentute.

In septimo ad concordiam & castitatem contra Adulterium. Idq; grauißimè.

In octauo & nono capitibus commendat Sapientiam, hoc est, Verbum Dei præclarißimè. Et huc vsq; præfatio.

A decimo capite vsq; ad vicesimum quintum, subijcit Prouerbia seu Sententias, quæ cùm in singulis capitibus multæ & variæ sint, non possunt capitum summaria ostendi.

A vicesimo quinto, vsq; ad tricesimum caput, sequuntur Prouerbia, quæ Salomoni quidem adscribuntur, sed ex certo libro per Sebuam fortè & alios quosdam Scriptores Ezechiæ Regis, transcripta.

In vltimis duobus capitibus etiam sunt Prouerbia Salomonis, sed sub alienis titulis. Vt Agur & Lamuel, quibus Salomon creditur esse appellatus. Primùm à congregando, quia congre-

gregauit huiusmodi Prouerbia. Deinde à præsentia Dei, quia Deus tempore Salomonis fuit cum Israelitis.

DE LIBRO QVI ECCLEsiastes dicitur.

SEcundus liber Salomonis Ecclesiastes dicitur, quia Salomon Ecclesiastes vocatus est, hoc est, Concionator, vel quia loquitur ad multitudinem, non ad vnum tantùm: vel propter sapientiam, qua copiose donatus fuit.

Quærit autem hic liber in quouis vitæ genere & hominum institutione, firmam in hoc seculo felicitatem, sed non inuenit, nisi vanitatem.

Itaq́ huc tandem perueniet, vt pronunciet, homini nihil melius esse, quàm Deum timere, & mandata eius obseruare, vt quicquid in hoc seculo acciderit, homo tamen in iudicio Dei constet. Sed quia hæc sine Christo fieri nequeunt, ideo hic liber, vt reliqui lectorem ad Christum mittit.

Sunt autem duodecim capita, quæ sic diuidantur.

Ab initio vsq́ ad octauum caput, maturæ ætatis virum instituens, docet in mundi rebus nihil esse perpetuum, sed caduca & breuia vniuersa,

uersa quæ cernimus, Et damnat omnes, qui felicitatem alibi, quam in Deo ponunt. Damnat enim post Præfationem, quæ de rerum natura agit.

In Capite:
- *1. Sapientiam*
- *2. Lætitiam*
- *3. Instabilitatem*
- *4. Violentiam calumniam*
- *5. Mutiloquium, et garrulitatem & mendacium*
- *6. Auaritiam*
- *7. Breuitatem dierum.*

huius mundi.

Ab octauo capite vsq; ad finem proponit sapientiam cum suis effectibus, & deinde fructibus, vera nimirum pœnitentia, vitæ emendatione, Eleemosyna, &c. Docetq; verè beatos esse, qui Deo coniunguntur, & vniuntur per religionem & pietatem, simulq; vsum legitimum aliarum rerum.

In fine recenset incommoda Senectutis atq; destitutionem omnium virium eius, qui morti appropinquat. Viuat igiur vnusquisq; in timore Dei, faciatq; fideliter officium suum, & rebus à Deo creatis vtatur ad gloriam Dei.

DE

DE CANTICORVM Libro.

TErtius liber Salomonis est, cui titulus est CANTICA CANTICORVM. Edidit enim Salomon multa Cantica, nempe, Mille & quinq;, 3. Reg. 4. Sed quia istud Canticum cæteris omnibus & excellentius est, & gloriosius, vocatur Cantica Canticorum. Continetq; sub Metaphora Sponsi, & Sponsæ, Christi & Ecclesiæ, seu omnium piorum arcana mysteria. Nam etsi Carmen est Eucharisticon, quo aguntur gratiæ Deo, quòd ornauerit Israeliticam politiam maximis beneficijs, Regno scilicet & Sacerdotio: Tamen adumbrat Regnum Christi, pro quo gratias agunt Deo omnes, qui bonum certamen hic certauerunt, quibus reposita est corona iusticiæ in cœlo, dum suo Sponso formaliter & æternaliter coniunguntur.

Quia autem non potest diuidi in partes, cum per octo capita, sit perpetuum quoddam colloquium Sponsæ & Sponsi CHRISTI, cum suis promißionibus & piorum fide apprehendentium promißiones: Summa hæc tenenda est, quòd hic paruus liber continet præclara Encomia:

I. De regno Dei.
II. De Ministerio verbi.
III. De veritate donorum Spiritus sancti.
IIII. De perpetua felicitate propter Christum.
V. De defensione.
VI. De tranquillitate.
VII. De pace &c.

DE LIBRO SAPIENTIÆ.

QVanquam hic liber ex titulo videtur esse Salomonis, tamen adscribitur PHILONI, Iudæorum sapientissimo & doctissimo, qui Legatum Iudæorum egit apud Imperatorem Caligulam, contra cuius & similium impiorum Principum tyrannidem, hunc librum Philo Iudæus scripsisse videtur, Vt merito Philosophia, seu Philonis sapientia dici possit, Liber nostris temporibus admodum conueniens. Commendat enim Verbum Dei contra sæuitiam & tyrannidem impiorum, qui suis subditis verbum Dei fauere nolunt, sicuti Caligula Iudæis suam religionem interdixit.

Obseruabis autem sapientiam in hoc libro vocari verbum Dei, & librum hunc interpre-

tationem esse primi præcepti. Inde tandem omnis sapientiæ promanet.

Porrò Capita huius Libri sunt vndeuiginti, quæ sic diuidantur.

I. Ab initio vsq; ad sextum Caput, instituit collationem inter iustitiam piorum, & cogitationes impiorum. Deinde inter bonitatem piorum, & consilia impiorum. 3. Inter simplicitatem piorum & Tyrannidem impiorum. 4. Inter Martyrium fidelium, & inter infelicitatem infidelium. 5. Inter constantiam, præmia & felicitatem piorum, & inter condemnationem impiorum.

II. A sexto capite vsq; ad decimum ponit grauissimas adhortationes, quibus hortatur impios ad amplectendam sapientiam, id est, verbum Dei, & disciplinam, id est, pœnitentiam & resipiscentiam, vbi sapientiam indicat acquiri fideli oratione.

III. A Decimo capite vsq; ad Decimum sextum commendat sapientiam, & exemplo Patriarcharum, & à miraculis ac beneficijs Dei varijs erga suum populum, Idq; contra Idolatriam & impietatem, cuius maledictionem ponit. Item subsannationem & detestationem, interim dum laudat misericordiam Dei.

IIII. A Decimosexto capite vsq; ad finem libri iterum confert iusticiam & præmium piorum, cum iniusticia & pœnis impiorum, inferendo exemplum de interitu Ægyptiorum. Tantùm de hoc libro, ex quo multa Ecclesiastica cantica sunt desumta.

DE LIBRO IESV Syracidæ.

HIc liber, huc vsq; vocatus ECCLESIASTICVS, hoc est (vt quidam interpretantur) Ecclesiastica disciplina, multum vsitatus, tametsi inter Canonicos libros non sit reputatus, vocatur proprio nomine IESVS SIRACH, ab autore (vt indicat Præfatio) vixit post omnes ferè Prophetas in vltima parte, paulò ante Christi aduentum in carnem, Vir admodum pius & doctus, nimirum ex Schola & Bibliotheca Ægyptiorum in lucem prodiens, hunc librum ex multorum doctorum hominum scriptis concinnauit.

Est autem Liber insignis, atq; in vsum vulgi conuenientissimus & vtilissimus, vnde ciuis aut Paterfamilias discat Pietatem, Probitatem & Prudentiam, Qualiter se gerat. Primùm erga Deum. 2. Erga verbum Dei. 3. Erga Ministros verbi. 4. Erga Parentes. 5. Erga vxorem & liberos. 6. Erga proprium corpus. 7. Er-

7. Erga seruos. 8. Ergo possessionem. 9. Erga vicinos. 10: Erga amicos & inimicos. 11. Erga Magistratum, & vltimo, Erga omnes homines, vt meritò liber de domestica disciplina vocari possit.

Cùm autem non possit commodè per capita discerni, quia non est liber ordine partium conscriptus, sed ex multorum doctorum libris collectus, & tumultuariè congestus, quemadmodum Apes ex varijs floribus suum colligunt fauum, satis est, in genere quæ continet, indicare.

I. Primùm prouerbiales sententias, ænigmata & similitudines continet, vt hoc nomine Iesus Syrach imitator Salomonis esse videatur.

II. Deinde peculiares quasdam antiquas & diuinas, de viris Deo probatis, historias continet.

III. Præterea pias aliquot orationes & hymnos egregios Deo fundit & canit.

IIII. Postremò quibus beneficijs Deus populum suum sit dignatus, quibusq; malis inimicos suos cumularit, indicat.

V. In summa, liber est diuina sapientia res fertissimus.

DE LIBRIS PROPHETARUM.

SEquuntur libri PROPHETALES. Sunt autem Prophetæ sedecim. Quatuor maiores, & duodecim minores, de quibus suprà.

Summa doctrinæ Prophetarum hæc est, Primo quòd docent de futuro regno Christi. 2. Deinde multis exemplis & historijs exponunt primum præceptum. 3. Consolantur adflictas conscientias, & securis minantur. 3. Damnant idolatriam Iudæorum, quam fornicationem vocant.

Est autem IDOLATRIA seu Spiritualis Fornicatio, quando populus colit Deum verum, non secundum verbum & mandatum Dei, sed secundum suam bonam (quam vocant) opinionem, Vide Iudicum 7. & 17. Item, 3. Regum 12. Item Oseæ 2. Nam illa opinio probibita est Deut. 12.

DE LIBRO ESAIÆ Prophetæ.

ESAIAS inter Prophetas, quorum scripta post Dauidem extant, iure & meritò primas tenet. Primùm enim coniunctus est CHRISTO, non solùm fide, sed etiam propinquitate sanguinis. Vocat enim Christum Patruelem suum, capite 4. Putant autem, Amos patrem Esaiæ, fuisse fratrem Regis Amaziæ, è cuius linea Christus est. Deinde scripsit de Christo & regno

regno eius, non solùm plures conciones, quàm alij Prophetæ, sed etiam clariores ferè ac illustriores, quàm Euangelistæ. Ideo magis Euangelista quàm Propheta dicendus esset.

Vixit autem Esaias tempore transmigrationis decem Tribuum sub Vzia & Ezechia, Regibus Iuda, cum Osea, Ioel, Amos & Michea in secundo centenario quarti Millenarij annorum Mundi, Prophetauitq; vltra centum annos.

Continet autem liber Esaiæ Prophetæ, primum Prophetias Legales & Euangelicas. 2. Historias, vt Ezechiæ Regis. 3. Exhortationes ad Iudæos & Gentes. 4. Consolationes. 5. Orationes. 6. Gratiarum actiones.

Sunt autem in libro Esaiæ Sexaginta sex capita, quæ sic diuidantur.

I. Ab initio vsq; ad 13. caput, agit cum Iudæis, nunc acriter eos reprehendendo, nunc contra eos, nunc pro eis Prophetando. Pertinacibus enim horrenda mala minatur. Resipiscentibus verò præclaras de Christo promissiones, eos consolando proponit. Quam partem claudit Gratiarum actione.

II. De decimotertio capite vsq; ad 24. transit ad Gentes, & contra eas concionatur & vaticinatur,

natur., vbi nominatim perstringit. I. Babylonios. II. Philistæos. III. Moabitas. IIII. Damascenos. V. Ismaelitas, VI. Ægyptios. VII. Tyrios. VIII. Sidonios, vtpote malos Iudæorum vicinos, idolatras & populo Dei semper infensos, quibus deuastationem & alia horrenda mala vaticinatur: Nec interim negligit, promißiones factas Gentibus ad fidem conuertendis.

III. A Vicesimo quarto vsq; ad 36. redit ad Iudæos, quibus iterum dura concionatur propter illorum incredulitatem. Minatur enim superbæ Synagogæ & impijs Iudæis captiuitatem & alia infortunia, quodq; penitus à Deo deserentur. Pios verò & probos consolatur, quòd Deus sit reliquias & pusillum suum gregem seruaturus. Interim non omittit gratiarum actiones pro Euangelio reuelando in nouo Testamento.

IIII. A Tricesimosexto vsq; ad Quadragesimum caput, recitat Historiam Ezechiæ, Regis Iuda, quem, vtpote pium & ardenter orantem Deum, & contra impium Regem Assyriorum Sennaherib, & morbo periculosißimo laborantem, exaudiuit.

V. A Quadragesimo capite vsq; ad finem iterum agit cum Iudæis, nunc illorum incredulitatem & idolatriam acriter reprehendendo nunc

nunc eos, vt captiuos in Babylone futuros, consolando. Interim multas egregias Prophetias & promißiones de regno Christi, de Ecclesia conseruanda, & vocatione Gentium, in medium proponit. Legi subiungens Euangelium, reprehensioni consolationem per Euangelium, vt verius Euangelista quàm Propheta dicit poßit. Tantum de libro Esaiæ.

DE LIBRO HIEREMIÆ Prophetæ.

HIEREMIAS filius Helchiæ sacerdotis cœpit prophetare decimotertio anno regni Iosiæ, quando Rex & Sacerdotes & Populus perditißimè viuebant, donec inuentus fuit liber Legis diuinæ in domo DOMINI, ab Helchia, patre Hieremiæ, Tunc Rex pia induens viscera cultum Dei restaurauit, & idolatriam exterminauit, vt posterior liber Regum cap. 22. testatur.

Prophetauit verò Hieremias à decimotertio anno Iosiæ, vsq; ad captiuitatem Babylonicam, annis ferè 41. Prophetauit autem de Babylonica captiuitate & vastitate vrbis Ierosolymæ, adeoq; tempus captiuitatis fore septuaginta annos prædixit. Vbi nobis obseruandum est, quòd quantò propius accelerat pœna, tantò peiores & obstinatiores fiunt impij, quod ap-

paret ex Hieremia pariter, & ex hoc nostro tempore verum esse.

Quanquam autem in Prophetarum libris non potest ordo capitum obseruari, quia sermones ex ore Prophetarum collecti, magis quàm ab ipsis Prophetis scripti esse videntur: tamen est quodam prodire tenus, si non datur vltrà. Hieremias igitur tria præcipuè tractat, eaq; non ordine, sed crebris repetitionibus inter se commixta.

Primùm concionatur & obiurgat vehementer impios Iudæos. Deinde prædicit pœnam, nempe, vastationem vrbis Ierosolymitanæ. Postremò vaticinatur etiam, vt alij Prophetæ, de Christo & regno eius, & de nouo Testamento.

I. *Ab initio vsq; ad vicesimum caput (præter historiam, qua vocatus est à Deo per visionem, & signa, nimirum virgam vigilantem, & ollam ebullientem, quibus Deus ostendit iram suam subitaneam, & vehementem contra populum suum peruersum ac rebellem per Regem Babylonis, virgam & vltorem Dei) Præter, inquam, hanc Historiam, reprehendit Ieremias Iudæorum impietatem, idolatriam, scandala, flagitia, & crudelitatem in Prophetas, vt omnes ferè conciones sint pœnitentiales, seu ad pœnitentiam grauissimæ adhortationes, præ-*

ter

ter Prophetias de captiuitate Babylonica, & præter consolationes, quibus & DEVS Prophetam contra tentationes, & Propheta populum è captiuitate liberandum consolatur.

II. A vicesimo vsq; ad quadragesimum præter historiam de cruce & calamitate Prophetæ, & præter egregias promißiones, de reditu ex captiuitate, de Christo, &c. populo Iudaico, & præcipuè Principibus minatur extrema, nempe captiuitatem & omnia mala, quæ per hoc exaggerantur, quòd Deus ipse significat, se velle stare à parte Chaldæorum contra suum populum, & vnà cum Chaldæis affligere populum suum, quod omnium est horribilißimum, scilicet, Deum non esse cum suo populo, sed contra suum populum.

Deinde minatur etiam falsis Prophetis & Prædicatoribus, qui dixerunt Principibus & populo placentia, & non secundum verbum Dei.

Postremò recitat historiam de Zedechia rege, quòd sicut contemto verbo Dei confugiebat ad humana præsidia, sic etiam accidit ei cum suis, miseria & calamitates, quæ est merces Tyrannorum.

III. A Quadragesimo capite vsq; ad finem libri, præter exempla varia, quòd scilicet Deus Prophetam liberat & seruat, Quòd Deus ve-

tus est in suo verbo, Et quòd verbi sui contemtores punit. Deinde præter admonitiones ad Iudæos in Ægypto, & consolationem, qua Baruch scribam suum Hieremias consolatur, vaticinatur contra vicinas Gentes, Ægyptios, Philistæos, Moabitas & alia regna. Deinde contra Regnum Babylonis, per Medos & Persas destruendum.

Postremò claudit librum historia deuastationis Ierusalem, & populi in Babylonem abductione, vt videat vnusquisque Dei consuetudinem, qua solet punire eos, qui contemto verbo Dei non emendant vitam suam, nec agunt pœnitentiam. Tantum breuiter de Hieremiæ libro.

DE THRENIS SEV LAmentationibus Hieremiæ Prophetæ.

IN hoc libello, quem inscribunt THRENOS, id est, Lamentationes Hieremiæ, deflet Propheta vastationem Ierosolymæ & Regni Iuda, & populi miseram captiuitatem, quam nec comminationibus nec promißionibus potuit auertere propter populi incredulitatem & verbi Dei contemtum: Subinde verò promißionibus Dei sese consolatur & populum, atque precibus suis committit hanc causam Deo.

Scri-

Scribuntur autem hi Threni hoc ordine in Ebræo, vt primus versus incipiat ab Aleph, secundus à Beth, Tertius à Gimel, & sic consequenter seruata literarum Alphabeti serie, propter memoriam hoc modo iuuandam, sicut hodie à quibusdam idem obseruatur.

Porrò sicuti sunt quatuor Capita per orationem Hieremiæ in quinto capite, sic sunt etiam quatuor Carmina, iuxta repetitionem Alphabeti, in singulis capitibus.

In Capite.
- 1. De infortunio populi et regni Iudaici.
- 2. De negligentia Prophetarum.
- 3. De misericordia Dei.
- 4. De destructione Templi, fame, & alijs pœnis populi Iudaici, per peccatũ commeritis.

cum planctu conqueritur

DE LIBRO BARVCH.

Liber BARVCH ab autore nomen habet, quicunq; is fuerit. Nam non est verisimile fuisse Baruch scribam Hieremiæ, cuius fit mentio Hieremiæ 45. sed alium quendam eiusdem nominis, sed non tanto spiritu donatum. Ideo constat etiam hunc librum non esse ma-

gni

gni momenti, sicuti neq; Tertius & Quartus Esdræ.

Continet autem hic liber BARVCH, præter Epistolam adiectam quinq; capita, quorum summa hæc est. Sicut scripsit hunc libellum in captiuitate Babylonica, sic tribuit etiam Deo iusticiam, qui meritum Iudæis supplicium irrogarit.

Secundò confitetur peccatum, accusatq; Gentis suæ ceruicosam inobedientiam atq; perfidiam.

Præterea veniam orat delictorum, & vt Deus sui populi misertus tandem reducat eum in patriam.

Postremò, vt fidem in cordibus illorum excitet, promittit restitutionem Israelis.

Epistola verò Hieremiæ adscripta, & adiecta libello Ruth, est admonitio contra Idololatriam, ne captiui in Babylonia, à DEO vero auersi Deos Babyloniorum reuereantur. Idcirco grauissimè inuehitur in Idololatriã, suadens vt verum Deum adorent, & ei soli seruiant. Esaias à diuina visione, Hieremias à diuina altitudine nomen habere videtur.

DE LIBRO EZECHIELIS Prophetæ.

EZechiel, qui à fortitudine nomen habet. in Chaldæa prophetauit, exordiens suam Prophetiam iuxta fluuium Chebar. Ductus est enim sub Ieconia Rege Iuda (qui & iunior Ioachim dictus est) cum Daniele & reliquis Iudæis in captiuitatem, sexto anno priusquam Ierusalem & Templum penitus fuit desolatum.

Fuit autem seruus Sacerdotis, sicut Hieremias, & eodem tempore cum Hieremia, nec non idem argumentum tractans, scilicet, de captiuitate Babylonica. Nisi quòd Hieremias Ierosolymis, Ezechias autem in Chaldæa seu Babylone prædixit Iudæorum futuram calamitatem. Deinde Ezechiel ordinè Hieremiam Prophetam sequitur, ita vt Hieremias sit prior annis & officio, Ezechiel posterior, Atq; hi mutuò Prophetias comprobarunt. Nam dum illi, qui sub Ieconia in Babylonem migrauerant, impatientia fracti inciperent ægrè ferre, quòb obedierant voci Prophetæ Hieremiæ, cuius persuasu abducti se dederant Babylonijs, ab hoc Pseudoprophetis solicitati, quasi à Propheta Hieremia seducti fuissent, Deus excitauit hunc Ezechielem Prophetam in Babylone, vt confir-

maret Prophetiam Ieremiæ, & captiuos conso-
laretur.

Diuisio summaria Prophetiæ Ezechielis:

A primo capite (præter obscuram illam Quadrigarum visionem, de Christi regno in omnes quatuor angulos Mundi dilatando, quam accepit Ezechiel à Domino, statim in ipsa sua vocatione, quæ durat vsq; ad quartum Caput) versatur in hoc vno potissimum vsq; ad vicesimum quintum caput, quòd prædicit multo durius & vehementius quàm Hieremias, quomodo Ierosolyma destruatur, & populus cum regibus & principibus pessum eant. Interim tamen addit promissiones de reditu in terram Iuda.

Porro ostendit Propheta, Primùm Peccata, II. Perfidiam. III. Scelera. IIII. Supplicium. V. Captiuitatem Zedechiæ Regis & populi Iudaici, Interdum per Visiones, vt cap. 1. 9. 10. 11. Deinde per Figuras, vt cap. 45. Nunc per Similitudines, vt cap. 12. 15. Item per Ænigmata, vt cap. 17. Nec non per Carmina, vt cap. 19. Item per Allegorias, vt ca. 23. 24. Interdum per Prophetiam & manifestas prædictiones & criminationes, vt ca. 6. 7. 11. 14. 16. 20. 21. 22.

A Vicesimo quinto vsq; ad 34. Gentibus Iudææ regioni vicinis (quia vocibus ridiculis & con-

contemtibilibus insultabant Iudæis, fauentes illis cladem illam, et quod vnum Deum colerent, exprobrantes) multa sicut alij Prophetæ aduersa vaticinatur, quo generalem cursum operum Dei delinearet. Nam fermè cum impiorum successu & credentium oppreßio apparet, & econtra horum salus cum illorum interitu commiscetur.

Porro gentes contra quas prophetat, sunt, I. Ammonitæ. II. Moabitæ. III. Idumæi. IIII. Palæstini, cap. 13. V. Tyri, cap. 26.27. VI. Sidonij, cap. 28. VII. Ægyptij, cap. 29. 30.31.32. Quibus addit capite tricesimo tertio grauem exhortationem ad pœnitentiam, Tubæ sonanti comparans Ministerium Verbi.

A Tricesimo secundo capite vsq; ad quadragesimum, præter malorum pastorum taxationem & Idumæorum increpationem, pulcerrimè de Spiritu & Regno Christi, & qui tyranni prope finem Mundi in Regno Christi futuri sint, nimirum GOG & MAGOG (id est, Turca, iuxta communem interpretationem) vaticinatur. Vtitur interim egregijs paradigmatis seu similitudinibus, vt cap. 37. de oßibus aridis ducto argumento à resurrectione corporum.

A Quadragesimo capite vsq; prophetat de reædificatione Ierusalem, & diuisione terræ secun-

cundum Tribus duodecim, in consolationem Iudæorum, quò non dubitarent de reditu in terram promißionis, & Religionis atq; Politiæ restitutione, Quæ tamen omnia spirituali illa visione (sicut in principio de visione quadrigarum) videntur adumbrare cœlestem ciuitatem, id est, Ecclesiam Christi, quæ cœlestis & æterna Ierusalem vocatur, de qua in Apocalypsi.

DE LIBRO DANIELIS Prophetæ.

DANIEL, qui à iudicio diuino nomen habet, primùm in Babylone sub Ieconia rege iuuenis adhuc admodum abductus est. Deinde Regio fauore promotus est, præsertim postquam Regis Nabuchodonosor somnia interpretatus est. Postremò mansit ibi septuaginta annos, & vixit vsq; ad tempora Cyri Regis Persarum, vt in fine primi capitis apparet, & ex capite 9. manifestum est. Is tam insigni Spiritu præditus fuit, ut non solùm viderit venturum regnum Christi, & mansurum perpetuò, atque alia regna destructurum, sed etiam numerauit Hebdomadas annorum, quibus Christus venturus esset.

Nam in hoc totus incumbit, vt Christi gloriosum & æternum Regnum magnificè efferat

ac prædicet, & præ illo omnia regna mundi vana & caduca ostendat.

Porrò hic obseruandum est, Danielem vti Chaldaico sermone vsq; ad initium octaui Capitis. Præterea quòd canticum trium puerorum, & Susannæ ac Belis historiæ, ac fabulæ Draconis, neq; in Chaldaico, neq; Ebraico sermone habeantur, neq; testimonium habeant in sacra scriptura, quòd Daniel sit istorum libellorum autor: Ideo separantur in correctioribus Biblijs à scripto Danielis, & seorsum per se ponuntur, suam habentes vtilitatem ad ædificationem. Sunt autem in libello Danielis:

1. Exempla, 1.2.4.5.6. cap.
2. Historiæ, 2. 3. cap.
3. Reuelationes, 2.4. cap.
4. Visiones, 7. 8. 10. cap.
5. Miracula, 3. 6. cap.
6. Conciones, 4. 5. cap.
7. Orationes, 9. cap.
8. Gratiarum actiones, 2. cap.
9. Prophetiæ, 9. 11. 12. cap.

DVODECIM CAPITA DANIELIS à se inuicem sic discernuntur.

In primo capite præter historiam de Daniele, & socijs eius, educatis in aula Regis Baby-

bylonię, proponitur egregium exemplum pietatis in Daniele, quomodo vixerit inter Gentes.

In secundo refertur Regi & somnium, & interpretatio eius à Daniele, de quatuor Monarchijs, vbi pingit, I. Res Babylonicorum. II. Persarum. III. Græcorum. IIII. Romanorum, sub quibus omnibus Iudæi affligerentur.

In tertio capite describitur Idolatria Regis (post defectionem) impietas, & miraculum liberationis trium Puerorum ab incendio.

In quarto capite describitur præter somnium de Arbore, qua Regnum Babylonicum depingitur, pœna superbiæ Regis, & in gratiam post pœnitentiam actam receptio, peccatorumq; condonatio.

In quinto capite describitur primùm Tyrannis Balsazari Regis, filij Regis Nabuchodonosor, in abusione sacrorum vasorum. Deinde pœna quoq; illius tyrannidis, quòd & regno & vita priuatus sit.

In sexto describitur Danielis liberatio, & impiorum vindicta sub Dario, rege Babyloniorum.

In septimo videt Daniel somnium de quatuor Bestijs, quibus quatuor Monarchiæ comparantur.

In octauo videt aliud somnium de afflictione sub impio Antiocho, Alexandri Magni successore.

In

In nono deinde orat pro liberatione Iudæorum à captiuitate Babylonica, & exauditus, fit certior de aduentu Meßiæ, per Angeli Gabrielis annunciationem de septuaginta Hebdomadibus.

In decimo singulare quiddam de Angelis scribit, quòd contra malos Angelos pro defensione piorum hominum, atq; regnorum, pugnare non desinant.

In vndecimo vaticinatur ordine de mutatione regnorum, & prædicit, sub quibus Monarchijs Iudæi priusquam Meßias veniret, affligerentur. Primumq; Darius vltimus Rex Medorum ab Alexandro fit interfectus. Deinde mortuo Alexandro regnum Græcorum fit in quatuor regna diuisum, vt, I. in Asiam. II. Syriam. III. Ægyptum. IIII. Græciam. Postremo quomodo Antiochus pro sua Tyrannide populum Iudaicum adflixerit, donec à Iuda Macabæo probiberetur & arceretur.

In duodecimo vaticinatur (iuxta communem interpretationem) sub nomine Antiochi de Antichristo, quemadmodum & Paulus, 2. Theß. 2. locum hunc interpretatur. Porro per regnum Antichristi intelligit non solùm Papatum, sed etiam regnum Turcicum seu Mahometicum, à quibus Ecclesia Christi sub finem mundi vexaretur.

CANTICUM Trium puerorum vulgata editione locum habet in tertio capite Danielis, vbi creaturas omnes ad laudandum Deum inuitant.

Historiæ Susannæ consolatoria hæc est, quòd homines mendaces & calumniatores produntur tandem, & ignominia adficiuntur. Qui verò sunt integri & candidi, liberantur ab infortunio.

Historia Idoli Belis fraudem Papistarum etiamnum hodie prodit, qua miseros homines per suas imposturas seduxerunt hactenus, et adhuc multis in locis seducunt.

Hactenus de quatuor maioribus Prophetis. Sequuntur nunc duodecim minores Prophetæ, in quorum libris vnum illud præcipuum argumentum est, quòd cupiant Christi regnum propagare & amplificare, tametsi diuersis rationibus, Vt:

I. OSEAS.	Prophetarunt contra decem Tribus, seu regnum Israel.
II. IOEL.	
III. AMOS.	
IIII. MICHEAS.	

V. SOPHONIAS vaticinatus est contra Ierusalem.

VI. IONAS prophetarunt contra Niniuitas.
VII. NAHUM

VIII. ABACVC contra Babylonem.
IX. ABDIAS contra Edom.
X. HAGGÆVS
XI. ZACHARIAS
XII. MALACHIAS
} Populum ad reædificandam ciuitatem vrgebant.

Adhuc aliter.

An: ante Christum natum.	1. IONAS 2. ABDIAS	Sub Achab Ierobo am	Regibus Israel.
An: 496 vixerũnt & Prophetauerunt Prophetæ.	3. ESAIAS 4. OSEAS 5. IOEL 6. AMOS 7. MICHEAS 8. NAHVM 9. ABACVC 10. HIEREM. 11. SOPHON. 12. EZECH. DANIEL.	Sub Vsia & Ezechia Regibus Iuda tempore migrationis decem Tribuum. Paulò post, sub Manasse rege Iuda, anno 756. Instante migratione Iuda, an: 663. In ipsa captiuitate Iuda, an: 598.	

HAGGÆVS
ZACHARIAS
MALACHIAS
} Post populi reditum ex Babylone 559.

DE LIBRO OSEÆ Prophetæ.

OSEAS à salute nomen habet propterea & legitimam suam vxorem ex mandato Dei duxit, sed cum tali ignominia, quòd sit vocata Scortam illius, vt fit, vbi mundus furit contra Ministros verbi. Absit igitur, vt Prophetam in fornicatione vixiße sentiamus.

In initio concionum suarum despondet Israelitas Domino Deo nostro in iusticia & iudicio, in misericordia & miserationibus, & reconciliat eos Dauidi Regi suo. Sic enim vocat Christum ex stirpe Dauidis nasciturum.

In fine autem minatur Morti magna seueritate interitum. ERO (inquit) MORS TVA O MORS. ERO MORSVS TVVS INFERNE &c. Interim fortiter & constanter in Israelitas, contra Idolatriam Principum, Sacerdotum & populi prædicauit. Deinde de Christo & regno ipsius potenter vaticinatus est, vt sunt hæc omnium Prophetarum duo peculiaria officia, alterum ex Lege, alterum ex Promißionibus, pro quibus vt Hæretici & Seditiosi ad mortem ducti sunt.

Ab initio vsq; ad 14. caput, sunt vaticinia, & obiurgatoriæ conciones contra regnum Israel, quod propter Idolatriam, quam spiritualem Fornicationem vocat, non solùm populus, sed etiam Principes & Sacerdotes captiuitate corporali & æterna (nisi egerint veram pœni-

tenti-

tentiam) à Deo puniantur. Mitigat enim istas comminationes promißionibus Dei, ne desperent, sed ad Deum reuertantur.

Cap. 2. 3. 11. 12. & 14. sunt etiam vaticinia & consolatoriæ conciones de Regno Christi & Euangelij prædicatione, de victoria Christi, super Mortem & Infernum. Pariter & de populi Israelitici æterna captiuitate, & liberatione per fidem in Misericordiam Dei propter Christum.

DE LIBRO IOELIS Prophetæ.

IOEL, qui ab incoando vel desiderando, nomen habet, quis fuerit, ex qua Tribu quo tempore, aut sub quibus Regibus vixerit, incertum est, præsertim quia ipsemet nullam de hoc mentionem facit, nisi quòd creditur fuisse eodem tempore cum Osea & Amos. Is interim dum contra regnum Israel vaticinatur, totus in hoc ferè versatur, vt ostendat, quanta mala orbi immineant, propter multiplicia scelera & grauia peccata. Vnde & Diuus Petrus in die Pentecostes suam sumpsit concionem, Acto. 2. Et Diuus Paulus allegat Ioelis dictum ex capite secundo. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit, Roma. 10.

Capite primo vaticinatur contra Regnum Israel, fore vt Israelitæ in Assyriam abducerentur. Intelligit enim Assyrios per hæc quatuor genera Vermium, depascentium frumenta & fructus, scilicet, per Erucam, Locustam, Bruchum, & Rubiginem, indicans Israeliticum regnum ita paulatim ab Assyrijs depopulandum & vastandum.

Capite 2. & 3. postquam Regi Assyriorum suum interitum prædixit, ad finem vsq; de Christi Regno, de Spiritu sancto, & de cœlesti Ierusalem vaticinatur.

Quòd autem VALLIS IOSAPHAT meminit in vltimo capite, non tam de extremo Iudicio videtur intelligi debere (tametsi à Iudicio nomen habet) quàm de Ecclesia Christi (sicuti VALLIS ACHOR in Osea) in qua Gentes iudicantur esse peccatores, & vocantur ad pœnitentiam per verbum Dei, Spiritus sanctus enim arguit Mundum de peccato.

DE LIBRO AMOS.

AMOS ab onere seu iugo nomen habet, & plus, quàm alij Prophetæ omnes, respondet suo nomini singularis vehementia sua, qua per totum librum reprehendit Israelitas, & inuehitur in eos, tametsi peregrinus apud eos, vtpote natus in tribu IVDA, neq; filius Prophetæ, sed

Paſtor & homo Plebeius, vt ipſemet in ſecundo capite teſtatur.

Vixit autem temporibus Oſeæ & Eſaiæ, ſicut eſt Deus potens vocare tales ſubito quodam & diuino miraculo, contra impiam poteſtatem, quam ordinariam vocant, vbi neceſſitas poſtulat, ſicuti ex rudibus & illiteratis Piſcatoribus Spiritus ſanctus fecit Apoſtolos.

Creditur autem Amos interfectus eſſe ab impio Sacerdote Amaſia fuſte Fullonis.

Capita huius libri ſunt nouem, quæ ſic diſcernantur.

Ab initio vſq; ad Quartum caput vaticinatur contra vicinos Reges Iudæorum & Iſraelitarum, vt fuerunt Reges Syriæ, Reges Palæſtinæ, Tyri, Edom, Ammon, Moab, & dicit fore, vt à Deo viciſſim & ipſi puniantur. Deinde Reges Iſrael & Iuda ſimul, cum admonitione de non contemnendis Dei Prophetis, vaticinatur.

A quarto capite vſq; ad ſeptimum prophetat ſeorſum contra Regnum Iſrael, & ipſis horribilia à Deo minatur. Primò Famem. 2. Caritatem annonæ. 3. Peſtem. 4. Rubiginem. 5. Gladium. Et per Aſſyrios tandem deuaſtationem, interim etiam, dum peccata illorum taxat, hortatur ad pœnitentiam.

A septimo capite vsq; ad finem, præter tres visiones, quas vidit contra Regnum Israel (vt sunt I. De examine Locustarum. II. De igne incenso. III. De regula super murum) confli-ctatur cum impio Amasia Sacerdote, cui minatur summum infortunium. Deinde concionatur de diuitum auaricia, & oppressione Pauperum.

In fine locum insignem subiungit, de Regno Messiæ, qui citatur à Iacobo Apostolo, Actorum decimoquinto. Sicut etiam locus in quinto capite citatur à Stephano, Actorum septimo.

Quòd autem in primo capite de Tribus & Quatuor peccatis loquitur, peccati magnitudinem, & multitudinem adeoq; impœnitentiam & defensionem intelligit. Tria enim & quatuor faciunt 7. finalem scilicet numerum in sacra scriptura.

DE PROPHETIA ABDIÆ.

ABDIAS nomen habet à cultu Dei, quòd seruus seu cultor Dei sit. Putatur autem fuisse Prophetarum antiquissimus, sicut & Ionas, temporibus Achab & Ieroboam, Regum Israel. Hic inuehitur contra Edomitas, quibus adflictio Israelitarum magnæ erat voluptati.

Fuit

Fuit autē EDOM frater Iacobi, nempe ESAV. Et ficut ipſe odio habuit fratrem, eò quòd Pater Iſaac ipſi tribuit benedictionem Primogenituræ: Sic tota poſteritas eius odio habuit poſteritatem Iacob, hoc eſt, Iſraelitas, & vbicunq; potuit, malum ipſis intulit, omnibus eorum hoſtibus ſeſe adiungens, atq; ita perfidiam mentis ſuæ declarans, vt oſtendit Pſalmus 137. Memor eſto DOMINE filiorum Edom, in die Ieruſalem, qui dicunt: Vaſtate Vaſtate omnia, vſq; ad fundamentum eius.

Eſt tantùm vnum Caput, cuius ſumma hæc eſt.

ABDIAS
1. *Prædicit interitum Edomitis.*
2. *Conſolatur Iudæos.*
3. *Oſtendit ſalutem eſſe in Sion.*
4. *Fratribus nullam iniuriam irrogandam docet.*
5. *Docet colendum eſſe Deum.*

DE LIBRO IONÆ *Prophetæ.*

IONAS *Columbam ſignificat. Vixit autem paulò antè Eſaiam, & ſub rege Ieroboam. Propheta fuit in Iſrael, ſicuti ſcriptum eſt in vltimo libro Regum, capite 14. in hunc modum:*

Iuxta

Iuxta sermonem Domini, quemadmodum loquutus est per Seruum suum Ionam filium Amathi, Prophetam, qui erat de Gad, quæ est in Hephet.

Constat autem GADHEPHET ciuitatem fuisse in tribu Zabulon, vt Ionas fuerit Iudæus, & non Ethnicæ viduæ filius, tempore Heliæ, cuius fit mentio Lucæ quarto, vt quidam de Iona fabulantur.

Mittitur autem in Assyriam, prædicaturus contra ciuitatem Niniuem, quæ fuit potentissima, nec non totius Regni Assyriorum Metropolis. Vnde licet animaduertere, Deum tunc nō solùm Israelitarum, sed Gentium quoq; curam habuisse.

Celebre est etiam apud Matthæum, capite 12. quod Ionas fuerit typus Christi morientis & resurgentis, vbi dicitur: Generatio mala & adulterea signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus; Sic erit Filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

Quatuor tantùm sunt capita.

In primo miraculosa satis historia describitur, quomodo Ionas in mare coniectus à Nautis,

sit à grandi quodam pisce absorptus, & in ventre Ceti per triduum in profundo Maris huc illucq́ iactatus.

In secundo describitur Canticum & gratiarum actio Ionæ ad Deum pro liberatione à ventre Ceti, Vbi significat, quid animi in ventre Ceti habuerit, omni hora vitæ suæ finem adesse cogitans. Et opus Domini, qui solus potens est in cœlo, terra, mari, & omnibus abyssis prædicat.

In tertio habemus præclarum exemplum pœnitentiæ in Niniuitis, omnibus peccatoribus imitandum. Vbi seorsum hæc obseruanda sunt, & nullo modo prætereunda. 1. Quòd Deus sit etiam Gentium Deus. 2. Quod Deus sit potens, bonus & iustus. 3. Quæ sit pœnitentia. 4. Quod verum ieiunium seruiat ad agendam pœnitentiam.

In quarto describitur historia de carnali solicitudine Ionæ, qua sibi prospectum voluit, cum iactura proximorum, Vt est magna hominum imbecillitas, & caro timida, etiam in Sanctis. Sed in Deo est misericordia & clementia, erga omnes peccatores, verè agentse pœnitentiam, Id quòd hîc in Iona & Niniuitis manifestè apparet.

DE LIBRO MICHEÆ Prophetæ.

MICHEAS vixit eodem tempore, & sub iisdem Regibus, quibus Esaias, Oseas & Amos vixerunt, vt satis apparet ex titulo. Prophetauit, & contra duas, & contra decem Tribus, id est. 1. Contra Reges. 2. Contra Iudices. 3. Contra Sacerdotes. 4. Contra Pseudoprophetas, tàm in Iuda, quàm in Israel. Et prædicit perditionem eorum, qui verbum Dei abiecerunt, & sine timore Dei vana secuti sunt.

In hoc autem præcipuè celebris est, quòd non solùm promittit Christum venturum esse, nec exponit tantùm beneficia Regni ipsius: sed etiam indicat nobis locum Natiuitatis eius: Tu BETHLEHEM ETHRATA, inquit, minimè paruula es, in millibus Iuda, ex TE mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, &c. Qui locus citatur Matth. 2.

Sunt autem septem Capita, quæ sic discerni possunt.

In primis tribus capitibus sunt obiurgatoriæ conciones & Prophetiæ, nunc in genere contra Israelitas, & Iudæ impietatem atque Idololatriam, nec non contra scandalosam vitam: Nunc in specie contra summa capita, cùm in Re-

Religione, tùm in Politia, nisi quòd interim in fine secundi capitis credentes consolatur per promissionem de aduentu veri sui Pastoris, Domini nostri Iesu Christi.

In quarto & quinto sunt egregiæ promissiones & consolationes, de regno Christi per Apostolorum prædicationem in vniuersum orbem dilatando.

In sexto & septimo nunc populi impietatem & auariciam reprehendit, Nunc super mundi malicia, quanta suo tempore fuerit, conqueritur.

In fine annectit promissionem de Regno Christi in Ierusalem incoando, & postea per Apostolos in omnes Gentes dilatando, damnat interim Synagogas.

DE LIBRO NAHVM Prophetæ.

NAHVM à consolando nomen habet, consolatur enim adflictos Israelitas per hoc quòd contra Assyrios vaticinatur, qui populum Israel & Iuda turbarent & exercerent. Quanquam ex scriptura non potest haberi, quo tempore, & sub quo Rege Nahum prophetauerit: tamen videtur post Ionam, & paulò ante Esaiam vixisse. Prædicit euersionem Niniuæ, quæ

post

post Ionæ prædicationem ad impietatem relapsa fuerat.

Sunt autem tria tantùm Capita, quæ sic possunt discerni.

In primo capite generaliter de regni Assyriaci perditione vaticinatur.

In secundo specialiter adfuturum esse Babylonicum hostem prædicit.

In tertio causam perditionis indicat, enumerans Assyriorum horrenda scelera, quorum summa genera sunt, Fornicatio, Latrocinium, & Mendacium. Fornicatio, scilicet, in falso cultu Dei, seu in falsa doctrina. Latrocinium in iniustis grauaminibus & exactionibus publicis, ad pompam tantùm destinatis. Mendacium in contractibus & actionibus,

Finis huius vaticinij est consolatio Iudæorum, quibus annunciat prædicationem pacis, haud dubiè respiciens ad tempus noui Testamenti seu Euangelij Christi, quando pax æterna Iudæis est prædicata per ipsum Christum & Apostolos.

DE PROPHETIA HABACUC.

HABACUC ab amplectendo nomen habet. Sicut enim Mater infantem complectitur,

ctitur, vel alij alios, pectus pectori, cor cordi iungentes in amplexu, dum eos consolantur. Ita Habacuc populum Iudaicum complectitur, & maximè consolatur, atq; vt in aduersitatibus in fide constantes sint, hortatur, ita vt Diuus Paulus Romanorum primo præclaram huius Habacuc sententiam allegauerit ex secundo capite: IVSTVS EX FIDE SVA VIVET.

Vixisse videtur Habacuc cum Hieremia, Sed instante captiuitate Babylonica, quandoquidem ipse vt Propheta Iudaicus, primùm contra populum, deinde & contra Babylonios vaticinatus est.

Fabula est, hunc fuisse Habacuc, qui raptus ab Angelo, Danieli in lacum Leonum deiecto, cibum porrigeret.

Quatuor sunt Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo capite partim contra Iudæos vaticinatur, præmittens Legis concionem consolationi Euangelicæ, quæ in secundo capite sequitur, & potentiam Babyloniorum maximam esse demonstrat. Partim à Deo pia expostulatione contendit, vt liberato populo suo sumat de Rege Babyloniorum vltionem.

In secundo capite subiungit Euangelicam consolationem ex promißionibus diuinis, & pro-

promißionem de aduentu Meßiæ citò venturo, sed interim firma fide expectando.

In tertio prophetat de interitu regni Babylonici, præmittens Diabolicam arrogantiam Regis Babylonici contra Deum, & iniustam diuitiarum collectionem contra proximum, quæ sunt duo horrenda latrocinia, scilicet, spoliare Deum sua gloria, & homines suis bonis.

In quarto, præmissa gratiarum actione, & longa beneficiorum Dei commemoratione, tandem orat, vt regnum Babylonicum diuinæ maledictioni sit obnoxium, Nisi quòd in fine rursus lætus Iudaicum populum consolatur.

DE PROPHETIA SOPHONIÆ.

SOPHONIA Dei arcana significare videtur, non inconueniens nomen Prophetæ Dei, qui videt arcana Dei, hoc est, Euangelium & regnum Christi æternum promißionibus, Visionibus & reuelationibus Propheticis vsq; ad temporis plenitudinem inuolutum. Qua de causa Paulus & Mysterium nominat, Romanos vltimo.

Titulus in primo capite, quis fuerit Sophonia, ex quibus parentibus natus, & quo tempore vixerit, ostendit. Fuit enim coætaneus Ieremiæ Prophetæ, & eadem ferè, quæ ille, sed breuius

nius & succinctius prophetauit, Nimirum vrbis Hierosolymitanæ vastationem, nec non hostium, & totius regni Iuda interitum, & Iudæorum per Christum liberationem. In summa, prophetauit impijs Iudæis interitum per vicinas Gentes. 2. Ipsis Gentibus exterminium per alias Gentes. 3. Credentibus Iudæis liberationem per Christum nasciturum.

Tria tantùm sunt Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo capite criminatoria concione malum, id est, interitum ac deuastationem regni Iudaici per Regem Babyloniæ venturam propter impietatem & auaritiam Iudæorum, prophetat.

In secundo Iudæis pœnitentiam prædicat, deinde vicinis gentibus, Moabitis, scilicet, Ammonitis, Philistæis, Assyrijs & Niniuitis interitum prophetat. Postremò spem facit ijsdem gentibus, quòd regni Christi participes fiant, indicans, Deum in Insulis Gentium adorandũ esse.

In tertio capite partim impœnitentes Iudæos grauiter obiurgat ac reprehendit, partim præclarissima concione de Christi Regno in vniuersum mundum propagando, Iudæos consolatur. De Primoribus in religione & politia inquit: quòd quia sunt Principes, honorandi sunt

vt Principes, sed interim tamen arguendi vt peccatores.

DE LIBRO HAGGÆI Prophetæ.

HAGGÆVS à festiuitate & gaudio nomen habet. Is post captiuitatem Babylonicam sub Dario Hystaspe prophetauit, & populum ad reædificandum Templum seriò tandem vrgebat, vt cultus Dei rursus institueretur. Cum præsertim huius secundæ domus maior sit futura gloria, nempe ad quem Dominus Israel. ille verus Meßias, in propria persona venturus erat, quemadmodum scribit & Malachias.

Duo tantùm sunt Capita.

In primo, populi ingratitudinem & auariciam reprehendit, atq; ipsis mala minatur, nempe infortunium & egestatem, qui proprias domus quidem magnificè exædificari curauerant, ad Templi verò reædificationem nihil contulerant.

In secundo sunt eædem comminationes propter eandem causam, Simul etiam promißiones, quòd Christus ipse Templum secundum sua præsentia, doctrina & miraculis ornaturus sit, & illustraturus.

DE

DE LIBRO ZACHARIAE.

ZACHARIAS, qui à memoria diuina nomen habet, inter nouißimos Prophetas vnus vixit, eodem tempore, cum Haggæo Propheta, post reditum ex Babylonica captiuitate. Tractat quoq; idem argumentum cum Haggæo, nimirum instans & vrgens, vt Templum reædificetur, idq; propter Christum, qui breui venturus esset ad Templum sanctum suum. Ideo manifestè prophetat de pompa Christi, quod in Asina & pullo Asinæ sit petiturus Hierosolymam, quod factum est, paulò ante ipsius paßionem, ipso die Palmarum. Deinde prophetat etiam de ipsius venditione pro triginta argenteis, quæ per Iudam proditorem facta est. Item, de perfoßione lateris ipsius, quem locum allegat Euangelista Iohannes.

Habet interim obscuras aliquot visiones, quibus adumbrantur mysteria Christi, quæ tandem explicat per effusionem Spiritus gratiæ & precum, cap. 12.

Sunt autem quatuordecim Capita, quæ sic à se inuicem possunt discerni.

In primo capite, præter Exordium, in quo manifestè Iudæos ad pœnitentiam hortatur, Et

præter orationem Angeli pro Ierusalem, sunt tres visiones. 1. De equis ruffis. 2. De quatuor cornibus. 3. De quatuor fabris lignarijs. Quibus & Iudæis pacem vaticinatur, & eos ad reædificandam ciuitatem Ierosolymam hortatur.

In secundo capite primùm est vnica visio, de Funiculo mensorio, qua populum denuò ad reædificandam Ierosolymam hortatur. Deinde sunt egregiæ promißiones de regno Christi, & de diuina præsentia, atq; protectione piorum, adeoq; de vocatione Gentium, vnde populum ad gaudendum & iubilandum hortatur.

In tertio cap. primùm est visio de IOSVA summo Sacerdote, in ipsius consolationem, & Ciuitatis reædificationem. Deinde rursus promißiones de Christo, quem & Germen propter Euangelium & Fidem, atq; angularem lapidem propter Ecclesiam nominat.

In quarto capite descripta est visio de Candelabro aureo, in consolationem ducis Zorobabel, & adhortationem, ne à Templi reædificatione, metu hostium, deterreatur.

In quinto capite descripta est duplex visio, scilicet, de Volumine volante, hoc est, de literis & Sigillo. Deinde de Ephi seu Modio, quibus Pseudoprophetarum aduentus in Iudæam, ab Angelo nunciatur.

In sexto capite descripta est visio de quatuor Quadrigis, quibus adumbrari videtur Regnum atq; Euangelium Christi, quem hîc quoque Zemah, id est, Germen vocat, in vniuersum orbem propagandum.

In septimo & octauo sunt conciones & admonitiones contra Hypocrisin Iudæorum in electitio ieiunio. Deinde hortatoriæ admonitiones, de Templi reædificatione. Postremò consolatoriæ de regno Christi.

In nono & decimo sunt Prophetiæ de aduentu Christi, & humilitate Regni eius, per hoc, quod fecit eum sedere super Asinam. Deinde de potentia Alexandri Magni, qua Deus portas mundi aperuit, vt intraret Rex gloriæ cum suo sancto Euangelio.

In vndecimo, duodecimo & decimotertio sunt eædem prophetiæ, & quidem grauissimæ, de Passione Christi, fore vt traderetur Gentibus. Item de desolatione populi Iudaici propter incredulitatem, & de Euangelio inter Gentes prædicando, postquam percussus fuerit Pastor, hoc est, post passionem Christi.

In vltimo capite sunt adhuc duæ prophetiæ, quarum altera Synagogæ totiusq; cultus Leuitici abrogationem, Altera tentationes & victoriam Ecclesiæ continet.

DE LIBRO MALACHIAE Prophetæ.

MALACHIAS, qui apud Ebræos Angeli nomen sortitus est, vltimus inter Prophetas habetur, vtpote proximus ante CHRISTI aduentum, quem iam in foribus esse, & IOANNEM BAPTISTAM (sub ELIÆ nomine) Christi præcursorem fore prædicit.

Vtrum hic Malachias fuerit Esdras, vt quidam opinantur, incertum est. Hoc verò certissimum est, quòd egregias sententias habet, de Christo & Euangelio, quod vocat MVNDAM OBLATIONEM IN VNIVERSO MVNDO.

Sunt autem quatuor Capita, quæ sic possunt discerni.

In primo capite nunc Iudæorum in genere, nunc seorsum Sacerdotum auariciam & ingratitudinem reprehendit. Illos quidem, quòd ea quæ immunda sunt, & ad sacrificia nihil valent, apportent. Hos verò, quia DOMINO offerant immunda: Mox in ipsis comminationibus de Regno Christi, & oblatione munda, id est, Euangelio concionatur.

In secundo capite pergit reprehendere & vehementer obiurgare Sacerdotes, admonens eos

eos sui officij, quod tam sanctum est, vt Angelicum nomen ei adscribatur. Seorsum quoq; inuehitur in eos, qui malæ tractationis ab Vxoribus accusantur, adducens exemplum Abrahæ, quod non vult eos temere imitari.

In tertio præmittit vaticinium de præcursore Christi, pariter & de vtroq; aduentu Christi, in carnem scilicet, & ad iudicium. Deinde rursum obiurgat Iudæos, propter ingratitudinem erga ministerium Verbi.

In quarto subiungit vt breuißimam, ita grauißimam adhortationem ad verum timorem Dei, pijs gaudium & consolationem, Impijs verò pœnam & interitum annuncians. Nos itaq; diuinis admonitionibus obediamus, & Deum timentes, secundum Domini nostri Iesu Christi aduentum hilari animo expectemus, attollentes capita nostra.

Tantùm de Prophetis & libris Prophetalibus, ex quibus doctrina noui Testamenti confirmatur, & Prophetarum sententiæ, tàm à Christo ipso, quàm ab Apostolis in testimonium citantur. Sint igitur nobis propter dulcißimas consolationes commendatißimi.

DE LIBRIS MACCAbæorum.

Libri Maccabæorum à Iuda Maccabæo nomen habent, propter ipsius egregia facta, quæ in his libris describuntur. Est autem nouissima historia veteris Testamenti, de rebus Iudaicis, gestis ab Alexandri Magni temporibus vsq; ad CHRISTUM, quando populus Dei iam non Reges & Prophetas seu Principes & Pontifices habuit. Fuerunt enim in veteri Testamento quatuor potestates in isto electo Dei populo, scilicet, 1. Potestas Patria. 2. Potestas iudicum. 3. Regia. 4. Pontificia potestas. Pro quibus omnibus in Nouo Testamento regnat solus CHRISTVS, qui primùm est Pater futuri seculi. Secundò, Iudex viuorum & mortuorum. Tertio, Rex Regum. Quarto, Æternus Pontifex.

Porro libri Maccabæorum inter Apocryphos, & non inter Canonicos libros numerantur, tametsi primus, quem sanctus Hieronymus Ebraicum se reperisse testatur, dignus esse videtur, qui inter Canonicos computetur, Præsertim cum sit illorum, quæ Daniel capite duodecimo vaticinatus est, verißima descriptio, nempè de persecutione Iudæorum per Antiochum.

Diuiditur autem primus Liber in quinque partes, iuxta circumstantiam personarum. Et sunt in hoc libro quinq; personæ illustres, qua-

rum res gestæ pro maiori parte historico ordine describuntur, vt sunt: Primo Matathias Secundo, Iudas Maccabæus. Tertiò & Quartò, Ionathas & Simon, fratres Iudæ Maccabæi. Quintò, Iohannes Simonis filius.

A primo capite vsq; ad tertium, & Antiochi (quem radicem peccati Scriptura vocat) impietas atq; crudelitas notatur: & Mathathiæ Sacerdotis, atq; filiorum eius Zelus & constantia describuntur, vt sit perpetuum verbi ministris exemplum in persecutione.

A tertio capite vsq; ad nonum describuntur fortia facta Iudæ Maccabæi, vt Bella, Victoria, Purificatio Templi, Confœderatio cum Romanis, & variæ conflictationes cum vicinis Gentibus, & earũ Principibus, quos expugnauit vel fugando vel interficiendo eos, quorum nomina hîc ordine sequuntur.

1. APOLONIVS 2. SERON	Interfecti, cap 3.
3. GORGIAS 4. LYSIAS	Fugati, cap. 4.
5, TIMOTHEVS cum Ammonitis et Galaaditis. 6. Filij ESAV.	Debellati, cap. 5.

7. ANTIOCHVS Antiochi Tyranni mortui filius fœdifragus cũ suo Principe LYSIA, & ipsorum Elephantis. } domum dimissi, cap. 6.

8. ALCIMVS Iudæus, rediens ad Demetrium.
9. NICANOR interfectus. } Cap. 7.

Tandem IVDAS ipse post confœderationem cum Romanis factam, cap. 8. succubuit in bello, quod Iudæis ex mandato Demetrij post mortem Nicanoris, per Bachidem & Alcimum, Demetrij Regis Principes, illatum est, cap. 9. O Ducem pijssimum, & in Religione Iudaica constantissimum Heroa, gentisq́ suæ propugnatorem ac defensorem fortissimum, qui tandem in vera confessione prostratus, fortiter obijt, pro gloria Dei vindicanda.

A nono capite vsq; ad caput 13. describitur historia IONATHÆ, fratris Iudæ Maccabæi, cui negocium fuit cum vtroq; Demetrio, cum Bachide & Alcimo, de quibus victoriam obtinuit, fratris sui Simonis adiutorio. Deinde

cũ Principibus iunioris Demetrij, donec à Tryphone per dolum interfectus est, præclarus Zelotes pro religione & vero Dei cultu.

A decimotertio capite vsq; ad sedecimum describitur historia Simonis, fratris Iudæ Maccabæi & Ionathæ. Fuit autem Simon pacificus, donec & ipse per dolum in conuiuio trucidatus est.

In vltimo capite post interfectum Simonem, successio filij illius IOANNIS ad finem libri describitur.

DE SECVNDO LIBRO Maccabæorum.

SEcundus liber Maccabæorum est pro maiori parte repetitio eorum, quæ sunt descripta in primo libro, præsertim quantum ad Iudam Maccabæum attinet.

Sunt autem quindecim Capita, quæ sic discernuntur.

In primis septem capitibus describitur afflictio populi Iudaici, tàm per insidias & proditionem Simonis cuiusdam, quàm per crudelem Antiochi tyrannidem, vbi non tantùm Iudæ Maccabæi (qui tum foris vitam agebat in deserto) constantia prædicatur, sed etiam septem fratrum, qui vnà cum matre sua, Martyrio coronati sunt.

In octauo & reliquis Iudæ Maccabæi fortia facta repetuntur, vsq; ad finem libri.

Tantùm de libris Maccabæorum, adeoq; de totius veteris Testamenti libris, scilicet, Legalibus, Historicis, Doctrinalibus & Propheticis, qui omnes computati numero sunt quadraginta & octo, tàm Apocryphi, quos vocant, quàm Authentici, de quibus Christus Iohan. 5. loquitur, inquiens: Scrutamini Scripturas.

Finis Librorum veteris Testamenti.

DE LIBRIS NOVI Testamenti.

NOVUM TESTAMENTUM continet libros, qui post reuelatum Christum scripti sunt, partim Euangelicos, partim alios Historicos, numero viginti & septem, etiam minimos computando, qui vnicum saltem capitulum continent, vt Epistola Pauli ad Philemonem, Iudæ, & Iohannis duæ posteriores.

DE LIBRIS EVANgelicis.

Libri Euangelici sunt quatuor, nimirum à quatuor Euangelistis, Matthæo, Marco, Luca & Ioanne, scripti, Et dicuntur Euangelici,

lici, quia seorsum Iesu Christi Euangelium continent, id est, lætum nuncium de gratuita remißione peccatorum propter Mediatorem Christum consequenda.

DE LIBRO MATTHAEI

Matthæus, perinde vt primus inter Euangelistas, Euangeliũ scripsisse fertur, nempe statim post ascensionem Christi, ita primùm quoq; inter ipsos locum obtinet. Sunt autem hæ partes huius Euangelicæ historiæ principales.

A primo capite vsq; ad quintum præmittuntur quasi exordij loco, non solùm ea, quæ pertinent ad Genealogiam & Natiuitatem Christi, vt 1. Enumeratio personarum in generationibus, ab Abraham vsq; ad Christum. 2. Reuelatio facta Ioseph. 3. Magorum aduentus. 4. Tyrannis Herodis: Sed etiam Iohannis Baptistæ vita & doctrina, nec non Baptismus & tentatio Christi, priusquam prædicare incepit, & discipulos vocauit.

A quinto capite vsq; ad octauum describitur sermo Christi, quem habuit in monte coram discipulis, & verè legalis concio, qua ceu iacto solido fundamento, præparauit eos ordine ad Euangelij ministerium. 1. De beatitudine & præmijs bonorum operũ. 2. De officijs Apostolorum. 3. De vera Legis interpretatione. 4. De

Elec-

Eleemosyna. 5. De oratione. 6. De ieiunio. 7. De veris diuitijs. 8. De confidentia in Deum. 9. De iudicij sinceritate. 10. De Orandi aßiduitate. 11. De naturali æquitate. 12. De vitanda falsa doctrina. 13. De studio viuendi iuxta Dei verbum. In summa, Legem esse pædagogum ad Christum, ostendit hæc ipsius concio, & generalis enarratio Legis.

Ab octauo vsq; ad decimum confirmat doctrinam egregijs miraculis & beneficijs, quibus & terra & mari miseris atq; afflictis hominibus succurrit, & se nostrum esse Saluatorem ostendit.

A 10. vsq; ad 13. Primùm informat, confirmat & consolatur suos Apostolos in ministerium verbi. Deinde Ioannis quoq; discipulos confirmat, ipsum Ioannem commendat, multorum incredulitatem damnat, & Deo Patri pro pusillo grege gratias agit. Postremo præter disputationem cum Pharisæis de Sabbato, de signis &c. iterum claris miraculis, & suam Mansuetudinem non extinguendo linum fumigans ostendit.

A 13. cap. vsq; ad 19. Primùm describit Matthæus Parabolicas aliquot Christi conciones de vi & efficacia verbi Dei. Deinde indignam Ioannis Baptistæ mortem. Item Christi discesßionem, Contentionem cum Pharisæis. Multorum

ægrotorum ſanationem. Petri & reliquorum Apoſtolorum confeßionem, Chriſti transfigurationem. Chriſti erga Magiſtratum obedientiam. Paruulorum & puſilli gregis conſolationem.

Poſtremò ſubiungit de ſcandalo, & de remißione fratris illuſtrata per Parabolam, de iniquo diſpenſatore. Quæ pars rerum in Galilæa geſtarum, ſummam Chriſti ſollicitudinem pro ſalute generis humani, ſummamq; in officio docendi & edendis Miraculis diligentiam oſtendit.

A 19. vſq; ad 26. cap. deſcribit primùm Chriſti migrationem à Galilæa in Iudæam, & in via habitas diſputationes, nunc cum Phariſæis atq; Scribis, nunc cum proprijs diſcipulis prædicendo interim ſuam paßionem, & duos cæcos ſanando. Deinde ingreſſum eius in Ieruſalem, et acerrimam, adeoq; nouißimam in officijs prædicandi diſputationem cum Iudæis, per tria capita 21. 22. & 23. cuius diſputationis atq; obiurgationis hæ ſunt partes præcipuæ, ſcilicet 1. De Baptiſmo Iohannis. 2. De duobus filijs. 3. De Vinea. 4. De angulari lapide. 5. De nuptijs filij Regis. 6. De Tributo dando Cæſari. 7. De vxore ſeptem fratrum, & de reſurrectione mortuorum. 8. De magno mandato in Lege. 9. De Chriſto filio Dauid. 10. De maledictionibus ſuper Phariſæos & Ieruſalem.

Postremo describit colloquium Christi cum discipulis in monte OlIueti, de destructione Ierusalem, & de fine Mundi, cum grauissimis adhortationibus ad vigilandum, adductis Parabolis. 1. De malo seruo. 2. De decem virginibus. 3. De talentis, cum enarratione de forma iudicij in extremo die.

A vicesimo sexto vsq; ad finem libri describit Christi Passionem, Mortem & Resurrectionem. Porrò passionis Christi historia in sex partes principales commodissimè distribui potest, iuxta hunc versiculum:

Cœna, Hortus, Caiphas, Pilatus, Cruxq́; Sepulcrum.

Tantùm de Euangelio Matthæi. Quis autem fuerit Matthæus ante conuersionem, & quomodo conuersus sit & vocatus, Vide supra cap. 9. Matthæi.

DE EVANGELIO S. Marci.

MARCVS ea quæ Matthæus copiosius describit, compendiosè complectitur, cuius Euangelij liber in duas principales partes commodissimè diuidi potest, Prior pars ab initio sit vsque ad decimum caput, vbi describuntur ea, quæ Iesus docuit & fecit in Galilæa. Posterior est à decimo capite vsq; ad finem, vbi describuntur

ſcribuntur ea quæ docuit, fecit & paſſus eſt in Iudæa. Reliqua nihil habent difficultatis in diuidendo, modò cum Euangelio Matthæi conferantur.

DE EVANGELIO S. Lucæ.

LVCAS qui indiuiduus Pauli comes fuit (ſicut Marcus Petri, vt quidam volunt) non ſolùm eſt Marco, ſed etiam Matthæo copioſior, tàm in Euangelio, quàm in Actis Apoſtolorum.

Capita ſunt viginti quatuor, quæ ſic diſcerni poſſunt.

Ab initio vſq; ad quartum caput & conceptionem & natiuitatem Iohannis Baptiſtæ, tum ipſius Chriſti. Deinde prædicationem & carcerem Ioannis, Chriſti verò Baptiſmum & Genealogiam ſubiungit.

A quarto capite vſq; ad decimum poſt hiſtoriam tentationis Chriſti, exponit doctrinam & miracula, quæ fecit in Galilæa, vt in Nazareth, Capernaum, Stagno Genezareth, & alijs locis Galileæ. Diſputans interim cum Phariſæis de Sabbatho, Apoſtolos & Populum inſtituens, Centurionis ſeruum ſanans, & filium Viduæ ſuſcitans, Mox quomodo Ioannem Baptiſtam

coram turba, Peccatricem vero coram Simeone Pharisæo commendauerit, & parabolam de Semine explicauerit, Dæmoniacumq; sanauerit. Quomodo item mulieris fluxum sanguineum sistens, Iairi Principis scholæ filiam à mortuis resuscitauerit.

Postremo, quomodo Discipulis instructis, emissis & reuersis, postquam est in monte transfiguratus, reliquerit Galilæam.

A decimo capite vsq; ad vicesimum, describit ea quæ Christus docuit & gessit in via versus Ierusalem. Docuit autem vel simpliciter, vel in Parabolis.

SIMPLICITER.

1. Instruit septuaginta discipulos.
2. Exprobat ciuitatibus incredulitatem.
3. Agit gratias Patri.
4. Admonet Legisperitum.
5. Commendat Mariam sororem Marthæ
6. Docet discipulos orare.
7. Obiurgat Pharisæos.
8. Admonet discipulos.
9. Minatur impœnitentibus.
10. Perstringit Herodem.
11. Perstringit auaros Pharisæos.
12. Prædicit scandala.
13. Prædicit extremum diem.
14. Vocat ad se Pueros.

15. *Recitat præcepta ſecundæ Tabulæ.*
16. *Admonet diuites.*
17. *Prædicit Paßionem ſuam.*
18. *Conuertit Zachæum.*

IN PARABOLIS, *Vt.*

1. *De Semiuiuo relicto.*
2. *De amico panes mutuo dante.*
3. *De forti armato.*
4. *De ſigno Ionæ Prophetæ.*
5. *De Lucerna accenſa.*
6. *De diuite epulone.*
7. *De ſeruo fideli & infideli.*
8. *De arbore fici.*
9. *De grano Sinapis.*
10. *De fermento.*
11. *De anguſta porta.*
12. *De primo loco & nouißimo.*
13. *De Cœna Dominica.*
14. *De ædificatione Turris.*
15. *De centum ouibus.*
16. *De decem drachmis.*
17. *De Filio prodigo.*
18. *De iniquo Diſpenſatore.*
19. *De diuite & Lazaro.*
20. *De ſeruo arante.*
21. *De iudice ſeuero.*
22. *De Phariſæo & Publicano.*
23. *De decem minis.*

HISTORIÆ verò & MIRACVLA quæ gesßit, hæc sunt:

1. Eiecit Dæmonium mutum.
2. Mulierem contractam erexit.
3. Hydropicum sanauit.
4. Decem Leprosos mundauit.
5. Cæco visum restituit.
6. Sedit super Asinam.
7. Fleuit super Ierusalem.
8. Vendentes & ementes eiecit ex Templo.

A vicesimo capite usq; ad 22. ea sunt descripta, quæ Christus in Templo Ierosolymitano docuit, & cum Pharisæis disputauit, Deinde quæ foris è regione Ierusalem cum discipulis contulit.

Contra Pharisæos adduxit in medium, 1. Quæstionem de Baptismo Ioannis. 2. Parabolam de Vinea. 3. Prophetiam de lapide angulari. 4. De Tributo Cæsari dando. 5. Dilutionem argumenti Sadducæorum. 6 Propositionem de Christo filio Dauid. 7. Eleemosynam viduæ.

Cum discipulis contulit, 1. De structura Templi, 2. De Pseudoprophetis. 3. De persequutione. 4. De extrema die. 5. De vitanda ebrietate & crapula.

A vicesimo secundo capite vsq; ad vltimum caput describitur historia Paßionis & mor-

mortis Christi, quomodo post Cœnam, & colloquium cum discipulis suis sit. 1. A proprio discipulo traditus. 2. A Iudæis comprehensus. 3. A Gentibus crucifixus.

In vltimo capite primùm Resurrectionis, deinde Apparitionis, & postremò Ascensionis historia descripta est præter egregium illum locum, de doctrina pœnitentiæ & remissionis in omnes Gentes prædicanda.

Summa huius diuisionis his comprehensa est versiculis.

Per tria, perq; decem duo bis quibus, additur vnum
Lucæ Euangelij diuide particulas.

Item:

Orauit, docuit, Christus fit victima, victor.

DE EVANGELIO Iohannis.

IOANNES à Gratia nomen habet, quia à Christo maximè dilectus est Scripsit Euangelium suum post alios Euangelistas, & vt plurimum circa doctrinam Christi versatur, præter pauca Miracula, quæ non sunt ab alijs Euangelistis descripta. Et quemadmodum vltra omnes Apostolos in terra vixit: ita quoq; plures hæreses contra diuinitatem Christi pullulantes vidit. Vnde sumta occasione primùm

de diuinitate & humanitate Christi scripsit. Deinde vitam, doctrinam & miracula Christi persequitur. Postremò paßionis, resurrectionis & apparitionis historiam subiungit.

Diuiditur autem Euangelium Ioannis potißimum in quatuor partes iuxta quatuor profectiones Christi. Nam Christus quater profectus est Ierosolymam tempore Paschatis.

Prima profectio est post doctrinam de diuinitate & humanitate Christi, Post testimonium Ioannis Baptistæ de Christo, post vocationem Apostolorum. Deniq; post miraculum in Cana Galilææ. Quæ omnia durant vsq; ad quintum caput, in quo Christus Ierosolymam veniens, Primùm eijcit vendentes & ementes ex Templo. Secundò disputat cũ Pharisæis, & seorsum cum Nicodemo. Mox relicta Ierosolyma, Primùm in Iudæa per Discipulos suos baptizauit, vnde occasione sumta Ioannes Baptista egregiam de Christo concionem habuit. Deinde transiens per Samariam, cum muliere Samaritana apud fontem disputauit. Postremò rediens in Galilæam, Reguli filium sanauit.

Secunda profectio incipit capite quinto, & durat

durat vsq; ad septimum, in qua profectione primùm Ierosolymis hominem triginta octo annos in infirmitate laborantem, ad piscinam Sabbato sanauit, vnde occasione sumta longam habuit contra Iudæos disputationem, & egregiam de resurrectione Mortuorum, & de autoritate sacræ scripturæ concionem. Deinde rediens in Galilæam, Primùm quinq; panibus & duobus piscibus, quinq; hominum millia saturauit. Deinde diu & multum de Spirituali pane (quod est Verbum Dei) cum Iudæis disputauit. Postremò reliquis accepto scandalo discedentibus, Petrus nomine Apostolorum egregiam facit de Christo suæ fidei confeßionem.

Tertia profectio incipit capite 7. & durat vsq; ad caput 12. in qua primùm Ierosolymis in Templo non sine contradictione & periculo docebat. 1. De autoritate suæ doctrinæ. 2. De Sabbato. 3. De sua persona. 4. De sua paßione. 5. De aqua vitæ. Deinde Mulierem in adulterio comprehensam, & à Pharisæis ad se adductam, digito in terram scribens absoluit, Et statim iterum docebat populum, & vsq; ad finem octaui capitis acerrimè contra Iudæos disputauit. Mox cæco nato visum restituit, vbi non parua contentio oritur inter Pharisæos & cæcum natum, vsq; ad finem noni capitis. Ad hæc verum sese Pastorem esse ostendit, vbi iterum in-

cidit cum Iudæis in disputationem, & contentionem, vsque ad finem decimi capitis. Postremo rediens, trans Iordanem, & inde iterum Bethaniam, Lazarum (habita prius disputatione cum sororibus eius) resuscitauit, & iterum Iudæorum iram, pergens in desertum, declinauit.

Quarta profectio incipit à duodecimo capite, & durat vsq; ad finem libri, in qua primùm diuertit in Bethaniam, vbi Maria Lazari resuscitati soror, opus suæ confeßionis, IVDA proditore indignante, Christo exhibuit. Deinde iuxta vaticinium Zachariæ Prophetæ Asino insidens, Hierosolymam ingreßus est. Postquam autem Ioannes, quæ in via gesta sunt, adductis ex Esaia locis egregijs, vsq; ad finem duodecimi capitis, descripsit, mox in diuersorio Ierosolymitano quid actum sit in Sacra Christi Cœna, vsq; ad 18. prosequitur, Nimirùm, quomodo Christus post lotionem pedum, post turbationem animi propter Iudam, Deniq; postquam & Iudæ proditionem, & Petri negationem vsq; ad finem capitis prædixerat, primùm egregiam per tria integra capita concionem habuerit, cuius propositio hæc est: Ne turbetur cor vestrum. Argumenta vero hæc tria. 1. Poßidebitis æternam vitam. 2. Interim Spiritus sanctus vos consolabitur. 3. Pater meus exaudiet vos. Deinde

inde subiunxerit insignem orationem ad Patrem suum, sanctum & iustum. 1. Pro se ipso clarificando. 2. Pro defendendis suis discipulis. 3. Pro omnibus credentibus in vera doctrina & vnitate Spiritus gubernandis, & conseruandis.

Ad hæc describit Euangelista Paßionem Christi cap. 18. & 19. quomodo pro salute generis humani primùm à Iuda, proprio suo discipulo, fuerit traditus. Secundò à Iudæis accusatus. Tertiò à Gentibus cruci affixus.

Postremis duobus capitibus Resurrectionem Christi, & quæ post eam acciderunt, pertexit Euangelista, & in altero capite Christi in Iudæa apparitiones coram discipulis & alijs, in altero verò apparitiones coram discipulis suis in Galilæa factas, describit. Vnde tandem, vt & alij Euangelistæ testantur, in cœlum profectus est, regnans iam pari cum æterno Patre suo potentia, & breui rediturus, vt iudicet viuos & mortuos, omnemq́; lacrimam ab oculis Electorum suorum abstergat. Tantum de Euangelio Ioannis Euangelistæ & Apostoli.

ACTA APOSTOLORVM.

HIc liber Historialis à S. LVCA Euangelista scriptus est, & continet præcipuam primitiuæ Ecclesiæ post Ascensionem Christi histori-

historiam, quæ sequitur conuenienti ordine libros Euangeliorum.

Quanquam autem hic liber principali diuisione diuidi potest in duas partes, nempe in res à Petro, & in res à Paulo gestas post ascensionem Christi (Lucas enim vt plurimum describit, Primùm Conciones. 2. Operationes. 3. Visiones. 4. Miracula. 5. Carceres Petri, Deinde Pauli quoq; Conuersionem, Peregrinationes, Disputationes, Miracula, Carceres & Vincula) Tamen huius libri viginti octo capita sic commodißimè poßunt diuidi.

II. Ab initio vsq; ad sextum caput describit Lucas primùm historias Ascensionis Christi. 2. Electionis Matthiæ in Apostolum. 3. Mißionis Spiritus sancti. Deinde quatuor egregias & fructuosas Petri de Christo conciones, Primam in secundo, Secundam in tertio, Tertiam in quarto, Quartam in quinto, capitibus, cum duobus Miraculis singularibus, à Petro Apostolo editis, nimirum de sanato claudo, atq; de subitanea morte Ananiæ & Sapphiræ. Postremò de Apostolorum in genere communione, persequutione, carcere, flagris, oratione & constantia.

A sexto capite vsq; ad 13. præter historiam de conuersione Diui Pauli cap. 9. describitur post electionem Diaconorum, concio & Martyrium Stephani, nec non historia Simonis Magi,

gi, & Eunnchi ab Apostolo Philippo conuersi. Qui duo verum inter falsos & veros Christianos discrimen præ se ferunt.

Deinde continuatur historia de Diui Petri miraculis in sanato Ænea, & resuscitata Tabitha. 2. Visione. 3. Vocatione. 4. Profectione. 5. Prædicatione apud Cornelium, de vocatione Gentium, Postremò non solùm Petri cum Iudæis disceptatio pro vocatione Gentium, per repetitionem historiæ de Cornelio, sed etiam illius sub Herode carcerati, & miraculosa liberatio, Tyranno percusso diuinitus, & à Vermibus consumto, fideliter & ordine descripta sunt.

A decimotertio capite vsq; ad finem descriptæ sunt peregrinationes, nauigationes, mansiones, conciones, miracula, disputationes, pericula, carceres & flagra Diui Pauli, ab eo die, quo dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod vocaui eos, vsq; ad conductum, in quo Paulus cum custodiente se milite biennio mansit. Interim terra mariq; fideliter docuit.

1 PAPHIENSES. }
2. Antiochenos. } Cap. 13.
3. Iconienses. }
4. Lystrenses } Cap. 14.

Hiero-

5. Hierosolymitanos } Cap. 15. & 16.
6. Philippenses.
7. Thessalonicenses. } Cap. 17.
8. Beræenses.
9. Athenienses.
10. Corinthios. } Cap. 18.
11. Ephesios. } Cap. 19.
12. Troadenses. } Cap. 20.
13. Milesios.
14. Tyrios. } Cap. 21.
15. Cæsarienses.

Tandem Hierosolymis & Cæsareæ malè tractatus, incarceratus, & aliquoties per totum biennium, & vltrà, Iudicio Iudæis eum accusantibus præsentatus, donec ad Cæsarem appellare coactus est, cap. 20. vsque ad 28.

Postremo describit Lucas nauigationes Diui Pauli, postquam ad Cæsarem appellauit à Iudæa versus Romam, & Pauli de Christo testimonium apud Romanos, vt legis capite penultimo & vltimo. Sic clarè videntur in hoc insigni libro omnia testimonia, prædicationes & miracula eò spectare, quòd solùm per fidem in Iesum Christum, ad peccatorum remißionem, & ad æternam vitam perueniamus.

DE EPISTOLIS DIVI PAVLI & aliorum.

EPISTOLÆ Apostolorum, sicuti supra quoq; diximus, sunt tanquam sigilla & Subscriptiones, item testimonia & illustrationes eorum, quæ scripta sunt ab Euangelistis, vt: Ego Paulus sic subscribo Euangelio Matthæi: Ego Petrus sic subscribo &c.

DE EPISTOLA AD Romanos.

HÆc Epistola Methodus est scripturæ sacræ. Breuiter enim ea, quæ ad Christianam religionem pertinent, comprehendit. Nec incommodè diuidi potest in quatuor principales partes.

Ab initio vsq; ad quintum caput ponit duas Propositiones, & vtramq; firmis & euidentibus argumentis defendit. Altera propositio Legalis est, nimirum hæc: OMNES HOMINES SVNT PECCATORES. Hanc probat, ostendens omnes Gentes peccatores esse, in primo capite. Deinde Iudæos quoq; esse peccatores, in secundo capite. Postremò infert OMNES esse peccatores, in tertio capite. Altera propositio Euangelica est, scilicet, QVOD HOMINES IVSTIFICENTVR GRATIS PER GRATIAM DEI, PER REDEMPTIONEM QVÆ EST IN CHRISTO IESV. Hanc iusticiam

esse

esse per Fidem, probat multis argumentis, capite 4. Primùm ab exemplo Abrahæ, Secundò à definitione iustificationis. Tertiò ex ordine causarum & effectuum: Quartò ex causa promissionis.

A quinto capite vsq; ad nonum resoluit vtramq; propositionem in suas partes, de quibus seorsum disputat. Primò, quid sit peccatum, Quid Lex, Quid Gratia, ostendit interim, plus posse Gratiam per & propter Christum, quàm peccatum per Adam. Et eos damnat, qui ex prædicatione Gratiæ putant peccandum esse, declarans econtra, nihil esse damnationis his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, Vbi subinfert capite 8. pro afflictis & sub cruce viuentibus, ab eo loco: Non sunt condignæ passionis &c. vsq; ad finem capitis, octo egregias consolationes.

1. *De reuelatione futuræ gloriæ.*
2. *De compassione omnium creaturarum*
3. *De gemitu ministrorum verbi.*
4. *De spe vitæ æternæ.*
5. *De Persona Spiritus sancti.*
6. *De prædestinatione.*
7. *De Persona Dei Patris.*
8. *De persona Filij, Quis erga &c.*

A nono Capite vsq; ad 12. tractat locum de prædestinatione, repetens quæstionem positam

initio tertij capitis, nempe hanc: Quid si quidam illorum non crediderunt, nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit? Absit. Inde occasione accepta primùm de Electione disputat, vt sciamus, ad quos ista gratia pertineat, idq́ capite nono. Deinde iusticiam fidei definit & exponit capite decimo. Postremò docet, Neminem offendi debere Prædestinationis verbo, semperq́ labi eos, qui neglecta fidei iusticia, à Prædestinatione salutem suam student incoare.

A duodecimo capite vsq́ ad finem Epistolæ parænéses aliquot seu admonitiones Christianas ponit de Bonis operibus. Primùm in genere erga quemlibet proximum, vbi genera bonorum operũ ponit, vt sunt opera confessionis, vocationis, dilectionis. Deinde erga superiores seu erga Magistratum, cap. 13. Postremò erga inferiores, id est, infirmiores, cap. 14. 15.

Caput vltimum continet salutationes seu vota & prædicationes Euangelicas. Et est salutatio non minimum Humanitatis officium censendum.

DE PRIORI EPISTOLA AD Corinthios.

QVàm diu Paulus Corinthi manserit, quid illic egerit &c. vide Acto. 18. Repre-

 bendit

hendit Paulus acriter Corinthios in hac Epistola, quos multis vicijs obnoxios esse nouit. Ad Legem itaq; pertinet, vt maximè. Nam est obiurgatoria Epistola, iubens Corinthios declinare à malo, & facere bonum.

Directa est contra
1. Sectarios, cap. 1. 2. 3. 4.
2. Incestuosos.
3. Scortatores, 6.
4. Adulteros. 7.
5. Contentiosos. 8. 9. 10. 11.
6. Contemtores infirmiorum 8. 12. (13.
7. Superbos. 14.
8. Arrogantes. 15.
9. Negantes resurrectionem à mortuis. 16.
10. Auaros.

Diuiditur autem commodius in quinq; partes principales.

Ab initio vsq; ad quintum caput versatur in prima Tabula Decalogi, damnans mundi sapientiam, vtpote saluti hominum perniciosam, nempe quòd Sectas & Schismata pariat in Religione Christiana. Deinde contemtum Ministerij Euangelij propter superbiam illorum, qui sapientia humana sunt inflati.

A quinto capite vsq; ad octauum transit ad secundam Tabulam, & insectatur quædam vicia.

cia. Primùm enim iubet incestuosum excommunicari, similesq; alios vitari. Deinde reprehendit mirruam, contentiones & hæreses, indicans iniuriam vel ferendam, vel controuersiam ad Arbitros potius, quàm impios iudices esse deuoluendam. Mox enumerat congeriem viciorum, & seorsum luxum & libidines insectatur. Coniugio, Cœlibatui & virginitati suam laudem tribuens.

Ab 8. capite vsq; ad 12. reprehendit abusum libertatis Christianæ, nec non infirmos esse tolerandos admonet, potius quàm vt sibi inuicem scandalo esse debeant, Præsertim in rebus externis, vt in esu, potu, vestibus, communione Sacramenti, nunc seipsum in exemplum trahens, nunc ex veteri Testamento horrenda exempla adducens.

A duodecimo vsq; ad 15. enumerat primùm egregia Dei dona, quibus ministerium verbi seruatur ad gloriam Dei, Deinde caritatem eis ob oculos depingit. Postremò verbi Ministerium & prædicationem ita commendat, vt omnibus concionibus & lectionibus scripturarum eam præferre non vereatur.

A 15. vsq; ad finem, primùm esse resurrectionem mortuorum, euidentissimo Christi exemplo demonstrat. Deinde corporum in æterna vita claritatem diuersam esse, multis similitudinibus

nibus ostendit, subiungens & resurgendi modum, victoriam piorum absorpta morte.

Postremò præter familiaria de collectis, seu sanctorum subsidijs agit vltimo capite, clausulam finalem, horrenda comminatione subnectens, vt qui non amet DOMINVM NOSTRVM IESVM CHRISTVM, sit maledictus, & æterni morti destinatus.

DE POSTERIORI EPISTOLA ad Corinthios.

Differt hæc Epistola à priori sicut Oleum à Vino, seu Euangelium à Lege. Hîc enim mitius agit cum Corinthijs. Nam in hac secunda Epistola consolatur Paulus Corinthios, & exhibet se benignum erga eos, & iubet vt excommunicatum recipiant in gratiam.

Consistit autem hæc Epistola, in	1. Consolationibus.	ad bona opera & Eleemosynas.	1.2.
	2. Cōmendationibus.		3.4.
			5.
	3. Adhortationibus.		6.7.
	4. Inuectionibus		8.9.
	5. Comminationibus.		10.
			11.

Sic itaq; diuidi potest.

Ab initio vſq; ad ſextum caput ſunt commendationes. Primùm enim oſtendit ſuam erga Corinthios caritatem, & quòd omnia prædicauerit, fecerit & paſſus ſit ad ipſorum ſalutem & vtilitatem. Deinde commendat Euangelij Miniſterium, vt ſummè neceſſarium, quòdque dignus ſit miniſterio Legis, & augetur in credentibus, ac ſpem facit eis de æterna gloria per crucem.

A ſexto capite vſq; ad 10. ſunt adhortationes. Primùm enim hortatur eos, vt ornetur Dei verbum operibus patientiæ. Deinde & Eleemoſynas præſtent pauperibus ſanctis in Ieruſalem.

A decimo capite vſq; ad finem ſunt inuectiones & comminationes. Primùm enim inuehitur in Pſeudoapoſtolos, contra quos agit confidenter, & in Domino gloriatur, ſcilicet.

De
1. *Externis & alienis rebus & perſonis.*
2. *Proprijs paſſionibus in corpore.*
3. *Proprijs paſſionibus in animo pro Eccleſijs.*
4. *Fuga & euaſione.*
5. *Viſionibus & reuelationibus.*
6. *Tentationibus.*
7. *Fidelitate ſua in miniſterio verbi apud Corinthios.*

De { 8. Promtitudine vel studio seruiendi Corinthijs.
9. Voluntate moriendi pro Corinthijs.
10. Iusticia bonæ conscientiæ, quòd non læserit Corinthios. }

Deinde multas rationes addit, quòd Paulus ipse solus in Ministerio verbi plus laborauerit & passus fuerit, quàm omnes in vniuersum Pseudoapostoli Corinthiorum, vt laboribus, plagis carceribus &c. cap. 11.

Postremò minatur Corinthijs vltimo capite, qui resipiscere nolunt, & (vt Augustinus inquit) iudicem se venturum scribit, vt non inueniat, quos condemnet.

Præterea dicit se orare pro Corinthijs, vt nihil mali faciant. Vnde inquit Augustinus: Apparet voluntatem hominis à Deo corripi, & dirigi, vt bona opera faciat. Psalm. 63. A DOMINO gressus hominis diriguntur.

DE EPISTOLA PAVLI ad Galatas.

HÆc Epistola proximè accedit ad Epistolam, quam Paulus ad Romanos scripsit, quantum ad doctrinam Christianam attinet. Paulus enim contra Pseudoapostolos defendit articulum Iustificationis, & confirmat Iusticiam fidei, quòd homo non iustificetur ex operibus

bus Legis, sed tantùm per fidem Iesu Christi. Et quanquam sunt duæ principales partes huius Epistolæ, Altera de iusticia fidei, usq; ad quintum caput, Altera de fructibus fidei, seu bonis operibus vsque ad finem: Tamen cum sint sex capita, possunt bini & bini per se considerari.

Paulus enim in primo & secundo capite extollit & commendat suam vocationem, quòd non humana, sed diuina autoritate docuerit Ecclesias. Id multis argumentis probat esse verissimum, videlicet:

1. Quòd abierit in Arabiam statim à sui conuersione.
2. Venerit Ierosolymam, tantùm videre Petrum.
3. Abierit in partes Ciliciæ & Syriæ.
4. Non circumciderit Titum Ierosolymis.
5. Nihil à magnis Apostolis acceperit.
6. Reprehenderit Petrum.

Deinde posita principali propositione in fine secundi capitis, videlicet, QVOD HOMO NON IVSTIFICETVR EX OPERIBVS LEGIS, SED PER FIDEM IN CHRISTVM, pergit eam probare tertio & quarto capite, Primùm, Scripturis. Secundò, Exemplis. Tertiò, Similitu-

dinibus Scripturæ, ex Genesi, Leuitico, Deuteronomio, & Abacuc. Similitudines præter allegoriam sunt tres. Primùm de legatore Testamenti. Secundò, de Pædagogo. Tertiò, de Tutore.

Sūma argumentorū hæc est, Christus	*1. Non est minister peccati*	*Ergo nō ex operibus legis, sed per fidē in Christum iustificamur.*
	2. Tradidit semetipsum.	
	3. Non frustra mortuus est.	
	4. Spiritus sanctus ex auditu fidei datur.	
	5. Abrahā fide iustificatus est.	
	6. Iusticiarij sub maledicto sūt	
	7. Iustus ex fide sua viuit.	
	8. Christus factus est maledictum pro nobis	
	9. Iusticia fuit ante Legem.	
	10. Hæreditas est ex promissi.	

Postremò docet in 5. & 6. capite, posita conclusione de loco Iustificationis, fructus fidei, subnectens præcepta de moribus, de bonis operibus. Vt credentes ambulent secundum caritatem, & tueantur quidem in Christo libertatem, sic tamen, vt ea non vtantur. Porrò quòd Paulus fuerit apud Galatas, Vide Acto. 18.

DE EPISTOLA AD Ephesios.

EPi-

EPistola ad Ephesios est amplificatio loci de Iustificatione & reconciliatione satis copiosa per omnes casus. Et mirabilis atq; profunda Euangelij commendatio, longaq; beneficiorum Dei in causa salutis nostræ commemoratio.

Diuiditur autem in duas principales partes, scilicet in arborem, & fructus arboris, id est, in doctrinam iusticiæ fidei & bonorum operum

Summa prioris partis, quæ fidem respicit, consistit in his beneficijs Dei nobis exhibitis in Christo, vt sunt:

1. Benedictio spiritualis.
2. Electio.
3. Prædestinatio.
4. Adoptio.
5. Bona voluntas.
6. Gloriosa gratia.
7. Redemptio.
8. Remißio peccatorum.
9. Vocatio.
10. Euangelium salutis.
11. Spiritus promißionis.
12. Fides.
13. Dilectio.
14. Spiritus sapientiæ.

15. Cognitio vocationis.
16. Cognitio virtutis Dei.
17. Viuificatio.
18. Vocatio Gentium.
19 Paßio Christi.
20. Euangelizatio pacis.
21. Ecclesia ex Gentibus collecta.
22. Ministerium verbi.
23. Caritas Christi.
24. Plenitudo Dei.

Hic est verus & summus Christianorum thesaurus, ex latitudine et longitudine, altitudine & profunditate dilectionis Christi collectus.

Posterior pars à quarto capite vsq; ad finem Epistolæ consistit in his fidei fructibus, qui sunt: I. Humilitas. II. Lenitas. III. Patientia. IIII. Caritas erga proximum in omnibus donis. V. Nouitas vitæ. VI. Veritas. VII. Iusticia. VIII. Benignitas. IX. Misericordia. X. Castitas cum contrarijs vicijs, quæ Christiani vitare debent. Deinde gratiarum actio, cum informatione singulorum statuum & descriptione militis Christiani, contra spirituales nequitias per totam vitam pugnaturi, Cuius lumbi habebunt baltheum veritatis: Pectus thoracem iusticiæ: Pedes habebunt calceos Euangelij pacis: Manus scutum fidei: Caput Galeam salutis: Latus gladium spiritus: Sagittæ eius sunt, I. Oratio. II.

Obse-

Obſecratio. III. Deprecatio. IIII. Sedulitas. V. Vigiliæ.

DE EPISTOLA AD Philippenſes.

Epiſtola ad PHILIPPENSES *Romæ in vinculis à Paulo ſcripta, etſi non continet integram diſputationem, qualis eſt in Epiſtola ad Romanos & Galatas, tamen eſt inſignis & adhortatoria Epiſtola ad conſtantiam, vt pij in iuſticia Fidei conſtanter pergere debeant. Porrò de Philippenſibus, vide Acto. 16.*

Quanquam autem diuus Paulus primùm agit gratias. II. Orat. III. Monet IIII. Laudat V. Conſolatur. VI. Vocat mortem lucrum. VII. Cupit diſſolui & eſſe cum Chriſto. VIII. Exultat ingenti gaudio de ſui immolatione IX. Contendit ad ſcopum. X. Iactat ciuitatem noſtram in cœlis eſſe. XI. Expectat inde Saluatorem aduenientem: Tamen vt capita ſunt quatuor, ita quatuor præcipuè agit ſingula in ſingulis capitibus.

In primo capite poſt ſalutationem & Exordium proponit ſeipſum illis Exemplum, & hortatur eos ad patientiam in afflictionibus habendam, indicans, afflictiones piorum cedere illis in bonum.

In secundo capite hortatur eos ad concordiam & vnitatem, ne quid faciant per contentionem, sed per humilitatem sibi inuicem seruiant, exemplo Christi, qui humiliauit seipsum, &c. Præterea commendat eis Timotheum & Epaphroditum fideles verbi Dei ministros.

In tertio hortatur eos, vt caueant impios doctores, Circumcisiones seu meritorum humanorum, & sectentur solùm illam doctrinam, quæ est de iusticia fidei in Christo: iterum seipsum exemplum proponit eis imitandum.

In quarto hortatur eos, vt in eadem certa, pia & firma doctrina constent, perdurent atque persistant cum gaudio & pace. Præterea gratias agit eis pro muneribus fideliter mißis, iuxta Ministerij ipsius in verbo Dei rationem.

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

HÆc Epistola ferè eadem est cum Epistola ad Ephesios, nisi quòd hæc est breuior. Quemadmodum enim Epistola ad Galatas Methodus est Epistolæ ad Romanos, ita hæc Epistola methodus est Epistolæ ad Ephesios, seu compendium quoddam. Summa huius Epistolæ est, quòd nihil est tàm aduersum fidei & saluti nostræ, quàm vbi ratione humana, quæ Dei sunt æstimare cœperimus.

Diui-

Diuiditur autem in duas partes principales (sicuti & Epistola ad Romanos, Galatas & Ephesios) nempe in arborem & fructus, seu in doctrinam Fidei & Caritatis.

Priora enim duo capita continent non solùm Euangelij & Fidei definitionem, esse scilicet sapientiam cognoscendi Christum, quòd sit Dominus, Redemptor, Deus & reconciliator noster: sed etiam grauissimam adhortationem ad hanc Euangelij doctrinam, & dehortationem à falsa doctrina, quam insectatur acerrimè, depingens, vt verus Propheta, Papatum ac Monachatum in Religione Angelorum &c. quorum traditionibus vnicum ac solum Christum, peccati, mortis & Satanæ victorem ac triumphatorem opponit.

Reliqua duo capita continent admonitiones de moribus Christianorum, vt vitam sua professione dignam viuant, & exuentes veterem hominem, induant nouum, per Caritatem & verbi Christi obseruationem. Deinde singularum in Oeconomia & re familiari personarum pro cuiusq; conditione breuem informationem, qua requirit à Mulieribus, filijs ac seruis obedientiam: à Viris & senibus & Dominis, dilectionem, humanitatem & æquitatem, Postremò

mò precandi studium, & quædam familiaria, vt commendationes, salutationes, & singularia Pauli pro suo more præcepta.

DE PRIORI EPISTOLA AD Thessalonicenses.

QVemadmodum in Actis cap. 17 diligentia Thessalonicensium in inquisitione scripturarum commendatur: Ita Paulus in hac Epistola fidem & constantiam eorum commendat, & ad perseuerantiam hortatur.

Diuiditur autem in duas partes principales.

In primis enim tribus capitibus versatur in continua quadam narratione, qua non solùm commendat Thessalonicenses. Primò propter Euangelij susceptionem. Secundò propter Fidei constantiam. Tertiò, propter persecutionis patientiam. Quartò, propter imitationis exemplum. Quintò, propter verbi diuulgationem. Sextò, propter Fidei celebrationem: Sed etiam illis in exemplum perseuerantiæ commemorat suos labores, studia, pericula, certamina, conuersationem, desiderium, solicitudinem, precationes. In summa, quomodo se gesserit apud eos, & quid sustinuerit, eis in exemplum.

In duobus reliquis capitibus primùm eos à vicijs dehortatur, & ad exercitium bonorum operum hortatur. Deinde confirmat eos de Resurrectione, proponens ipsis quatuor argumenta. I. De morte, quòd sit somnus. II. De Resurrectione Christi. III. De ordine resurgendi. IIII. De vita æterna, quibus argumentis sese consolari queant. Postremò de extremi diei subitaneo aduentu agit, quo eos ad vigilantiam hortetur, addens in fine congeriem bonorum operum, & bonarum ordinationum, quibus gubernanda est vita Christiana.

DE POSTERIORI EPISTOLA ad Thessalonicenses.

HÆc secunda Epistola est correctio sententiæ prioris Epistolæ de extremo die, nimirum, Nos qui viuimus, qui residui sumus, &c. Item, Dies Domini sicut fur &c. Perterrefacti fuerant enim his Pauli verbis Thessalonicenses, vt inde colligerent, se visuros extremum diem sua ætate. Paulus itaq; corrigit seipsum, & extremum diem in foribus esse negat, Prophetans de regno Antichristi, & de horrenda ab Euangelio defectione, diem iudicij præcessura. Porrò quorsum Paulus in hac Prophetia respexerit, & quid in spiritu futurum præuide-

derit (sicut etiam 1.Timot. 4.) nunc à posteriori, cùm sit res manifesta, norunt omnes fideles, quòd de Romano Pontifice fuerit vaticinatus.

In primo gratulatur Paulus Thessalonicensibus Fidem. II. Dilectionem. III. Perseuerantiam in Cruce, collationem instituens inter præmia piorum, et pœnas impiorum, vt hi quàm primùm ab impietate, piorumq́ persequutione desistant, illi vero constanter pergant, & sic currant, vt præmium apprehendant. 1.Cor. 9.

In secundo capite Paulus interpretatur sententiam prioris Epistolæ de extremo die per Prophetiam de Romani Imperij deuastatione, pariter, & de regno Antichristi, quòd regnaret ante Iudicium extremum in Ecclesia, nec non efficeret, vt sua mandata super Dei mandata seruarentur, cuius tyrannide preßi homines à Fide deficerent, & ad traditiones humanas transirent. Porrò ad finem Prophetiæ gratulatur iterum Thessalonicensibus æternam in CHRISTO tam electionem, quàm vocationem, & obiter adhuc magis suum illis officium commendat.

In tertio capite Paræneses seu admonitiones aliquot instituit, præsertim contra vitam ociosam, ne qui nihil agerent, malè (vt fit) agere discerent, sed quisq́ in sudore vultus sui pane suo vesceretur. In fine ponit causam finalem pariter,

ter, & modum denunciationis & excommunicationis, vt scilicet, Excommunicatus & rubore suffundatur, cùm videret se vitari ab omnibus, & vel discat agnoscere suum erratum, & vt frater interim corripiatur, vt nullo modo quasi inimicus existimetur.

DE PRIORI EPISTOla ad Timotheum.

EPistola ad Timotheum hæc prima, etsi omnibus hominibus concionatur, tamen familiarissimè nota sit ministris Euangelij,

Fuit enim Timotheus Episcopus & fidelis verbi Dei minister. Nam Paulus postquam eum circumciderat, & ad Ministerium verbi vocauerat, habuit eum aliquando Comitem, aliquando Legatum fidelem in officio Apostolatus, donec Ecclesijs Ephesianis in verbo Dei præfectus est. Ideo Paulus eum, vt adhuc iuuenem, informat in ijs, quæ verè & propriè pertinent ad Episcopatum, cui etiam peculiariter optat præter gratiam & pacem, etiam misericordiã, vt et opus habent Episcopi & Pastores maiori præ alijs consolatione, cùm vltra omnes patiantur. Sit igitur hæc Epistola fidelibus verbi prædicatoribus commendata, vtpote eis singulariter scripta.

Sex sunt huius Epistolæ Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo Capite, postquam Paulus fabulas & impiam doctrinam detestatus est, tradit compendium de vsu & effectu Legis & Euangelij, seipsum proponens exemplum, vt admoneat Timotheum de summa doctrinæ Christianæ, quam Episcopum oportet profiteri.

In secundo Capite vult primùm viros, deinde seorsum etiam mulieres per Timotheum admoneri, viros (quo vocabulo totā domum comprehendit) vt orent pro omnibus hominibus in genere. Deinde seorsum pro Magistratu, quem Deus (inquit) per Mediatorem Christum, vt omnes homines vult saluos fieri. Postremò, vt orent in omni loco, seu vbicunq; locus fuerit & occasio orandi. Mulieres verò, vt ornent se non sumtuoso & splendido vestitu, aut gemmis & auro sed virtutibus & bonis operibus, vt habitus integritatem vitæ pariter & verecundiam testetur. Deinde docendi munus & autoritatem in viros eis derogat. Postremò commendat illarum officium, & eas consolatur.

In tertio Capite, quales oporteat esse ministros verbi, nec non illorum vxores ostendit, nunc ea quæ decent approbando, nunc ea quæ non decent reprobando & damnando, Requirit enim in Episcopo & Diacono (sub quibus verbi Dei ministros omnes comprehendit) præter integritatem vitæ & coniugium.

1. Sobrie-

1. Sobrietatem.
2. Modestiam.
3. Castitatem.
4. Hospitalitatem.
5. Dexteritatem in docendo.
6. Æquitatem.
7. Curam domesticam.
8. Bonum testimonium.

E diuerso damnat in eodem

1. Ebrietatem.
2. Dicacitatem.
3. Turpis lucri cupiditatem.
4. Pugnacitatem.
5. Auariciam.
6. Superbiam.

In vxoribus ministrorum requirit

1. Pudicitiam erga virum.
2. Taciturnitatem erga proximum.
3. Sobrietatem erga seipsas.
4. Pietatem erga Deum.

In fine Capitis describit domum Dei, subiungens ministerium Euangelij, seu Christi transitum secundum humanitatem.

In quarto Capite falsam doctrinam pijs omnibus cauendam, cum suis signis & notis, nempe prohibitionem coniugij & ciborum, Prophetico more proponit, ac venturam prædicit. An non hic tam manifestè depingit Papatum, ac si

in medio Papatu vixisset? Sunt ne in Papatu I. Spiritus seductores. II. Doctrinæ Dæmoniorum. III. Hypocrisis. IIII, Cauteriatæ conscientiæ, V. Prohibitio Matrimonij. VI. Prohibitio ciborum?

Timotheum econtrà vult Paulus operibus pietatis erga proximum exerceri, suumq́ officium diligenter administrare.

In quinto Capite primùm tria genera viduarum recenset, vt sunt, viduæ diuites, pauperes & iuuenes. Diuites vult domibus suis præesse. Pauperes vult Ecclesiæ sumtibus ali. Iuniores autem nubere in Domino. Deinde Presbyteris seu verbi Dei ministris vult administrari honorem, victum & iusticiam, de singulis fideliter admonens Timotheum.

In sexto Capite post instructionem seruorum, concludit Epistolam graui dehortatione à falsa doctrina pariter & ab auaricia fideliter admonens Timotheum, vt in vera doctrina perseueret, & in vera temperantia seu rerum mediocritate vitam agat, sectando pietatem, fidem & caritatem. Diuitibus vult hæc tria prohiberi, Primò superbiam, Secundò confidentiam in diuitijs. Tertiò abusum diuitiarum. Timotheum vero vult à vacuis disputationibus alienum esse.

DE POSTERIORI EPIstola ad Timotheum.

PErgit D. Paulus etiam ex carcere Timotheum admonere, vt bona fide, tanquam magni precij depositum, & thesaurum puram Euangelij doctrinam custodiat, & ad posteros incorruptam curet transmitti, insuper afflictionem ferendo cum Euangelio secundum virtutem Dei. Porrò non soli Timotheo, sed omnibus gubernatoribus & Ecclesiæ doctoribus, in omnibus, qui rectè Euangelij doctrinam perceperunt, Spiritus sanctus per os Pauli concionatur. Quare debet etiam hæc Epistola Ministris Euangelij quàm commendatissima semper esse.

Sunt tantùm quatuor Capita, quæ sic discernuntur.

In primo Capite post gratulationem admonet Timotheum. 1. De resuscitanda gratia Dei. 2. De non erubescendo propter Euangelium & vincula Pauli. 3. De afflictione ferenda. 4. De retinenda forma sanorum verborum. 5. De bono deposito custodiendo. Interserit autem egregium & verè Euangelicum locum: QVI NOS SALVOS FECIT &c. apertè contra iustificationem operum, & pro sola gratia Dei, commendans insuper officium suum, & Onesiphori domum contra defectionem Asianorum ab Euangelio.

In secundo Capite post commendationem doctrinæ, primùm hortatur eum ad ferendam adflictionem, adductis in medium egregijs argumentis à præmio. Deinde eum à contentione virorum & vaniloquio dehortatur, ostendens non magis mirum esse, si boni pariter & mali sunt simul in Ecclesia, quàm si in domo diuitis sunt vasa, alia in honorificum vsum, alia in vsum contumeliosum destinata.

Postremò præcipuum est in hoc Capite, quòd vult eum rectè secare verbum Veritatis, videlicet, ne confundat inter se Legem & Euangelium, sed Legem vrgeat contra malos, facinorosos & obstinatos, vt vel tradantur Magistratui puniendi, vel excommunicentur: Adflictos verò & probos Euangelio consoletur. In fine Capitis ostendit, pœnitentiam esse donum Dei.

In tertio Capite prioribus periculis, nempe de Asianorum & aliorum ab Euangelio Christi defectione, subnectit aliud periculum, & congerie depingit falsos doctores, quos nouißimis temporibus venturos prædicit, contra quos hortatur Timotheum, vt sua constantia consulat etiam posteritati.

Porrò quemadmodum superiori in Epistola, sic etiam hoc loco præuidet Paulus in Spiritu Romanorum Pontificum impietatem, & ea quæ

his nongentis annis in Papatu transacta sunt. In fine commendat sacram Scripturam, qua commendatione nihil potest dici excellentius.

A quarto Capite concludit Epistolam per obtestationem, qua fideliter obtestatur Timotheum, vt opus faciat Euangelistæ, significans adesse tempus suæ resolutionis, & se bonum certamen certasse. Deinde quædam familiaria subiungens, Epistolam finit. Scripsit autem hanc Epistolam haud dubiè paulò ante suum martyrium, cùm Neroni secundò sisteretur.

DE EPISTOLA ad Titum.

QVanquam hæc Epistola non talis est methodus, vt est Epistola ad Romanos: tamen mira breuitate totius Christianæ doctrinæ compendium continet, in quo primùm doctores instruit & informat, vt hæc tria Capita commodißimè iuxta tres status principales, nempe Religionem, Politiam & Oeconomiam, discerni queant. Quorum vltimum, nempe Oeconomiam, in medio collocat Paulus, quippe propter quem statum conseruandum reliqui duo à Deo ordinati sunt.

Pulcrè autem interserit huic informationi locum iustificationis, semel atq; iterum, vt eò

tanquam ad ſcopum omnia dirigi atq; referri debeant.

In primo Capite religionem diſcernit, & vt in Epiſtola ad Timotheum, ita hic quoq; deſcribit ſub nomine Epiſcopi, omnes Euangelij miniſtros, quales eſſe debeant in doctrina & vita, nunc propter ipſos fideles, nūc propter falſos doctores, quod ad finem vſq; Capitis depingit, & illorum impietatem tanquam in ſpeculo, in quo noſtri Papiſtæ ſe rectius intueantur, conſpiciendam proponit.

In ſecundo Capite tabulam Oeconomicam pingit, & ſingulorum ſtatuum in Oeconomia vitam informat, vbi ſub nomine iuuentutis Titum ipſum admonet, vt in omnibus ſeipſum præbeat exemplum bonorum operum. Mox rationem addit, nempe apparitionem gratiæ Dei, per hoc quòd CHRISTVS dedit ſemetipſum pro nobis, vt in eo modeſtè, iuſtè & piè viuamus.

In tertio Capite dat præcepta de Politia, & de obedientia erga Magiſtratum præſtanda, ſubditos omnes per Titum admonendos eſſe docet, graues ſubiungens cauſas, nimirum, quòd horum omnium debitores ſumus. Primùm Legales, deinde Euangelicas, iterum adducens egregium locum iuſtificationis, quo ſalutem derogat operibus, & ſoli miſericordiæ Dei propter Mediatorem Chriſtum adſcribit, vbi formam & modum

noſtræ

nostræ redemptionis luculenter ostendit, quòd eum, qui nouus homo fieri cupit, necesse sit credere & baptizari. Subiungit ad finem vsq; adhortationem ad bona opera præstanda, & dehortationem à stultis quæstionibus & hæresibus, præter quædam familiaria.

DE EPISTOLA PAVLI ad Philemonem.

HÆc Epistola miram Pauli caritatem erga proximum spirat, per hoc, quòd Onesimum suo domino Philemoni summa animi humilitate, suauissimisq; verbis studet reconciliare. Primùm commendat Philemonis fidem & caritatem. Deinde petitionem suam pro Onesimo ad fidem conuerso proponit. Postremò suauissimis affectibus Onesimi culpam in se transfert, & eum suo domino iam non vt seruum, sed vt carissimum fratrem in Christo reconciliat, interim non obscurè suum in Philemonem ius, vt præceptoris in discipulum, insinuans, tacitè ei imperat, vt fugitiuum seruum in gratiam vel ex debito recipere non grauetur. Egregium caritatis exemplum & concordiæ studium in Paulo.

DE EPISTOLA ad Hebræos.

QVanquam dubium est, an hæc Epistola sit diui Pauli, propter aliquot locos in 9.

10. & 12. Capit. ex quibus conuincitur à quibusdam non esse Pauli: Tamen Epistolæ scopus autorem habet Spiritum sanctum. Tradit enim disertè, Christum esse verum Deum & verum hominem, adeoq; vnicum nostrum Redemtorem ac Saluatorem, & consistit maior pars Epistolæ in collatione, qua conuincit, Christum esse Dominum omnium, nempe Filium Dei naturalem ac æternum. Confert enim Christum

1. Cum Angelis, Cap. 1. & 2.
2. Cum Mose, Cap. 3. & 4.
3. Cum Aarone, Cap. 5.
4. Melchisedech, Cap. 6. & 7.
5. Sacrificijs legalibus, Cap. 8. 9. 10.

Quibus omnibus maior est Christus, per suum sacrificium, sanguinem & mortem, æterna redemtione inuenta.

Capita sunt tredecim, quæ pro maiori declaratione sic discerni vt- cunq; possunt.

In duobus primis Capitibus, post exordium, in quo Christi diuinitatem pariter & humanitatem breui describit narratione, ipsum Angelis excellentiorem esse, nouem argumentis ostendit, in quibus Christum Deum, creatorem & omnipotentem esse prædicat, & Euangelium ipsius Legis prædicationi anteferendo, diluit

diluit intermixtas occupationes. Omnia tendunt in hunc finem, vt Iudæi, quibus ſcribit, relicto Iudaiſmo, firma in ſolum Chriſtum fiducia ſpem omnem collocent. Atq; hæc eſt principalis Epiſtolæ propoſitio.

In tertio & quarto Capite Chriſtum excellentiorem Moſe prædicat, collationem inter dominum & ſeruum inſtituens. Mox ad Euangelij tempus applicat illud Hodie, quod eſt in Pſalmo 59. cum comminatione ſatis horrenda, ab exemplo illorum, qui propter incredulitatem in deſerto perierunt, à requie terræ Canaan excluſi.

In quinto. ſexto & ſeptimo incipit deſcribere Chriſtum Sacerdotem, conferendo eum primùm cum Aarone, deinde cum Melchiſedech, cuius deſcriptionem videtur in fine quinti Capitis velle præterire, propter Iudæorum ſegnitiem & tarditatem, inſtituens digreſſionem ſatis periculoſam in ſexto Capite, vbi videtur lapſis negare pœnitentiæ locum, ipſis pertinacibus per hoc terrorem incutiendo. Sed in 7. Capite deſcribit & commendat à dignitate Melchiſedech, qua commendatione Chriſti ſacerdotium extollit.

In 8. 9. & 10. Cap. multis grauiſſimis argumentis oſtendit, Chriſtum eſſe vnicum Sacerdotem, & vnicum pro peccatis ſacrificium, quod

præfert omnibus sacrificijs Legalibus, appellans illud nouum Testamentum ex Capite 13. Hieremiæ. Deinde Tabernaculi partes enumerat Capite 9. scilicet, Atrium, Sancta, & Sancta sanctorum, cum suis significationibus, quibus figuris applicat sanguinem Christi, vt purificantem conscientias. Vocat autem Christum noui Testamenti Mediatorem, & sanguinem eius sanguinem noui Testamenti, significans Christi sanguinem effundendum in nouo Testamento pro remißione peccatorum. Postremò per repetitionem amplificat eandem collationem, scilicet, sacrificij Christi cum sacrificijs Legalibus ex Psalmo 39. & 31. Cap. Hieremiæ. Tandem concludit hunc totum locum per adhortationem ad fiduciam in sanguinem Christi collocandam, & ad mutuam dilectionem per bona opera præstãdam. Parasceuen seu præparationem instituens ad sequentia Capita.

In 11. 12. & 13. Primùm commendat fidem ab exemplis Patriarcharum, & aliorum sanctorum veteris Testamenti, ad ea respiciens, quæ Iesus Syrach, de viris illustribus, à Cap. 44. vsq; ad 50. scribit. Deinde subiungit adhortationem ad fructus fidei, patientiam, disciplinam, pacem, sanctificationem, veram pœnitentiam, obedientiam erga verbum Euangelij, non tantùm inducens exemplum Christi, sed etiam ex veteri

teri Testamento comminationes. Postremò congeriem bonorum operum enumerat in vltimo Capite, cum dehortatione à falsa doctrina, cumq; adhortatione ad Iesu Christi puram doctrinam, confessionem & gratiarum actionem.

DE EPISTOLA Iacobi.

QVidam putant non esse Iacobi Apostoli ab Herode interfecti Epistolam, non solùm propter locum ex Genesi de Abraham, pro iustificatione operum citatum, contra veram analogiam fidei, sed etiam propter alios locos ex Epistolis Petri & Pauli desumtos, & huic Epistolæ passim intermixtos. Non est methodica Epistola, nec vnam continuam materiam continet, sed scopas (vt aiunt) dissolutas, id est, sententias non ordine inter se cohærentes. Et summa est, quòd vrget Legem & bona opera, contra securos homines, & de fide sine operibus gloriantes.

Capita quinq; tantum sunt, quæ sic discerni possunt.

In primo Capite particulatim has octo sententias proponit. 1. De patientia in rebus aduersis præstanda. 2. De diuina sapientia à Deo petenda. 3. Credendum esse sine dubitatione. 4. Di-

uitijs

uitijs rectè vtendum esse. 5. Tentationes quæ ex concupiscentia proueniunt, sufferendas. 6. Verbum cœleste diligenter audiendum. 7. Verbi effectus, bona opera esse facienda. 8. In vera religione viuendum.

In 2. Capite duo tantùm loci tractantur. Alter de non contemnendis pauperibus Christianis præ diuitibus, cùm fides in Iesum Christum personarum acceptationem non patiatur. Alter de bonis operibus, ex quibus fides erga Deum & proximum ostendatur, vt hic locus sit collatio inter hominem & hominem, non inter Deum & hominem, vbi sola fides iustificat, cùm inquit: Ostende fidem tuam ex operibus &c.

Si quis hoc modo non intelligit Iacobum, sed hanc illius sententiam vult ad iustificationem torquere, quæ coram Deo valet, tollit analogiam fidei, et Epistolam Pauli ad Romanos. Quod cùm sit absurdum, admittit sententia Iacobi commodam interpretationem, & fidei analogiam. Alioqui loci seu exempla ex Genesi & ex libro Iosuæ directè contra genuinam Scripturæ de iustificatione sententiam citantur.

In tertio Capite sunt itidem duo loci tractati, quorum alter est de lingua cohibenda, ne falsam doctrinam doceat quod est arrogare et vsurpare sibi magisterium in sacra Scriptura, super verum doctorem & magistrum Spiritum sanctum,

ctum, cuius discipuli sunt omnes doctores pietatis in Ecclesia. Alter locus de diuina sapientia est, quæ est in doctrina, Lex & Euangelium, & in mentibus nostris ipsa lux fidei, & incoata obedientia congruens Legi Dei, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

Im quarto Capite sunt commonefactiones du virtutibus in singulis Decalogi præceptis, quasi in vnum cumulum congestæ. Primùm de fugienda contentione. 2. De voluptatibus. 3. De oratione instituenda. 4. De fugiendo adulterio. 5. De superbia & humilitate. 6. De obedientia erga Deum. Et sic deinceps vsq; ad finem Capitis.

In quinto Capite primùm inuehitur in eos, qui diuitijs suis abutuntur. Deinde hortatur pios ad patientiam & tolerantiam, & à iureiurandi consuetudine dehortatur. Mox infirmorum curam haberi suadet. Postremò singulos ad mutuam deprecationem hortatur, & Orationem ab exemplo Eliæ commendat. In fine effectum veræ conuersionis ponit.

DE PRIORI EPISTOLA Petri.

HÆc Epistola verè Apostolica est, vt illius, qui à Christo interrogatus quis esset, respondit: TV ES CHRISTVS FILIVS

DEI VIVI, *Matth. 16. Item: Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ tu habes, Iohan. 6. Redolet enim eiusdem confeßionis miram suauitatem, & in fide constantiam ac sinceritatem. Nam purè Christum confitetur, derogans nostris meritis salutem, & tradens veram Christi cognitionem, in qua vult gentes conuersas, quibus scribit, constantes pergere, & crescere de die in diem, ita, vt etiam in vita, moribus & conuersatione respondeant Euangelio cuiuscunque status & conditionis fuerint, vt sunt quos enumerat. 1. Subditi. 2. Serui. 3. Mulieres. 4. Viri. 5. Presbyteri. 6. Adolescentes.*

Capita quinq; sunt, quæ sic possunt discerni.

Primum Caput in duas partes diuiditur. In priori, quæ ab exordio inchoatur, veram salutis rationem proponit. Vbi consideranda sunt hæc omnia, quæ hic ordine commemorantur, nempe, 1. Magna misericordia Dei. 2. Regeneratio in spem viuam. 3. Resurrectio Christi. 4. Hæreditas cœlestis. 5. Potentia Dei. 6. Fides. 7. Probatio fidei. 8. Exultatio & lætitia. 9. Scripta Prophetarum. 10. Euangelium. 11. Gratia. 12. Gloria.

In altera parte ponit huius antecedentis consequens, & hortatur credentes ad nouitatem vi-

tæ,

tæ, quæ futuræ saluti respondet, sectandam, vt 1. Sobrietatem. 2. Spem oblatæ gratiæ. 3. Obedientiam. 4. Sanctitatem. 5. Inuocationem. 6. Timorem. 7. Dilectionem. Interserit autem huius nouitatis egregias causas, scilicet nos à peccatis precioso sanguine Christi redemtos, & per verbum Dei regeneratos esse.

Secundum caput itidem in duas partes diuiditur. Nam in altera pergit hortari credentes ad spirituales hostias offerendas, & ad bonam conuersationem habendam etiam ad ædificationem fidelium. Et addit rationem, quia credentes omnes sunt Sacerdotes, & ad vitæ sanctitatem vocati. In altera diuersorum statuum informationem, in qua ad finem huius capitis informat, Primùm subditos ad politicam obedientiam erga Magistratum. Deinde seruos ad Oeconomicam obedientiam erga dominos. Et Christum ipsum exemplum proponit, qui maiorem iniuriam sustinuit.

In tertio capite primùm de obedientia coniugali, de ornatu Christianæ coniugis, & de tolerantia mariti erga suam coniugem agit. Deinde pios omnes in genere monet, vt exerceant se in veris Caritatis virtutibus, & in patientia, nec non in vera confessione, pariter & in iusticia bonæ conscientiæ, rursus in Christo caritatis & patientiæ exemplum adducens.

Postremò locum egregium ponit de Arca Noæ, quòd fuerit figura Baptismi. Quid autem velit per prædicationem à Christo factam, quibusdam Spiritibus non credentibus tempore Noæ, nos ignoramus, & ipsi Magistro, nempe Spiritui sancto, veram huius loci interpretationem reseruandam esse iudicamus.

In quarto capite pergit, pios omnes hortari, nunc ad sobrietatem, vigilias, modestiam, orationem, & mutuam caritatem, nunc ad alios fidei fructus, iuxta varietatem donorum, cum patientia & gaudia in afflictionibus, propter Christum omnibus benefaciendo.

In quarto capite personas Ecclesiasticas sub titulo Presbyteri, nunc ad pascendum gregem, nunc ad rectè viuendum informat & instituit. Deinde iuuentutem ad obedientiam hortatur. Mox omnes in genere vult humiliari, Deo confidere, sobrios esse, vigilare contra aduersarium Diabolum, & ei in fide resistere. Postremò concludit Epistolam ingenti consolatione, quòd Veritate ad fidem sciant se subinde à Deo confirmari & corroborari.

DE POSTERIORI EPIstola Petri.

TRIA sunt tantùm capita. Primùm contra Hypocritas. Secundum contra Antichri-

christum. Tertium contra Epicureos. Petrus enim in primo capite vult fidem & fidei vocationem, vt certam ostendi bonis operibus, ne sit fides vt inane somnium sine virtute, scientia, continentia &c. cùm non sit ex auditu fabularum, sed Euangelij, quòd Petrus iam senex & certissimus testis, quippe, qui adfuit etiam in transfiguratione Christi, commendat pijs omnibus ab ipso autore sacræ scripturæ, scilicet, Spiritu sancto.

In secundo capite præstat idem, quod Christus ipse, cùm inquit Matth. 7. Attendite à falsis Prophetis. Et Paulus Act. 20. Attendite vobis &c. Item, Philip. 3. Videte canes, videte malos operarios &c. Nam admonet hic Petrus pios de falsis doctoribus, & de Antichristo venturo, de quo vaticinatur, sicut & Paulus 1. Timoth. 4. Primùm describit illorum damnationem adductis tribus egregijs exemplis. 1. De Angelis. 2. De perditis in Diluuio. 3. Sodomitis. Deinde suis coloribus eos depingit, quod post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant. Postremò ponit satis horrendam de talibus sententiam, additis duobus prouerbijs de Cane et Sue, quibus exprimit posteriora talium esse deteriora prioribus.

In tertio capite pios admonet, vt sibi caueant ab Epicureis, id est, prophanis hominibus,

iuxta proprias concupiscentias ambulantibus: qui solummodo hanc vitam respiciunt, non futuram, & in ore semper habent: EDAMVS ET BIBAMVS, CRAS MORIAMVR. Item, Post mortem nulla voluptas. Item, Quæ supra nos, nihil ad nos. Contra quos asseuerat Petrus, haud dubiè venturum esse extremum diem, in quem cœlum & terra sunt igni reseruata, suoq; tempore magno impetu peritura. Quare etiam necessarium esse adfirmat, vt quisq; piorum in statu viuere studeat, in quo vocatus ex hoc mundo tutò & confidenter audeat mori.

DE PRIMA EPISTOla Ioannis.

DIuus Iohannes, Apostolus & Euangelista, qui hanc Epistolam scripsit, vt in Cœna super pectus Domini IESV CHRISTI recubuit, & ex fonte Saluatoris aquam dulcissimam hausit: Ita spirat hic quoq; meram caritatem, & Dei erga nos, & nostram erga proximum. Dei quidem, vt ea per fidem apprehensa, gratis & sine nostris operibus iustificemur, & vitam æternam consequamur. Nostram verò, ne fides sit ociosa, sed per caritatem operetur. Alioqui non est vera fides, sed fucata tantùm, cuius tria sunt signa, scilicet, 1. Non luctari contra

tra peccatum. 2. Non cauere falsam doctrinam. 3. Odio habere proximum.

Quinq; sunt capita, quæ sic in vna & eadem materia cohærent, vt vix à se inuicem discerni queant. Omnia conueniunt cum ipsius Euangelio, præsertim cum his duobus mandatis Christi: Creditis in Deum, & in me credite. Item, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Quæ duo mandata coniungit Ioannes in hunc modum capite tertio: Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterum, sicut dedit mandatum nobis.

Est igitur Epistolæ summa, de fide & caritate. Capita vero sic vtcunq; possunt discerni.

In primo capite post captationem beneuolentiæ ab officio & testimonij certitudine, de æterna vita propter societatem, id est, Ecclesiam seu Sanctorum communionem & gaudium perfectum, totius Epistolæ expositionem hanc ponit, quòd sanguine Iesu Christe emundati, nec non in Euangelij luce ambulantes, & in societate Sanctorum manentes, non debent in Tenebris, hoc est, sine operibus bonis ambulare, sed in luce, id est, in Fidei per bonorum operum exercitium ostensione, pariter & in vera peccatorum confeßione.

In secundo capite post Euangelicum locum de Christo Aduocato & Propiciatore nostro, primùm arguit eos Mendacij, qui fidem iactant, & nihil boni operantur, & eum, qui fratrem odit, adhuc carere fide contendit. Deinde singulas ætates admonet, vt in eo, quod à Deo acceperunt, permanere velint. Postremo iubet, vt vitent falsas opiniones, & iniustas cupiditates Mundi & Antichristi. Per vnctionem intelligit Spiritum sanctum. Antichristos verò vocat Pseudoapostolos, qui tunc fuerunt. Deinde alios, vt hæreticos, quorum quidam diuinitatem, quidam verò humanitatem Christi negauerunt.

Porrò super hunc locum egregium: QVI DICIT SE IN CHRISTO MANERE, DEBET, SICVT ILLE AMBVLAVIT, ET IPSE AMBVLARE, &c. non pigebit Diui Augustini pulcerrimam expositionem ex libro de vita Christiana, cap. 14. adscribere, qui sic inquit:

Christianus ille est,

1. Qui omnibus Misericordiam facit.
2. Qui omnium mouetur iniuria.
3. Qui opprimi pauperem se præsente, non patitur.
4. Qui miseris subuenit.
5. Qui indigentibus sæpe succurrit.
6. Qui cum mœrentibus mœret.

Qui

7. Qui dolorem alterius sicut proprium sentit.
8. Qui ad fletum flentibus alienis prouocatur.
9. Quibus omnibus communis est domus.
10. Cuius ianua nemini clauditur.
11. Cuius mensam nullus pauper ignorat.
12. In cuius domo panis cunctis offertur.
13. Cuius bonum omnes norunt.
14. A quo nemo sentit iniuriam.
15. Qui Deo die nocteq; deseruit.
16. Qui Dei præcepta indesinenter meditatur & cogitat.
17. Qui pauper Mundo efficitur, vt Deo locuples fiat.
18. Qui inter homines habetur inglorius, vt coram Deo & Angelis gloriosus appareat.
19. Qui in corde suo nihil habet simulatum vel fictum.
20. Cuius simplex & immaculata est anima.
21. Cuius conscientia fidelis & pura est.
22. Cuius tota mens in Deo est.
23. Cuius omnis spes in Christo est.
24. Qui cœlestia potius quàm terrena desiderat.
24. Qui humana spernit, vt poßit habere diuina. Hæc Augustinus.

In tertio capite persistit in adhortatione de nouitate vitæ sectanda, ductis argumentis, Pri-

mùm à caritate Dei erga nos. 2. A spe vitæ æternæ. 3. Ab officijs Christi, quæ sunt, Tollere peccata, & dissoluere opera diaboli. 4. Ab efficiente causa peccati, scilicet diabolo. 5. Ab efficiente causa iusticiæ, nempe Deo. 6. A iusticia bonæ conscientiæ. 7. A Promißione & mandato. 8. A caritate Christi erga nos.

In quarto capite Christi doctrinam confitendam, Antichristi verò cauendam esse hortatur. Deinde pergit ad finem capitis admonere de caritate, facta egregia & suaui collatione inter caritatem Dei erga nos, & caritatem nostram erga Deum & proximum, vt inter causam efficientem & effectum.

In quinto capite fidem ipsam prosequitur, vnde proueniunt omnia bona opera, cui adscribit victoriam, quam triplici testimonio, scilicet, Spiritus, Aquæ & Sanguinis, id est, verbi Dei, & duorum Sacramentorum, confirmandam esse docet. Deinde credentes de vita æterna certiores facit pariter & de exauditione. Postremò discernit peccatum non ad mortem à peccato ad mortem, id est, peccatum in Filium à peccato in Spiritum sanctum, remißibile ab irremißibili.

Sunt autem peccata in Filium ea, quæ per carnis fragilitatem fiunt ab ijs, qui credunt in Filium Dei, & qui agunt pœnitentiam.

Pec-

Peccata vero in Spiritum sanctum, quæ fiunt ab impijs, sunt primum impugnatio agnitæ veritatis. 2. Inuidentia fraternæ gratiæ. 3. Finalis impœnitentia.

DE SECVNDA EPISTOLA Ioannis.

IN hoc vnico Capite huius Epistolæ Ioannes primùm se vocat Seniorem, quia Presbyter fuit, & summus Apostolus, iam senex. Vixit enim tempore Traiani Imperatoris, sub quo obijt, vt habetur in historijs, Anno Christi 101. suæ verò ætatis 90. Deinde electam dominam, id est, præstantem genere & virtute, hortatur, Primùm ad dilectionem, Deinde ad perseuerantiam in doctrina Christi. Postremò doctrinæ Christi osores excommunicandos esse monet.

DE TERTIA EPISTOLA Ioannis.

IN hoc vnico Epistolæ capite, tres viros nominat Iohannes, quorum primum, Caium nempe, cui scribit, & quem filium vocat, à Veritate seu vero verbo Dei, deinde à caritate, Postremo ab hospitalitate commendat. Alterum vero Diotrephen, Episcopum impium, non tantùm vt obtrectatorem & inuectiuum, sed etiam vt inhospitalem & Christianorum fratrum osorem, & ex-

& excommunicatorem acriter obiurgat & reprehendit. Tertium Demetrium, nunc aliorum nunc quoq; suo testimonio propter veritatem, id est, Verbi Dei cognitionem & obedientiam commendat.

DE EPISTOLA IVDÆ.

HIc Iudas cognomento THADÆVS fuit filius Alphæi frater Iacobi Minoris, vt vocant, & Simonis. Et ipse Apostolus hoc vnicum huius Epistolæ caput scripsit, in quo per omnia respondet secundo capiti secundæ Epistolæ Petri.

Primùm enim minatur hæreticis & falsis doctoribus extremum malum, adducens in medium Exempla Ægyptiorum. II. Angelorum. III. Sodomorum. IIII. Cain. V. Balaam. VI. Coræ, depingit eos suis coloribus. Deinde (sicuti & Petrus) quales sint describit, quæ descriptio quos concernat nostro seculo, non est obscurum iudicare. Postremò omnes pios hortatur ad perseuerantiam. 1. In fide. 2. Spiritu sancto. 3. Oratione. 4. Dilectione. 5. Expectatione misericordiæ Dei. 6. Miseratione. 7. Nouitate vitæ. In summa, vult pios seruare fidem, & cauere falsam doctrinam.

DE APOCALYPSI Ioannis.

Historia Ecclesiastica tradit, Ioannem sub Imperatore Domitiano relegatum in Pathmum Insulam, ibiq; hanc Apocalypsin, hoc est, reuelationem scripsisse. Deinde vero post mortem Domitiani, cum ex Insula Pathmo rediisset Ephesum, scripsisse suum Euangelium contra Hæreticos, Martionem, Ebionem & Cerinthum.

Continet autem hic liber sub nomine Reuelationis, prophetiã de fortuna, rebus & euentu Ecclesiæ deriuatæ, hoc est, à primitiua Ecclesia deriuatæ & deriuandæ, vsq; ad finem mundi.

Diuidi non incommodè potest.
1. In Sigilla.
2. In Tubas.
3. In Phialas.

Septem Sigilla significant persequutionem Ecclesiæ, quæ facta est à Tyrannis, Domitiano, Traiano &c. quæ incepit quidem in primitiua Ecclesia tempore Apostolorum, sed durauit deinde per trecentos annos, vsq; ad tempora Constantini. Describitur autem in hoc libro, Cap. 4. 5. 6. & 7.

Tubæ significant hæreses, vt Arij, Sabellij, à temporibus Constantini vsq; ad tempora Theodosij, per alios trecentos annos. Imo vsq; ad Mahometum & Papatum. Hîc vero descriptæ sunt ab 8. cap. ad 16. inclusiuè.

Phialæ significant plagas Antichristi per hos nongentos annos, à tempore Bonifacij Papæ vsq; ad hæc nostra tempora, de quibus hîc legas à 17. vsq; ad finem libri.

Potest & aliter diuidi, scilicet, in septem Visiones, id est, figuras mirabiliter ostensas menti & oculis omnium. Visio prima de septem Ecclesijs Asiæ Minoris. Secunda de Christo exaltato, & Ecclesia. Tertia, de discipulorum Christi sedulitate. Quarta, de afflictione Ecclesiæ. Quinta, de persecutione nouissima sub Antichristo. Sexta, de extremo iudicio. Septima, de victoria Christi & Ecclesiæ. In summa describit 1. Regnum Christi. 2. Consolatur adflictos pios. 3. Perterrefacit Tyrannos. 4. Describit Sacerdotium Christi. 5. Commendat preces Sanctorum 6. Reuelat Historias noui Testamenti.

Possunt & in hunc modum Capita discerni.

A primo capite vsq; ad 4. est præfatio, quæ primùm continet harum reuelationum commendationem, ab efficiente causa, scilicet Deo. Deinde commonefactionem ad septem Episcopos Ecclesiarum Minoris Asiæ, quos vocat Angelos, Candelabra, Stellas, &c. propter Ministerium verbi.

A quar-

A quarto capite vsq; ad 8. est prima pars libri de septem Sigillis, vbi primùm per Seniores intelligere videtur Prophetas. 2. Per animalia, Euangelistas. 3. Per Volatilia, doctrinam. 4. Per Agnũ, Christum ipsum. 5. Per Angelos, ministros Verbi. 6. Per Sigilla, persecutiones. 7. Per Equos, Tyrannos. 8. Per signatos, electos ex Iudæis. 9. Per turbam, electos ex Gentibus. 10. Per Librum, Ministerium reuelationis.

Ab octauo cap. vsq; ad 15. est Secunda pars libri, de TVBIS, *vbi primùm per Tubas intelligit Hæreses. 2. per Stellas, Hæreticos. 3. Per Angelum, Ministerium verbi. 4. Per librũ, Euangelium. 5. Per Templi mensurationem, Religionem. 6. Per ciuitatem sanctam, Ecclesiam. 7. Per duos testes, Prophetas & Apostolos. 8. Per mulierem, Ecclesiam. 9. Per duodecim stellas, duodecim Tribus. 10. Per prælium, prædicationẽ Euangelij. 11. Per Michaelem Christum. 12. Per bestiam, Monarchiam Romanã. 13. Per Agnum, Christum. 14. Per vocem Tonitrui, verbum Euangelij. 15. Per canticum nouum, Euangelium. 16. Per Mulieres, Idolatras. 17. Per Virgines, sincerè Christianos.*

A decimosexto capite vsq; ad finem, est tertia pars libri, vult intelligere primùm per Bestiam Monarchiam Romanam. 2. Per meretricem,

idola-

dolatriam Antichristi. 3. Per poculum aureum, splendidam hypocrisin. 4. Per Characterem, certum signum Antichristi. 5. Per Phialas, plagas Antichristi. 6. Per nuptias Agni, humanitatem Christi. 7. Per nomen scriptum, diuinitatem Christi. 8. Per Cœlum nouum, & terram nouam imaginem vitæ æternæ, Ad quam nos peruenire faciat is, qui sacram hanc suam scripturam precioso suo sanguine credentibus obsignauit, Christus Iesus, Dominus & Saluator noster, qui cum Patre & Spiritu sancto sit benedictus in secula, Amen.

Sit igitur hæc via rudioribus peruagandi Scripturam sacram, vt prius fiant Textuales (vt vocant) hoc est, vt textum & textus cohærentiam probè cognitam habeant, quàm difficilimarum sententiarum ex commentarijs quærant explicationem, ad gloriam Dei sempiternam, Amen.

FINIS.

Soli Deo gloria ab æuo in æuum.

